

Underdånig Berättelse
om
STORA KOPPARBERGS LÅN.

F A H L U N 1823.

Tryckt hos O. U. ARBORELIUS et Comp.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaflenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Underdånig Berättelse om Stora Kopparbergs Län.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lagts till.

urn:nbn:se:scb-b0-h0-17_12kopp

Underdånig Berättelse
om
STORA KOPPARBERGS LÅN.

F A H L U N 1823.

Tryckt hos O. U. ARBORELIUS et Comp.

Rättelser:

- Sid. 3 raden 9 Efter en i några exemplar af Herr *Hisingers* arbete otydligt uttryckt Ziffra, har hans upgift af *Siljans* höjd öfver hafvet här blifvit utförd til 607 Sv. fot; men vid nogare efterseende finnes denna höjd upgifven til 647,369 Sv. fot.
- 44 — 29 står *tacktjern* bör vara *tackjern*
- 103 — 26 — 159 — — 259.
- 116 Zifferr. 5 — 938:36:5.— — 938: 11. —

I den sednare af *Tabellerna N:o 8* är totalbeloppet af Skatter och onera på Landet utfördt til Rd. 544,213 — hvartil bör tilläggas 10 sk. 4 rst.

Skiljaktigheten emellan den Summa af jorlegendomarnes uppskattningsvärde, som är upgifven uti *Berättelsen* sid. 30 rad. 23, och den i *Hufvud-Tabellen* utförda, härrör deraf, at, uti den sednare, men ej i den förra, är värdet af några frälseräntor inberäknadt.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
Rättelser	
§. 1. Landets allmänna beskaflenhet.....	1.
§. 2. Innevånare.....	12.
§. 3. Näringar.....	18.
§. 4. Politisk Författning.....	66.
§. 5. Städer.....	91.
Fahlun, Hedemora och Säter.....	91.
Bilagor.....	97-132.
Tabell öfver Folkmängden i Stora Kopparbergs Län mot slutet af år 1821.....	98-99.
N:o 1. Beräkning öfver förhållandet emellan Skattejordens värde i Stora Kopparbergs Län, samt de Skatter och onera som betunga densamma.....	100.
N:o 2. Tabell som utvisar förhållandet emellan Vexelkursen och Bergverksrörelsen samt antalet af Födde Personer uti Stora Kopparbergs Län under nedanskrifne år	
Anmärkningar til Beräkningen N:o 2.....	103.
N:o 3. Upgift på Fjerdeparts-revenuen för för-såld Malm vid Fahlun grufva, samt på medel-priset för Råkoppar under nedanskrifne år.....	106.
N:o 4. Resultaten af den, under ofvanstående Numer åberopade, vidlyftigare Specificationen öfver särskilda Jernverks privilegierade Smiden, år 1821, äro i den underdåniga Berättelsen införde.....	107.

N:o 5. Beräkning öfver de i Tabellen för Landet uptagna Näringarnas production uti Stora Kopparbergs Län, efter markegångs- och andra allmänna pris år 1820.....	108-109.
Anmärkningar.....	110.
N:o 6. Beräkning öfver hela Skattebeloppet för Stora Kopparbergs Län år 1658.....	112.
N:o 7. Beräkning öfver Stora Kopparbergs Läns Skatter år 1820.....	116.
Anmärkningar til Tabellen och Beräkningen N:o 8.	118.
N:o 8. Supplement-tabeller som utvisa förhållandena emellan näringarnas Skatter och Onera i Stora Kopparbergs Län år 1820 samt deras Production, äfvensom emellan de förra och Personalen. Supplement till Tabellen för Landet. Supplement Supplement til begge Tabellerna för St. Kopparbergs Län Specification på antalet af Personer, som hafva at syssla med Upbörds-Verket i Stora Kopparbergs Län, samt deras löner på Stat efter 1820 års markegång.....	120.
Förklaring öfver de Statistiska Tabellerna för Stora Kopparbergs Län.....	121.

Tabellbilaga

Tabell för Landet af Stora Kopparbergs Län

Tabell för Städerne

§. 1.

Landets allmänna beskaffenhet.

S*tora Kopparbergs Län*, hvars läge emellan 59 grader 50 minuter och 62 grader 14 minuter latitud samt 29 grader 42 minuter och 34 grader 20 minuter longitud, hvars gränсор emot Norrige, Härjedalen, Helsingland, Gestrikland, Westmanland, Örebro Län och Wermland, samt hvars indelning i fögderier och socknar de deröfver af framledne Bergs-Rådet m. m. Friherre *S. G. Hermelin* utgifne tvenne geografiske chartor utvisa, är et öfver hafsytan ansenligen uphöjdt land, som til en större del består af berg och af steniga eller sandiga åsar och kullar, hvilka endast bära skog, men til en mindre af sådana dälдер och höjder, som kunnat odlas och som äfven under sekler blifvit bragte til fruktbарhet genom et med folkstockens tilväxt allt mer och mer utvidgadt åkerbruk.

Hela vidden af *Stora Kopparbergs Län* beräknas till 288 quadratmil. Den innefattar fyra hufvuddelar, bestämda dels af dälдformerna, och dels af folkets olika yaken, välmåga och sedvanor: nämligen, 1:o *Österdalarne* omkring den nordostliga grenen af *Dalclfv*en. 2:o *Westerdalarne* omkring den nordvestra. 3:o den vida *sydöstra dalen* nedanför *Gagnefs Socken*, der de begge elfvarne sammanflyta, och 4:o den särskilda *sydvestra dalen*, hvars vattendrag genom sjön *Barken* löpa mot *Malaren*. Innom Länet kallas *Öster-* och *Westerdalarne* egenteligen för *Dalorten* och dess innevånare för *Dalkarlar*. Dessa tvenne hufvuddelar bestå af *Olvan-* och *Nedan-Siljans* fögderier, samt *Gagnefs Socken* ifrån *Säters Läns* fögderi, såsom tilsammans utgörande *Österdalarne*, samt af *Westerdals* fögderi. Den nedra *sydöstra* hufvuddelen innefattar *Fahlu*, *Hedemora* och *Säters* städer samt *Kopparbergs*, *Säters* och *Näsgårds* fögderier; den

sjerde hufvuddelen åter Westerbergslagen, hvilken utgör et särskildt fögderi. Alla dessa fögderier tillsammans äro fördelade i 37 Socknar, hvilkas särskilda beskaffenhet, hemmantal, rotering, grundskatter, näringsyrken m. m. framledne Directeuren *Abraham Hülphers* sannt beskrifvit och efter noggranna underrättelser fullständigt upgifvit i dess år 1762 tryckta *Dagbok öfver en resa genom Stora Kopparbergs Län*. Ehuru några förhållanden sedermera blifvit förändrade och deras verkningar utvidgade, kan denna med synnerlig omsorg och urskillning författade Topografi ännu nyttjas såsom den säkraste ledaren til en närmare kännedom af Länets.

Öfver den egenteligen så kallade Dalortens allmännaste *physiska beskaffenhet och klimatförhållanden* har Herr Brukspatronen *W. Hisinger* uti det år 1819 utkomna första häftet af dess *Anteckningar i Physik och Geognosi under resor i Sverige och Norrige* lemnat en beskrifning af stort värde genom mängden och noggrannheten af de upgifter, som densamma innom en ringa vidd innefattar. *Dalelfvens vattenfall och forssar* blefvo år 1802 afvägde och beskrifne af nu mera Herr Öfverste-Lieutenanten och Riddaren *E. Nordvall*; och den ännu fullständigare undersökning derom, som på Kongl. Maj:ts Nädigste befallning Herr Majoren och Riddaren *C. P. Hüllström* börjat och innevarande år lærer hafva fullbordat, skall ytterligare beriktiga och utvidga kunskapen om den ibland Sveriges hufvuddalar, genom hvilken nämnde elf framflyter, samt bekräfta eller rätta de höjdberäkningar, som Herr *Hisinger* dels härledt ifrån de förra afvägningarna, och dels grundat på barometer-observationer.

Efter dessa beräkningar skall Dalelfvens höjd öfver hafvet vara vid sjön Bäsingen, der den flyter utur Stora Kopparbergs Län $203\frac{1}{3}$, vid sjön Runn nära Fahlun 439, vid Malungs kyrka 1244 och vid Transtrand 1574 Svenska fot. Häraf, då chartan tillika betraktas, synes, huru det i allmänhet höga landet stiger i en tiltagande progression, ju mera det närmar sig intill fjellryggen emellan Sverige och Norrige. För et sådant land af den vidd, som Stora Kopparbergs Län, kunna några allmänliga klimatförhållanden destomindre bestämmas, som betydliga olikheter derutinnan, emellan de til hvarandra gränsande socknar och äfven emellan delar af dessa, uppkomma ifrån mångfaldiga naturorsaker, hvaribland må nämnas de mer eller mindre öfver elfvens yta uphöjda trakternas olika lägen emot de snötäckta fjellspetsarne, samt större eller mindre

trängsel innom de bergsträckningar, som utgrena sig ifrån fjellryggen. I allmänhet är Climatet hårdare innom den trånga och uphöjda däl, hvarigenom *Westerdalselfven* framflyter, än i den mera nordliga, men rymligare och lägre omkring *Österdalselfven* och de stora sjöar, *Siljan* och *Orsasjön*, som denna flodgren genomlöper. Ofta, då den sent mognande vårsädesgrödan i de öfra *Westerdals*-socknarne förhärjas af skarpa nattfroster uti Augusti månad, skada de henne icke på *Mora* slätten, hvilken likväl är belägen mera i norr än *Lima*, men icke så nära intil fjellen och föga öfver *Siljans* yta, hvars höjd vid *Rättviks* kyrka Herr *Hisinger*, troligen likväl något för lågt, bestämt til 607 *Svenska* fot öfver hafvet.

Dalelfvens ofvannämnde tvenne grenar sammanflyta vid *Djurås* i *Gagnefs* socken. Omkring dem, sedermera omkring den efter föreningen vidgade *Elfven*, och vidare omkring de många större eller mindre sidoåar, som löpa til denna hufvudflod, befinnas trängre eller rymligare odlade och i allmänhet tätt bebyggda däl, som afskiljas ifrån hvarandra genom bergåsar och stembundna höjder. Äfven ibland dessa sednare äro de odlingsbara, både i deras slutningar och på deras öfversta planer, uparbetade til åker och äng. Visserligen erbjuda sig ännu innom detta Län många spridda lägenheter åt odlingsfliten, men man lærer dock uti få landsorter finna sådana vedermälen, som i denna, af en idoghet, hvilken, under långvarig fullföljd af små odlings-företag, gjort fruktbärande och sluteligen sammanbundit ringa fläckar, som kunnat upbrytas och löna det svåra arbetet. När man endast efter den Geografiska chartan beräknar vidden af *Stora Kopparbergs* Län och dermed jämför dess folcknummer, skall man tro, at jordodlingen der varit försummad, hvartil man äfven torde söka en orsak i *Bergshandteringens* utsträckning och i dess behof af arbetare. I de följande §. §. af denna underdåniga Berättelse vill jag framställa skälen för min förmodan at detta Län må anses för et af de mest befolkade, i förhållande til vidden af den jord, som *möjligen* kan göras fruktbärande, samt utreda sambandet emellan dess näringar och visa, huru de inbördes utvidgat och uprätthållit hvarandra. Nu, då fråga endast är om Länets allmänna beskaffenhet, må jag inskränka mig til den anmärkningen, at man, för at bedömma et lands, och i synnerhet et bergigt nordlands, odlingsbara rymd, bör känna något mera än den hela area, som detsamma innesluter. Den som blott efter de

allmänna landsvägarne genomreser Stora Kopparbergs Län, sedan han förut sett de naturligen bördiga men vanvårdade marker, som, i andra mera sydliga orter och äfven inom en mil nära hufvudstaden, endast gifva bete åt några kreatur, skall blifva öfvertygad, at sådana lägenheter, om de här finnts, icke hade blifvit lemnade i et sådant tilstånd. Vill han göra sig den mödan at vandra in i några af dessa skogstrakter, som antingen längsefter åtskilja däldkedjorne eller inom dem bilda länkar omkring hvarje särskild bebyggd krets, så skall han der finna, antingen en aldeles ofruktbar sand, eller sådana landsträckor af stenskr, som omöjligen kunna odlas. För at åter erfara, hvad jordbrukarens idoghet nära Bergverken uträttat, behöfver han endast kasta en blick på de till åkrar förvandlade stenbundna backarne inom tvenne miles omkrets ifrån Stora Kopparberget; och om han, äfven på något längre afstånd, vill utröna huruvida Bergsrörelsen varit hinderlig för jordbruket, må han färdas norr at ifrån Fahlun och sedan han genom de under circulationsbruk bördiga åkrarne och ängarne omkring *Bjursås* kyrka hunnit, vid en ytterligare stigning af den redan der höga åsen, til *Sörskogs* Gästgifwaregård, $3\frac{1}{2}$ mil ifrån Stora Kopparberget, så skall han finna, at odling och befolkning sträckt sig äfven til denna stela Bergstrakt, hvilken efter Herr *Hisingers* observationer, är belägen 1336 Sv. fot öfver hafvet samt följakteligen blottställd för hårdheten af et klimat, som närmar sig til fjellregionens.

Den bergsträckning, som utgår ifrån fjellen vid *Transtrand* och följer *Westerdals* elfvers högra strand, afskiljer en del af Stora Kopparbergs Län, nämligen de flesta Finnmarker inom *Westerdals* fögderi samt hela *Westerbergs* lags fögderi, bestående af *Grangärdes*, *Norrbärkes* och *Söderbärkes* socknar, ifrån den hufvuddal, som bildar Länets i allmänhet. Vattendragen ifrån denna vestra del falla in dels i *Clara*-elfven, dels i de strömmar, som genom *Hellefors* och *Grythytte* Bergslags i *Örebro* Län löpa emot *Wenern* och dels i de sjöar och åar, som genom *Westmanland* framflyta til *Mälaren*. Innom denna särskilda däldkedja finnas stöfre ännu föga befolkade trakter, hvarå skogen blifvit til angränsande Bergverks understöd uplåten. Det är sannolikt, at de många spridda odlingar, som Finnar och Nybyggare der anställt, och som de, i synnerhet under det sistförflutne seklet, utvidgat, skulle ytterligare i ständigt ökad fortgång utbreda sig och sluteligen bilda sammanhängande bygder, derest icke, genom beslutet om *recognitions*-skogarnes försäljning, et allmänne hinc-

der derföre blifvit lagdt. Fullföljden af dessa vildmarkers odling kunde dock blifva af en oberäkneligen vidsträckt nytta, icke blott genom den nya production, som deraf omedelbarligen upkomme, utan ännu mera genom det samband, hvilket såmedelst skulle knytas emellan de stora Rikets hufvuddalar.

De nedersta socknarne inom den nyssnämnda särskilda dalen, *Norrbärke* och *Söderbärke*, hvilka under en naturenlig förening af jordbruk och bergsrörelse hunnit högt uti odling, välmåga och befolkning, hafva redan öppen segelfart til Mälaren genom sjön *Barken*, vid hvars södra ända *Strömsholms Canal* tager sin början. Med denna sjö skulle en annan, *Wäsmen* i Grangärdes socken, kunna, til utvidgning af berörde segelfart, sammanbindas genom en högst nyttig ytterligare canalanläggning, hvilken, jämte andra allmänna fördelar, skulle bereda den stora för flera Jernverk inom och utom detta Län, at Grängesbergets ymniga malmtilgång kunde förflyttas til derifrån aflägsna masugnar. De vattendrag, som ifrån Westerdalarne löpa ned åt Wenern, kunna åtminstone til virkesflottning begagnas.

Herr Majoren och Riddaren *Hallströms* undersökning lär bekräfta, hvad man förut trott, at *Dalelven* svårigen til någon längre sträckning kan göras farbar för större båtar, samt at en sådan önskad lättnad för transporter-na emellan Fahlun och Avestad icke står at ernå. Men genom Orssa sjön och Siljan samt derifrån på elfven til Båtstad i Tuna socken nyttjas sjöfart til och ifrån Österdalarne. De der anlaggda brukens tilverkningar och förnödenheter föras uti däckade jagter öfver nämnde sjöar och sedan i större båtar eller lastdragare på elfven. Men härvid möter den svårigheten af tvenne forssar vid Gråda by nära Gagnefs kyrka, at alla effecter der skola utlastas samt föras $\frac{1}{4}$ mil öfver land, hvilket äfven måste ske med Österdals-allmogens båtar. Denna svårighet torde kunna, efter et nyligen upgjordt förslag, afhjelpas genom förenad anläggning af en canal och en jernväg, på hvilken seduare äfven sjelfva farkosterna kunde bringas förbi forssarne. Kostnaden härtil, ehuru troligen icke alltför betydlig, torde dock komma at öfverstiga, om icke några enskilda personers förmåga, likväl den nytta, som de inom en viss tiderymd kunna deraf vänta. Den blefve synnerligen vigtig för allmogen i socknarne omkring Orssa sjön och Siljan, som vid sina talrika utvandringar samt vid hemforslingen af säd och andra varor, upköpta för de besparda arbetslönerna, allmänt nyttjar

denna båtfart. Den ifrågavarande utvidgningen deraf skulle ock i nöd-år lätta transporterne til Österdalarne af spanmål, hvilken derigenom kunde, ifrån alla provincier omkring Mälaren och Östersjön, på Strömsholms canal sjöledes föras til uplagsplatsen Smedjebacken vid Norrbärkes kyrka, hvarifrån til Båtstad väglängden endast upgår til 5 mil, så at, med undantag af denna forsling öfver land, Mora och Orssa socknar i den öfversta delen af Dalarne skulle försättas i Sjöcommunication med Skåne. Svårigheterna at nog skyndsamt kunna landvägs ifrån Westerås få de stora spanmåls-quantiteter transporterade, som år 1813 erfordrades för Dalortens undsättning, och en skäligh omsorg at å den ena sidan i möjligaste måtto bespara kronoskjutser, som skulle hafva utarmat allmogen i Westmanland och den nedre delen af detta Län, samt å den andra at icke öfver höfvan updrifva forlönerna, bragte mig då at låta en betydlig del af berörde undsättnings-spanmål gå på Strömsholms canal til Smedjebacken; men i anseende til de omlastningar, som sjötransporten ifrån Båtstad fordrar, kunde jag icke använda densamma för de quantiteter, som de öfre Österdalssocknarne behöfde, utan måste de föras 24 mil på hjul, först ifrån Westerås til Fahlun och vidare derifrån til Mora.

Då hvarje dæld innom detta Län är omgifven af *vidsträckta* höjder, måste det hända, icke allenast vartiden, när snön hastigt smälter, utan äfven om hösten, vid ymnigt regn, at strömarna höja sig och flöda öfver sina bräddar, der dessa äro låga. Dalelven har vanligen hvarje vår tvenne flöden, det första förorsakadt af ökad vatten-tillopp ur sido-åarna, och det andra af den sentidigare snösmältningen på fjellen, hvilken sällan inträffar förr än i Junii månad, i följd hvaraf denna sednare flod, då den är hög, skadar på många ställen den nyss sådda vårsåden. Ju flere och ju rymligare sjöar de särskilda strömmarne genomlöpa, desto mindre betydliga blifva de tillfälliga förändringarne i deras vattenhöjd, som dessa sjöar moderera; hvadan också de fasta konst-dammar, som bestämma utloppet ur åtskilliga sjöar, böra i denna ort anses nödvändiga, icke blott för vattenverken, utan äfven för det inunder dem belägna odlade landet, hvilket derigenom vid höga floder bevaras för öfversvämning. Westerdalselven, som saknar dylika tillräckliga bassiner, är äfven den ström, som högst och hastigast stiger vid hvarje utomordentligt vattentillopp ifrån bergen. Efter et häftigt regn två eller tre dagar vid slutet af Augusti

månad 1817 såg jag uti Malung denna elf stigen tre alnar öfver sin vanliga höjd samt flödande öfver en ansenlig jordvidd.

Den skada, som Dalelfvens vårflöden uti flere socknar af Stora Kopparbergs Län samt vidare innom Westmanland, Upland och Gestrikland förorsaka, är högst betydlig, och det förnämsta föremålet för Herr Majoren *Hällströms* undersökning är at bestämma planen til en allmän rensning af denna elf, så at dess öfversvämningar i det hela må afhjelpas. De partiella forssrensningar, som intil år 1807 blifvit verkställda uti Westerdalselfven, hafva medfört den nytta, at vårfloden der hastigare än förut faller undan, och at den mera sällan än förut upstiger på de lågländare åkerfälten.

Den allmännast odlade *jordmånen* i denna landsort är en finare eller gröfre sand. De särskilda dältringarne efter dalelfven och dess grenar utgöra stenfria slätter, hvaraf de sydligare, såsom den hvilken innefattar en större del af Tuna, Gustafs och Skedvi socknar, äro af flera quadratnils vidd. Dessa slätter hafva synbarligen blifvit bildade genom en allmän öfversvämning, hvarvid den ifrån höjderna nedförda sanden jämnt afsatt sig. De bestå alla af samma mo eller mjälga, som elfvens bräddar, der de äro höga, genom många famnars djup allt intil vattenytan utvisa. I några af sidodälderna, efter de vattendrag, som leda til elfven, finnes en mer eller mindre sandblandad, vanligen gäsande lera, och på låga ställen svartmylla af de i en sednare tid föruttnade växter. De odlade och odlingsbara höjderna åter bestå mestadels af grusjord. Uti *Rättviks* samt en del af *Orsa* och *Ore* socknar och på *Sollerön* är denna grusjord kalkaktig och derigenom mer än annorstädes bördig. Kärr och myror omgifva i synnerhet de mindre vattendragen och upfylla ofta inböjningarne på höjdernas plateauer samt på fälten nedanför bergsryggarna. Men de fleste ibland dem hafva, under den djupa mossan, endast en ofruktbar grund af grof sand och grus. Af de bättre artade hafva många småningom blifvit uttorkade och odlade, och de öfriga odlas årligen, i den mån tillfälliga omständigheter det medgifva.

Med et til 500 R:dr Banco nådigst beviljadt understöd af de Statsmedel, som för storskiften och strömnrensningar uti Stora Kopparbergs Län äro anslag-
ne, har år 1817 en liten sjö nära Ersholns by uti *Gagnefs* socken och Mocksferds

capellsbygd blifvit säukt, för at göra de omkring densamma belägna egor torra samt mindre än förut blottställda för frost. Uti *Skedvi* socken är af delegarne i flera byar börjadt et arbete, at utdika en vidsträcktare kärrig rymd, til hvilket nyttiga arbetes fullföljd de göra sig förhoppning om någon hjälp af allmänna medel. I allmänhet vore det af mycken vigt at i synnerhet de myror, som äro belägna emellan foten af en bergsträckning och de odlade fälten, blefvo aftappade. At vinna derigenom nya landvidder, som genast kunde göras fruktbara. blefve likväl, med dessa myrors vanliga beskaffenhet, på få ställen at vänta; men klimatets mildring och de gamla egornas förbättring vore ändock tillräckligt stora ändamål för sådana anstalter, som allmogen i Dalorten icke har förmåga at med egen kostnad utföra, och hvarom äfven de många egarene af små spridda jordlotter svårligen kunna bringas at sig förena. Med minsta upoffring af Staten, kunde de småningom verkställas under *nödär*, och då ingå uti et undsättnings-system, som, i stället at bereda Staten förhuster genom o-undvikelig *utborgning* af spanmål åt de fattigaste af allmogen, *skänkte* de lägsta möjliga arbetslöner til företag, hvilka för framtiden skulle undanröja eller minska den vanligaste orsaken til tillfällig nöd, nämligen tidiga och skarpa snöfrostar. Principen för et sådant undsättnings-system inom Dalorten har Kongl. Majt redan i nåder täckts godkänna, då i början af år 1819 mig lemnades rättighet at använda en summa af 25,000 Riksdaler Banco til obestämda allmänna arbeten, för at derigenom, på det sätt locala omständigheter kunde fordra, under nyttig sysselsättning lifnära dem af allmogen, som icke hade tillfällen, at sjelfve förskaffa sig rikeligare bergningsmedel. Förändrade naturförhållanden verkade, at den befarade nöden det året icke inträffade, och jag behöfde således då icke requirera och använda mera af den i nåder anslagna summan än omkring 5000 Riksdaler til et i alla fall nödigt och särdeles nyttigt vägarbete. Sedermera, efter goda årsväxter och vid en jämn gång af Bergsrörelsen, har Dalallmogen icke kännat något allmännare behof af undsättning eller sådant lönande arbetsförtjenster.

Bergen i de nedre delarne af Länets innehåra på många ställen mer eller mindre rika malinstreck af *jern* och *koppar*, samt äfven til någon ringa del af *silfver* och *guld* fäinte *bly*. Dessa tillgångar af metaller tilgodogöras vid en mängd bergverk, anlagda äfven på långt afstånd ifrån grufvorna, hvarigenom de

de aflägsnare skogar, som icke annorlunda kunde til nytta användas, blifvit värdegifvande. Huru bergshandteringen, genom det at den nästan öfver hela Länets gifver rörelse och samband åt en mångfaldig idoghet, är at betrakta som den hufvudsakligen drifvande kraften uti organisationen af denna landsorts allmänna industri, får jag tillfälle at mera fullständigt utreda i den §. som enligt det i nåder föreskrifna formuläret til denna underdåniga berättelse, skall specielt framställa tilståndet och betydligheten af de särskilda näringar, som Länets innevånare idka.

Kalkberg och lösa kalkstenar finnas i detta Län på flera ställen, i synnerhet uti Rättviks och Ore socknar, der kalkbränning utgör et ibland allmogens näringsfång. Utur Sandstensberg i Orssa socken huggas årligen slipstenar för behofvet innom denna ort och til afsalu i andra. En bergart innom Malungs socken användes til qvarnstenar. Stållsten för masugnar brytes ur et berg i Norrbärke. Porfyrbergen i Elfdals socken gifva de block som der, vid et H. K. H. Kran-Prinsen numera tilhörigt verk, sågas eller huggas samt slipas til bordskifvor, vaser och mångfaldiga prydliga smärre saker.

De allmännaste vilda trädslag uti denna landsort, äro, efter ordningen af deras ymnighet, Tall, Gran, Björk, Al, Asp, Rönn och Sölg. Af barrträd och mestadels af Tall bestå de egentliga skogarne. Granen utmärker en bättre jordmån än den, som intager Länets ojämförligt största vidd. På afsvedjade eller eljest röjda fläckar af skogsmarken, växer, ibland löfträd, björken allmänast. Alen vittnar redan om en bördigare mark och en måttlig landhöjd; en särskild art deraf, gråalen, bekläder stränderna af Dalelven nedan om Siljan och de lägre trakterna omkring denna sjö intil Rättvik.

Närmast de bebyggda dällderna efter Elven och andra större vattendrag äro skogarne så medtagne, at de endast lemna knapp tilgång för behofven af bränsle och stängsel.

Utom den stora andel i Bergverkens samt åtskilliga fabrikers och handwerks varu-alstring, som bör beräknas för de dertil använda skogseffecter, gifva Skogarne i Länets ämnen til åtskilliga slöjdevoror, som allmogen i flera socknar tilverkar och försäljer, äfven til andra landsorter. Då til skogarnas begagnan-

de bergverk blifvit anlagda i alla de delar af Länets, der det hittills möjligen kunnat löna sig, är det icke at vänta, at vanligt virke ifrån dessa trakter kan utföras, äfven om transportmedlen derifrån vore mindre svåra än de verkeligen äro. Ifrån skogarne i de öfre Westerdals socknar, der inga bergverk hittills finnas, och i de trakter deraf, hvarifrån vattendragen löpa ned åt Wenern, har virke stundom blifvit flottadt; men, så länge Kongl. Maj:ts och Kronans andel i dessa skogar icke varit afvittrad, har för hvarje löffligt hyggster til afsalu, utom til Fahlu Bergslag, fordrats Kongl. Maj:ts särskilda nådiga tilstånd. Efter snart skeende afvittringar af *Jerna* och *Äppelbo* socknars skogsvidder, hvaraf de förberedande mätningarne nu äro i gång, skall dessa socknars allmoge vinna, lika som den i *Nås* och *Floda* förut storskiftade socknar vunnit, rättighet til fritt användande af vissa bestämda skatteskogar; och om dessas lägen til någon del kunna utstakas närmast intil de ofvannämnde vattendragen, hvilket jag för min del anser skäligt, så kommer bemälte fattiga allmoge i tilfalle at förvärfva sig en behöflig biförtjenst genom fällning af skog, hvilken nu står onyttig och, öfvermognad, nedblåser. Samma fördel skulle *Malungs* och äfven *Lima* socknar ernå, om jämväl til dem sinne sträcka sig de storskiftes och afvittringsförrättningar, som för *Jerna* och *Äppelbo* socknar blifvit bekostade af fonden för väganläggningar i Rikets norra orter.

Den nordligaste delen af Länets, såsom *Särna* socken samt *Mora* och *Ors-
sa Finnmarker*, består af ofantliga skogsrymder, hvilka först i en sen framtid torde blifva af något värde. Jordmånenes ofraktbarhet och klimatets hårdhet hindra der et mera vidsträckt åkerbruk, än det som kan anses för en binäring til boskapsskötseln. Då bergen deromkring och i allmänhet ofvanom Siljans södra ända icke, så vidt hittills kunnat utrönas, föra några rikare malinstreck, kunna bergverk icke anläggas i dessa aflägsna ödemarker, til och ifrån hvilka transporterne allena skulle medtaga det mesta af tilverkningarnas försäljningsvärden. Virke, som skulle föras derifrån, blefve, när det ömsom genom svåra strömar och ömsom genom vida sjöar hunnit framskaffas til hafvet, så dyrt, at det icke utan stor förlust kunde säljas til de högsta, nu gångbara pris.

Vid en öfersigt af Länets allmänna beskaffenhet torde det äfven vara nödigt at taga i betraktande de särskilda delarnes sammanbindning medelst vägar. Sådana äro af ålder anlagde genom alla mera bebyggde daldsträckningar, samt finnas utmärkte på Friherre *Hermelins* och andra chartor. Under

de sistförflutna nio åren hafva fyra nya allmänna vägar på Statens bekostnad blifvit innom detta Län byggde. Den första, med en gren ifrån Äppelbo och en annan ifrån Malungs socken, leder till Wermland, samt är af betydlig nytta i synnerhet för de öfre Westerdals-socknarnas allmoge, hvilken på denna väg kan färdas med sina producter til Philipstad och Carlstad, samt derifrån hämta nödig spannmål, som denna allmoge förut måste på lika långt eller längre afstånd förskaffa sig ifrån Fahlun, der prisen derpå vanligen äro högre än i Wermland. Den andra nya vägen emellan Jerna socken i Westerdalarne och Mora i Österdalarne, förbi Johannisholms glasbruk och til Siljansforss jernverk, der gammal väg vidtog, har öppnat en närmare communication emellan berörde den öfre Dalortens hufvuddelar. En tredje ifrån Furudals och förbi Dalfors til Woxna jernbruk har bragt Österdalarne i förbindelse med norra Helsingland. Alla dessa vägar äro redan och kunna i en framtid ännu mera blifva gagneliga såsom befordringsmedel för industrien i de derigenom sammanbundna orter; men nyttigast och minst oläglig at underhålla är ofelbart den fjerde och sist anlagda nya vägen emellan delar af den gamla, som ifrån Österdalarne går i en båge genom Gagnefs och Tuna socknar till Fahlun. Medelst denna särdeles väl utförda väganläggning besparas icke allenast för de dagliga transporter til och ifrån Leksand samt andra Österdals socknar två mil i längden af den närmaste väg, som förut icke utan våda för hästar och åkdon kunde nyttjas, utan undvikas äfven flera svåra backar.

Enskilde Bruksegare hafva ock under de sednare åren med egen betydlig kostnad byggt vägar, som sätta förut otillgängliga trakter i förening med de mera befolkade bygderna. Sådana vägar äro en til Limå Bruk i Leksands socken, en til Löfsjö masugn i Floda socken, en til Laxsjö masugn på gränsen af Tuna och Grangärdes socknar, en til det nya stångjernsverket Noran i Tuna, en til Grycksbo pappersbruk uti Kopparbergs socken, en emellan Sunansjö i Grangärdes och Ulrichsbergs masugn i Säfsnäs, och en emellan Vintjerns grufvor och Böhle by i Sverdsjö socken, samt kanhända ännu flera, som icke kommit til min kunskap. Sistnämnde vägar, mestadels öfver oländig stenbunden mark, upgå til en sammanräknad längd af omkring $8\frac{1}{2}$ mil och bevittna, huru, under gynnande conjuncturer, den enskilda industrien jämväl bidrager at utföra allmänt och varaktigt nyttiga anstalter.

§. 2.

Innevånare.

Vid de i November och December månader 1821 förrättade mantals- och skattskrifningar antecknades *folkmängden* uti Stora Kopparbergs Län til 121,969 personer. Härtill komma omkring 600 personer i den skattfria Särna socken, då hela summan blir 122,569. Ibland dessa voro mantalsskrifne af mankönet 33,163 och af qvinnokönet 39,170, eller sammanräknade 72,333 personer.

Uppgifterne til Tabellverket komma ej til Konungens Befälningshafvandes kännedom. Jag har således icke haft tillfälle at med dem jämföra resultaten af skattskrifningarna. De sednare böra likväl, med den noggranna ordning som nu iakttages vid dessa förrättningar, anses vara så nära, som det är möjligt, säkra. Otvifvelaktigt är det åtminstone, at den verkliga folkmängden ej är ringare än den i mantalslängderna antecknade. Snarare må den förmodas vara något högre, emedan flere barn och minderårige, hvarå uppgifterna ej fordra en strängare granskning, kunnat blifva afokännighet eller glömska utelemnade ur förteckningarne öfver folkantalet inom byar, kvarter och hushåll.

Efter Tabellverket skall folkmängden uti detta Län år 1805 hafva uppgått til 124,816 personer, til hvilket belopp den förut aldrig hunnit, samt under året 1806 ytterligare blifvit ökad med 578 flere födde än dödc. Men mantalslängderna för sistnämnde år uptaga endast 118,486 personer och således 6908 mindre, än Tabellverkets beräknade antal. Om berörde längder må anses mera tillförlitlige än Tabellerna, så är Länets nuvarande folkmängd med nära 3500 personer högre än den var 1806 och således upstigen öfver hvad den i någon föregående tid varit.

Men ifrån 1806 till 1811 förminskades folknummern, som utgjorde sistnämnde år, enligt mantalslängderna, endast 112,839 personer. Under de tio

derefter följande åren och i den största progressionen under de fem sista, har den åter ökat sig med 9130 personer eller något mer än 8 procent.

Tvenne af Läns-Notarien, Herr Häradshöfdingen C. G. Kröningssvärd efter mantalslängderna upgjorda, och i underdånigst bifogade Blad af Fahlns Tidning införda, Tabeller lämna om alla dessa och flera förhållanden speciellare underrättelser.

Om man sträcker forskningarna längre tillbaka, finner man at Länets folkmängd ouphörligen vuxit, men aldrig så hastigt som under de sednaste tio åren. Ifrån år 1658 til 1701 och således under en period, hvilken inneslöt Konung CARL XI:s lyckliga regering, ökade sig antalet af mantalskrifne personer endast med 2689, nämligen ifrån 29,515 til 32,204; men ifrån år 1811 til 1821 med 6815. Det må härvid likväl anmärkas, at skillnaden emellan den hela personalen och den skattskrifna är nu något mindre än den i fordnatider varit, ehuru Kongl. Kammar-Rätten funnit de för ålderdom och bräcklighet befriades antal ännu vara för högt. Sedan Tabellverket blifvit inrättadt och hela folkmängden räknad, finnes den för Stora Kopparbergs Län hafva år 1754 utgjort 100,761 personer och således under tillfälliga omvexlingar af stigande och fall, ökat sig i det hela med icke fullt $\frac{1}{3}$ procent för hvarje af de sedermera förflutne 67 åren, men med $\frac{4}{5}$ procent för hvarje af de sista 10 deribland.

Denna hastiga tillväxt af folkstocken innom en landsort, som ifrån äldre tider tillbaka varit öfver-befolkad, bevittnar en lika hastig utvidgning af försörjningsmedel. Då likväl, under samma tioåriga period, tvenne allmänna och flera partiella missväxter inträffat, är det klart, at jordbruket, ehuru också betydligt förökadt, icke *allena* kunnat åstadsomma en sådan verkan, hvars närmaste orsak jag skall söka at utreda, då jag i den nästföljande paragraphen kommer at beskrifva Länets näringar.

At uti dessas gemensamma liflighet och i den allmänna trefnad, som folkökningen bevisar, yttrar sig en efter Regerings-förändringena upväckt och utvecklad moralisk kraft, anser jag mig endast behöfva nämna, men icke med historiska jämförelser vidare styrka. I en constitutionel Stat måste meningar-

na om dess tilstånd vara delade. Jag skattar mig lycklig, at kunna stöda *min* på sådana sammanställande facta, som det åligger mig at i denna underdåniga Berättelse framställa.

Efter förhållandet i de storskiftade socknarna belöper sig på hvarje person 3 a 4 tunnland af åker, äng och vidsträckt slog å aflägsna skogsmyror. Utom denna mark finnes knapt någon, som skulle kunna odlas; och äfven til en stor del äro berörde myror icke odlingsbara. Jag anser derföre sannolikt, at af Länets hela rymd endast 4 til 500,000 tunnland eller omkring 20 quadratmil bestå af sådan jordmån, som kan bära annat än skog. Om jag likväl beräknar til 24 quadratmil hela den landvidd, hvilken redan är upodlad eller möjligen i en sen framtid skulle kunna odlas, så upgår befolkningen til mer än 5000 personer på hvarje sådan mil.

Emellan folkets *bildning, lynne, seder, konst- och näringslit* samt *väl-måga*, icke allenast uti de särskilda af detta vidsträckta Läns hufvudelar, utan äfven i Socknar, som gränsa intil hvarandra, äro skiljaktigheterna så märkbara och så mångfaldiga, at man icke kan sammanföra dessa olika folkmassor, äfven af olika ursprung, under någon sådan allmän characters-teckning, som det i nåder meddelade formuläret äskar. Hela Nationer under skilda regeringar torde flerstädes mera likna hvarandra, än den mestadels förmögna Allmogen uti *Hedemora socken* liknar den fattiga *Elfdals allmogen*, eller *Morakarl* en *Vesterdalkarl*, eller denne en *Jernbergsman*, eller Skattebonden i *Sverdsjö*, en Skattebonde i den nära derintil belägna *Wika socken*. De ursprungliga skiljaktigheterna bibehållas sorgfälligt och betecknas äfven i det yttre genom olika klädedrägter. För att rätt behandla detta Läns allmoge, för att lämpa allmänna författningar och anstalter efter dess särskilda lynnen, tilstånd och behof, och jämväl för att riktigt kunna bedömma denna Länsstyrelses speciella åtgärder, fordras det alltså at känna det egna nästan i hvarje socken; en kännedom som icke kan vinnas utan genom en innom orten förvärfvad vidsträcktare erfarenhet.

Det gemensamma icke blott hos Länets allmoge utan hos dess Innevå-nare af alla stånd, härleder sig, dels ifrån ortens afskildhet och physiska för-

hållanden, samt dels ifrån särskilda moraliska och politiska orsaker. Klimatet och mödorna gifva en någorlunda jämnlik hårdning åt de olika bygda kroppar. Gammalt svenskt alfvar och okonstlade seder hafva bättre kunnat bibehållas i denna Province, än kanhända innom andra uti närmare gemenskap med större Städer och med deras världsborgerliga lif. Då i detta Län icke finnas några gods och med få undantag hvarje jordbrukare är sjelfständigt egare af en skattehemmansdel, huru ringa den ock må vara; då i allmänhet den genom idoghet förvärfvade förmögenheten är någorlunda jämnt spridd; och då ståndsskillnaderna hvarken äro rätt betydliga eller visa sig synnerligen märkbart; så yttrar sig ock menigheternas frihetskänsla i en lugn vaksamhet för egna rättigheter, icke i knot och afund öfver andras lagligen vunna fördelar eller i harm mot den samfundsordning, som skyddar dem. De mångfaldiga näringsgrenarne gifva en lika mångfaldig rigtning åt den enskilda idogheten, hvaraf det allmänna behovet bereder et rättmätigt anseende åt hvarje verksam och skicklig idkare af hvad löffligt yrke som helst. Ifrån dessa förhållanden härflyta en allmän välvilja och en fredlig endragt emellan olika folkclasser, samt äfven emellan Medborgare af skilda stånd.

Med mångfaldig färdighet i mekaniska yrken förenar detta Läns allmog en synnerlig rådighet vid förekommande ovanliga händelser. Dess verksamhet är alltid lugnt beräknad. Snarare skulle Dalkarlen fördraga manligt våld än barnsligt fjäsk, snarare at blifva misshandlad än gäckad.

Jag anser mig skyldig at vederlägga den nog allmänna meningen, at Dalallmogen är af et oroligt lynne och svår at styra. Den kan, likasom hvarje folkmassa, förvillas och uphetsas; men jag har svårt at föreställa mig någon menighet med en innerligare känsla för laglig ordning och med en stadigare aktning för sina Domare och Styresmän, ifrån de högsta til de lägsta, än denna sjelfständiga och i sit yttre stundom sträfva allmoges. Under tio år och deribland tvenne, då en allmän nöd kunnat leda til förtviflan, har jag icke, vid et enda tillfalle, erfarit hos densamma någon trotsighet emot lag och lagliga befallningar. Nog hafva händelser förefallit, då jag behöft at göra min myndighet gällande eller at visa mig missnöjd; men aldrig har någon folkhop vägrat at genast ållyda hvad jag bestämt äskat, eller, efter en erhållen

föreställning, underlåtit at erkänna dess rättmätighet och at ådagalägga sin öfvertygelse derom genom nya vederbörliga af tillgifvenhet och förtroende.

Allmogens *sedlighet* beror i denna landsort, mer än uti de flesta andra, på Presterskapets nit och förmåga at verka til det goda. Aktningen för Religionslärarens kall är ännu här bevarad, och när den förhöjes af en allmän aktning för hans person, blifva hans lärdomar, hans råd och äfven hans bestraffande stränghet icke fruktlösa. De utvandringar til hufvudstaden och til främmande landsorter, som en del af Dal-allmogen och deribland de yngre af begge könen måste vissa tider af året anställa, för at förskaffa sig arbetsförtjenster, skada märkbart *sedligheten*. I förra tider, då hvarje arbetslag anfördes af en vald hufvudman, som bestraffade oordningar och ansvarade för redligt uppfyllande af arbetsbetingen, voro dessa nödvändiga utvandringar mindre föderliga än de nu äro. Ofta har jag föreställt Dal-allmogen, huru angeläget det vore, at de utvandrande ställde sig, såsom fardom, under befäl af hufvudmän. Men det allmänna tidslynnet gynnar ej mera en *sed*, hvilken fordrar frivillig lydnad för Befälhafvare, som, ännu i mannaminne, utöfvade en vidsträckt myndighet, än den, man i det närvarande tidehvarfvet anser rådligt at anförtro åt Statens Embetsmän.

Äfven i detta Län har, under de sednaste åren, en öfverdrifven brännvinsbränning, då den onekligen befordrat jordbrukets upkomst, tillika befordrat osedlighet och armod innom många jordbrukares hus. Spannmål, som blifvit hitförd ifrån Westmanland och Upland, utan at vara betingad, har äfven föranledt til en utvidgad brännvinstilverkning. Huruvida en sädesproduktion, som är beräknad på en vidsträckt *skadlig* consumption, må anses för en allmän vinst, tillåter jag mig icke här at undersöka. Men jag bör yttra det hopp jag hyser, at folkstockens tilväxt och det derigenom ökade behofvet af spannmål til föda, äfven innom mera sädesgifvande orter, skall småningom afhjelpa de skadliga följder, som hittills visat sig af en, framom det naturliga förhållandet emellan alstring och *nyttig* förtäring fortskyndad, utvidgning af Sveriges jordbruk.

På arbetare för dagspenning kan icke vara brist uti en landsort, hvarifrån sådana hvarje år til andra provincer utvandra. Tilgången derpå har likväl varit något mindre under de tvenne sista åren än förut, hvartil orsaken är den at skördarna varit mera tilräckliga. De fleste arbetare inom detta Län hafva eget, ehuru ringa, jordbruk. När goda årsväxter tillåta dem at förblifva hemma, nyttja de omtänksammare ibland dem tilfället, at använda sit arbete på sin ärfda jord, och at utvidga sina små tegar genom nya odlingar. De lättjefulle åter sakna då nödens drift at söka arbetsförluster.

Det härhos underdånigst bifogade utdraget af fem års markegångstaxor visa, huru dagsverksprisen innom St. Kopparbergs Län, hvilka i dessa taxor snarare varit för lågt än för högt utförda, under samma tid stigit eller bibehållit sig. Detta förhållande, i förening med flera andra, bevisar icke allenast en stigande välmåga hos den arbetande classen, som eljest vid lägre spannmålspris kunnat finna sin utkomst med lägre daglöner, utan äfven en stigande eller åtminstone icke hittills allmänneligen sänkt drift af de näringar, som kunnat använda främmande arbete efter förhöjda eller bibehållna pris derpå.

§. 3.

Näringar.

Det torde knapt finnas någon ibland Rikets öfriga Provincer, om icke Werm-land, der Näringarne äro så mångfaldige, men tillika så organiskt sammanverkande, som i Stora Kopparbergs Län. Samma levande bildningsdrift yttrar sig der i den mindsta näringsgren, som i den största. Alla utgå de ifrån en gemensam stam, från en sjelfständig idoghetskraft, hvars rötter, djupt fästade i landets natur och i folkets af ålder fria tilstånd, utsprida sig uti dess deraf bestämda behof, lynne, vanor och färdigheter.

Gränsorne för denna underdåniga Berättelse och dess i nåder föreskrifna form medgifva mig icke, at söka framställa Länets näringsyrken såsom utgörande tilsamman en enda organisation, uti hvilken alla delarne, under en ständig vevverkan, ömsesidigt frambringa, underhålla och fortdriva hvarandra til et gemensamt mål. En sådan framställning borde vara historisk, borde ådagalägga utvecklingen af den moraliska kraft, som småningom bildat detta konstigt sammanflätade idoghets-system, och som lefver i hvarje dess tråd eller åder. Men *Statistiska Tyflor* lemna ej rum åt mera än den, vid en gifven tidpunct kända eller förmodade, producten af någon kraft, hvars inre beskaffenhet och styrka, samt hvars progression icke kunna med zifferräkning bestämmas.

Då jag nu endast har at i mekaniskt ordnade former sammanfoga och framställa aggregater af det som är, kan jag icke fullständigt visa huru detta bildat sig, och hvarthän det vidare kan sig utbilda. Emedlertid utmärker redan det nu *tilfälliga* sit ursprung från en förutvarande *allmän* organism och gifver hänvisning på den rigtning, som denna fordrar åt alla anstalter, hvarigenom dess verksamhet må befrämjas.

Ingen gren i denna ländsorts näringssystem tål at särskilt utväxa, och följakteligen må någon sådan icke genom konstlade anstalter fortskyndas framom

de andra. Det har icke heller skett, utan det hela af productionen har vidgat sig genom en naturlig och fri tillväxt af alla de näringar, som til detta hela sammanverka. Åkerbruket har icke här, såsom i andra orter, framsprungit til en sädesalstring, utöfver vanliga consumtionsbehof, och då annorstädes jord-egendomars hastigt upjagade pris lika hastigt fallit, emedan förökade skördar icke kunde lika lätt afsättas, som knappa eller endast medelmåttiga, så hafva här fastighetsprisen bibehållit sig eller fortfarit at sakta stiga. En missväxt skadar men förstör icke Länets, om dess Bergsrörelse fortgår med full drift; tillfälliga förluster och svårigheter, som träffa denna näring, ehuru kännbara för dess idkare, kunna för den arbetande hopen ersättas genom en ymnig gröda å dess tegar. Sålunda lemna den ena näringen understöd åt den andra äfven emot vidrigheter, hvilka derförutan skulle störta hela folkmassor uti ohjelpligt elände. Ju mera sådana vidrigheter härröra från climatet, samt ju oftare de i följd deraf äro at befara, desto angelägnare är ock denna organiska förening af näringar. Ensidige Statsekonomiske Theorister skola fördöma den såsom stridande mot deras lära, at allt arbete bör i möjligaste mätto sönderdelas, för at af hvarje del erhålla den högsta product. Men när i England, der denna Statsmekaniska lära blifvit allmännast antagen, tillfälliga omständigheter stundom tvinga til fabriksrörelsens inskränkning, kringsvärma genast skaror af sysslösa arbetare, bragte af nöd och förtviflan i upror mot Samhällsordningen. Äfven i de orter af Sverige, der man velat sköta åkerbruket fabriksmässigt med Statorpare, torde erfarenheten redan hafva visat vådan deraf, at göra lösa folkhopar beroende af en enda närings öfverspända drift. Uti Stora Kopparbergs Län åter är i allmänhet kolaren, jerngrufvebrytaren, malmköra- ren, slöjdaren m. m. en sjelfständig skattebonde, och de fleste jordbrukare äfven idkare af dessa och andra binäringar.

Efter dessa allmänna anmärkningar, som endast antyda, men icke utveckla mina begrepp om Länets näringssystem, såsom et helt betraktadt, bör jag nu beskrifva dess hufvudgrenar i den ordning, formuläret framställer dem, och med afseende på de särskilda omständigheter, hvaröfver detta äskar mit underdåniga yttrande.

Äfven uti Stora Kopparbergs Län är *Jordbruket* den näring, som fram-
alstrar den högsta värdequantiteten. Enligt den sannolikhets beräkning, som
Tabellerne utvisa, skattar jag jordens afkastning endast å Landet i medelgoda
år til 354,000 tunnor af alla här odlade sädesslag. Et sådant år var 1820, för
hvilket jag uppgifvit skatterna, sådana de äro til fullt penningevärde utförde uti
nyligen omslutade Upbörds-räkenskaper. Efter markegångspriset för samma år
upgick berörde spanmåls-production til et belopp af Rd. 2,576,233: 16 sk. Banco.
Härtill kommer värdet af potatoes och andra jordfrukter, af lin, hampa, hum-
la m. m. som jag förslagsvis uptagit til en summa af Rd. 353,766: 32 sk. Banco.

Olika *jordbrukningssätt* användes uti olika delar af Länets. Der ständigt
öppen åker nyttjas, fördelas den allmännast, i mån af gödseltillgångarne, uti
tre eller fyra skiften, hvaraf et trädes, det andra efter gödsling besås med råg,
korn eller strid blandsäd, samt det tredje och, när tre säden efter hvarandra
tagas, det fjerde med svagare blandsäd, eller med enkel hafre, eller med små
gräarter.

Et först på 1750-talet uti trakten invid Fahlun Stad och de närmaste
Socknarne deromkring vidtaget vaxelbruk af säd och gräs har allt mera och
mera utvidgat och fullkommat sig, samt, i sednare tider, sträckt sig til de flesta
socknar innoth Länets sydligare hufvuddelar. Jag anser det redan intaga me-
ra än en fjerdedel af Länets hela åkervidd.

Säker och fullständig underrättelse om detta enkla vaxelbrukningssätt
lemnar en i N:o 44 — 50 af *Läsning i Blandade Ämnen* införd beskrifning, för-
fattad af en utmärkt kunnig och driftig Jordbrukare, samt Bergverksidkare,
afledne Geschwornern *Nils Ryding*. Efter särskilda locala och tillfälliga om-
ständigheter kan det flerfaldigt modifieras. En redan långlig erfarenhet bevitt-
nar dess allmänna användbarhet samt de fördelar, det medför; och synes detta
vara, ibland flera föreslagua vaxelbruk, det mest enliga med åtminstone de
nordliga Svenska Landskapens climat och öfriga förhållanden. I de storskiftade
Socknarne af Oster- och Westerdalarna har det äfven blifvit mer och mindre
allmänt antaget af allmogon, och skall troligen sträcka sig småningom til de
öfriga, alltsom de fortgående storskiften hinna så sammanfoga och ordna hvarje

hemmansegares nu spridda jordlotter, at han kan, utan intrång eller beroende af grannar, bruka dem på det sätt, han finner för sig förmånligast.

Svårigen kan någon, som ej på sjelfva fälten, i synnerhet uti Österdalarne, sett den egoblandning, hvilken en af ålder öfelig och äfven under det sistförflutna århundradet upmuntrad hemmansklyfning förorsakat, göra sig et fullständigt begrep om all den oreda och alla de hinder för et riktigt åkerbruk, som deraf följa. Wid de förrättade Storskiften har det icke varit ovanligt at finna mer än etthundrade, öfver en stor landvidd spridda, särskilda tegar af åker och äng, hvilka sammanlagde icke upgått til en besutenhet, innehafvas af en och samma jordegare. De så styckade fälten måste brukas på det sätt som öfverensstämmer med de flesta delegarnes förmåga och vanor. Et dike af någon bredd skulle der betydligt rubba mångas eganderätt och fordrade mångas samtycke, hvadan dikningen också försummas. Då tillika den svaga jordmånen behöfver en mera tät och ymnig gödsling, än de knappa fodertilgångarne medgifva, så måste de sädesslag, hvilka kräfva antingen en starkare eller bättre hafdad jord, vara på dessa fält sällsynta.

Storskiftsverkets fortgång är således det första villkoret för et förbättradt jordbruk, isynnerhet uti Öster- och Westerdalarne, der den skadliga hemmansklyfningen och egoblandningen sträckt sig längst. Om också det ofvannämnde vexelbruket icke hastigt kunde blifva antaget för de storskiftade odalåkrarne, skulle det dock småningom användas på särskilda odlingar och nu föga bördiga myragtiga ängslägenheter, när de hunnit indelas til sammanhängande afskilda lotter, samt bringa dessa til en högre foderafkastning. Med en sålunda ökad gödseltilgång, och med möjlighet at på nyttigaste sätt bruka de ordnade åkerstyckena, skulle sädet af höstråg, som bäst passar med klimatet, och äfven med jordmånen, då den rätt hafdas, blifva vida allmännare, än det nu, med få undantag, är uti Öster- och Westerdalarne. Om nyttan af detta säde är allmogen äfven der öfvertygad, och bruket deraf har under de sidsta tio åren något utvidgat sig. Men de stora hindren deremot kunna icke undanrödjas annorlunda än genom storskiften.

I de sydligare delarne af Länets, hvarest hemmansklyfningen icke hunnit åstadkomma all den oreda, som i den egentliga Dalorten, och hvarest jord-

månen, ehuru mästadels af samma art som der, dock är af naturen något mindre svag och genom en bättre häfd blifvit mera fruktbar, nyttjas rågsädet nästan allmänt på de skiften, som gödslas. Der vaxelbruket är infördt, sås vanligast höstråg på den delen af jorden, som legat i träde och derigenom samt medelst gödsling blifvit beredd för det nya omloppet af säd och gräs, hvilket efter jordmånen beskaffenhet och gödseftilgångarne, fulländas under åtta till tio år.

För rent korn är den största delen af jorden uti Stora Kopparbergs Län icke tjenlig. Likväl finnas betydliga trakter af grusjord, hvarest detta sädeslag, efter gödsling, gifver i någorlunda goda år en rik äring och derföre allmänligen nyttjas. I Rättrijs, Orsa och Ore socknar samt på Sollerön, der en kalkgrund framgår, skördas et synnerligt godt rent korn eller et viktigt blandkorn. Til utsäde inom denna ort, der såningen är sen och nattfroster tidigt äro at vänta, fordras alltid sådant korn, som hastigt mognar, och kan icke nyttjas det vanliga slaget som växer i de sydligare Provincierna; hvidan, när frost förderfvat grödan i denna och angränsande Norra Landsorter, det utgör en af Länsstyrelsens svåraste bekymmer, at finna tilgång på korn, tjenligt til utsäde i de socknar, hvilkas jordmån fordrar detta säde rent eller blandadt med hafre. Vid et sådant förhållande, 1817, kunde jag uti Gefle uphandla et parti ritorrt Wasakorn, som hastigt mognade och gaf en god äring, äfven i de närmast fjellen belägna Lima och Elfdals socknar. Då sådant korn en längre tid kan förvaras, vore det önskligt at något förråd deraf, i goda år och vid skäliga pris, ifrån Finnland anskaffades, samt uplades i Gefle Kronomagazin för möjliga utsädesbehof inom Dalorten.

Blandsäd af korn och hafre nyttjas, såsom et bättre vårsäde, på gödslad eller eljest starkare jord i de socknar, der höstråg och rent korn föga sås. Til andra eller tredje sädet brukas i några socknar en blandning af korn, hafre, vårråg och gråärter. De blandade sädesslagens förhållande til hvarandra är olika efter åkrarnes beskaffenhet, och kan en större del af den skördade blandsäden anses föga bättre än hafre.

De ofvannämnde små Gråärter, som mogna tidigare än de större gula, sås äfven allena, mer eller mindre allmänt, isynnerhet uti vissa socknar af

Österdalarne, och deribland förnämligast dem, som hafva kalkgrund. De förmalas vanligen och skattas, för det kraftiga mjöl de gifva, til lika värde med råg.

Hafren utgör det *allmännaste* sädesslaget öfver Länets i det hela. Efter uppgifterna til Tabellverket skulle utsädet deraf föga öfverstiga det af blandsäd; men härvid har utan tvifvel blifvit räknad til det sistnämnde sädesslaget sådan hafre, som til någon ganska ringa del varit blandad med korn allena eller derjemte med vårråg och ärter. Den hafre, som växer på den allmännaste jordmånen i detta Län, är grofskalig och föga vigtig samt anses god, då den upgår til 8 Lispund tunnan.

Odlingen af *Potatoes* har, under de sednaste tio åren, betydligt utvidgat sig i denna landsort, och funnits förmånlig äfven i de närmast fjellen belägna socknar. Hela åkerfält användas väl icke ännu dertil, utom vid en eller annan större egendom, der den skördade frukten förvandlas til brännvin. Men en mängd gårdstäppor, grusbackar och äfven åker-stycken, på hvilka *potatoes* planteras, gifva derigenom åt de flesta hushåll et i äldre tider sakadt födämne, hvilket i det hela betydligt minskar Länets behof af främmande spanmål.

Höst- och Vårhvete sås til så ringa belopp endast af en och annan jordegare i de södra delarne af Länets, at det knapt förtjenar här nämnas. Jordmån och klimat synas ej gynna detta säde.

Trädgårdsväxter af åtskilliga slag odlas, så vidt Climaten medgifver det, efter behoven för de hushåll, hvilkas lefnadssätt dem fordrar. Trädfrukt af bättre art hafva hittills varit sällsynta innom denna landsort; men försök, som i sednare tider blifvit gjorda uti de södra delarne af Länets, hafva bevisat, at sådana fruktträd, som man förut ansett icke tåla Climaten, kunna der updrifvas at snart nog bära god frukt. Flera vidsträcktare trädgårds-anläggningar hafva ock, i följd häraf, tilkommit.

Linculturen innom Länets torde kunna anses stå, om icke uti et jämnt förhållande til Allmogens och den öfriga arbetande folkhopens förbrukning af

linnevaror, åtminstone nära derintil. Visserligen köpas här årligen lin ifrån Helsingland och finare larst ifrån Ångermanland; men deremot försäljas ifrån detta Län til andra orter garn och väfnader af linne, som allmogen i vissa socknar tilverkar. När Lin betraktas endast som en rå jordproduct, torde odlingen deraf i denna landsort, efter några anställda comparativa försök, icke löna sig så väl eller bättre än odlingen af säd. Längre fram, då jag kommer at göra reda för binäringarna uti de särskilda delarna af Länets, skall jag i underdanighet yttra mina tankar öfver den frågan, huruvida det vore nyttigt, att linculturen, i sammanhang med väfnadsindustrien, här utvidgade sig? *Hamp* odlas mer eller mindre i flera socknar, der jordmänen är tjenlig dertil.

Af *Humla* är consumptionen betydlig uti Länets städer samt i Presters och Ståndspersoners hushåll, men ringa för allmogen, hvaraf en större del, i synnerhet uti Öster- och Westerdalarna, icke har råd til et dagligt bruk af dricka. Uti några socknar af Länets, förnämligast *Leksands*, odlas humla til afsalu, äfven utom orten.

Uti en vid Tabellen bifogad förklaring har jag utredt grunderna för min beräkning af Länets sädesproduction. Deraf synes at jag förmodar den samma upgå uti medelår til omkring nio tiondedelar af *Länets hela consumtionsbehof*. Längre än til en någorlunda sannolik förmodan lærer man icke kunna komma med beräkningar, för hvilka ingen enda bestämd quantitet finnes gifven. Äfven om Länets åkerrymd vore med den noggiannaste säkerhet känd, blefve det icke möjligt at säkert beräkna resultaten af mer än 20,000 särskilde, på en landvidd af nära 300 quadratmil spridde, olika förståndige och idoge hemmansåboers olika sätt at draga nytta af sina olikartade lotter i berörde stora landvidd. Äfvenså litet kan consumptionen för et ännu större antal af hushåll med någon visshet utrönas. Införseln af säd ifrån andra orter til detta Län, hvars allmoge omedelbarligen tilbyter sig en betydlig del deraf emot varor och arbeten, och på många skilda vägar, under olika tider, hemforslar dessa små quantiteter, måste äfven gissas. Jag vågar likväl tro, at mina gissningar skola närmare hinna det rätta, än äldre beräkningar, efter hvilka detta Län årligen skulle behöfva främmande spannmål til et quantum, som hvarken kunde

Lunde betalas eller forslas, mestadels ifrån 10 til 30 à 40 mff med det ringa antal af dragare, som Bergslagskörslorna icke hela vintern eller jordbruket en atörre del af sommarens uptaga.

Härvid må jag äfven anmärka, at uti Dalorten, mera än förmodligen i någon annan af Riket, förtäringen af sad varierar från det ena året til det andra, så at någon hestånd consumtionsquantitet icke kan antagas såsom lika under olika omständigheter. Efter missväxter söker Dalallmogen, och måste söka, at genom en sparsamhet, som gransar til svält, återställa det rubbade förhållandet emellan tilgång och behof af säd. Nöden afbryter då eller minskar brännvins-consumtionen mer eller mindre öfver hela Länet, och 20,000 tunnor spanmål besparas säkerligen endast derigenom. Men vida betydligare är besparingen af säd til föda. Utan at, som jag, hafva derom förvissat sig genom en högst obehaglig vidsträckt erfarenhet, har man svårt at tro, med hvilken ringa quantitet af god säd, isynnerhet af Råg, et hushåll i Öster- och Westerdalarne kan, i nödens tid, vara belåtet. På denna erfarenhet, som jag förvärfvat mig 1813, grundade jag de ännu sparsammare undsättningsanstalterna 1817, hvartil kloke och välvillige män ibland Länets Presterskap och Ståndspersoner lemnade mig råd och biträden. I alla socknar, der hjelp erfordrades, funnos under Presterskapets eller Kronobetjeningens vård små spanmåls uplag, som successift efter atgången förnyades, och som betogo de nödlidande denna fruktan för absolut brist, hvilken förlamar hushållningsomtanken. Ur dessa förråd fingo de köpa, och, endast der det var aldeles oundvikeligt, borga matsäd til de af Kongliga Allmänna Magazins-Directionen stadgade lindriga pris, med tilläggning af forlön; men icke hvarje gång mera än vissa kappar för et hushåll. Sålunda, med tillfälle at genast förvandla den ringaste dagspenning i ren spanmål, som kunde gifva kraft åt nödbrödsämnena, lifnärde sig med knapphet, men i säker och jämn ordning, en ytterst nödstäld folkmassa af 50,000 personer. Utdelningslistor, som jag ännu förvarar, visa at 25 tunnor råg, hvar med det första behofvet i Mora socken kunde för 3 eller 4 veckor afhjelpas, skiftades ifrån 8 kappar för några få men allmännast ifrån 4 ända til $\frac{1}{2}$ kappe, emellan 203 hushåll; samt at för Äppelbo socken, med en folkmängd af öfver 900 personer, 65 tunnor råg och korn, vid särskilda tilfällen utgifue, voro til-

räcklige at afvärja nöden ifrån Junii månad til slutet af Augusti. Oaktadt en sådan förknappning af oskadad säd til födemedel, hvars nödvändighet och framtida nytta allmogen sjelf insåg, var det allmänna hälsotilståndet 1817 bättre än i vanliga år.

Jag har redan omtalat grundfelet uti Dalallmogens jordbruk, nämligen den ytterliga egoblandningen. Oaktadt detta fel, som det föga beror af den enskilda omtanken men hufvudsakligen af Storskiftes-Werkets fortgång at afhjelpa, gifver den naturligen svaga åkerjorden, äfven uti Öster- och Westerdalarna, en högre eller åtminstone icke ringare afkastning i medelår, än den jag funnit uti tryckta skrifter upgifven för socknar af de södra mera bördiga ibland Rikets Landskap. Detta bevittnar allmogens omsorg och flit at på bästa möjliga-sätt bruka en jord, som säkerligen skulle annorstädes til en större del ligga oupplad.

Det är otvifvelaktigt at innom Stora Kopparbergs Län sädesproductionen under de sednaste tio åren betydligt tilltagit. Spanmålsprisens höjd har uppenbarat til en sådan förökning, som folkstockens ständiga tillväxt äfven gjort nödvändig.

Odlingar verkställas årligen i detta Län, icke såsom stora företag, hvilka hastigt rubba de forna förhållanden emellan production och consumption, eller emellan behof och tillgång på arbetare och på capital, utan såsom små utvidgningar af et äldre, sålunda jämnt tiltagande åkerbruk. I en särskild underdånig Berättelse af den 8 Februarii 1822 hvilken, aftryckt i Fahlus Tidning, härjämte bifogas, har jag, efter de til mig ifrån Fögderierna inkomna specifika förteckningar, upgifvit den sammanräknade vidden af sådana odlingar, hvaraf de fleste icke upnått et tunneland, under året 1821, til 430 tunneland; en summa som tid at icke obetydligt ökas, emedan, såsom jag nu med säkerhet känner, åtskilliga något större odling-företag icke blifvit anmälda och beräknade. Ibland sådana förtjenar at nämnas et, hvilket i sammanhang med anläggningen af *Linné Bruk* uti Leksands socken, tillörigt Herr Justitie-Rådet och Riddaren *S. Noréus*, Herr Lagmannen och Riddaren *J. Noréus* samt Herr Brukspatronen och Riddaren *D. Ström*, blifvit anställt och ännu årligen fullföljes.

Wid detta nya Jernverk har sålunda inom 15 år upkommit en landtegendom af 90 tunneland, som, brukade i circulation, gifva en anseelig afkastning i säd och gräs.

Mera likväl, än genom odlingar, har sädesproductionen blifvit, och säkrare kan den äfven framgent blifva ökad, medelst et, så vidt locala förhållanden det medgifva, förbättrade bruk af den gamla åkerjorden. Odlingar böra, åtminstone i detta Län, icke befrämjas annorlunda än i samband med det redan stadgade jordbruket. De böra organiskt förstärka detta, men icke, såsom särskilda utväxter, förtära dess kraft. Mången förståndig Bonde har, med ovedersägliga skäl samt äfven med åskådliga exempel af misstag härutinnan, bevist för mig, huru varsamt allmogen bör framskrida med utvidgningen af sin åkerjord, så at icke de redan knappa gödseltilgångarne, fördelade på en ännu större vidd, må blifva aldeles otillräcklige, samt både den gamla och den nya åkern derigenom råka i vanhäfd. Det angelägnaste ändamålet för odlingar är at vinna en bördigare äng, der lägenheter dertil erbjuda sig; men detta förutsätter delning af de myror, som kunna medelst dikning och öfriga åtgärder upbringas til et lönande vaxelbruk, likväl förnämligast beräknadt på gräsväxten.

Wid alla betraktelser öfver Jordbruket inom denna Landsort, isynnerhet uti Öster- och Westerdalarne, återföres man til nödvändigheten af Storskiften, hvilkas nytta allmogen numera öfverallt inser. I de södra, mera förmögna, delarna af Länet hafva ganska många sådana blifvit, på jordegarnes enskilda bekostnad, byavis verkställda af flera Landtmätare, som varit dermed förnämligast sysselsatte, intil dess den i nåder anbefalda skyndsama afmätningen af recognitions-skogar, under de sist förflutna tvenne åren, vändt på detta föremål isynnerhet tvenne skicklige Landmätares och deras medhjelpares verksamhet. Der åter egoblandningen varit så allmän, at hela socknar måst i et sammanhang skiftas, hafva antingen, såsom i Öster- och Westerdalarne, Landtmätarnes aflöning blifvit til fullo bestridd af de dertil anslagne Statsmedel, eller, såsom i *Gustafs* och *Thorsångs* socknar, vissa understöd deraf socknemännen i nåder beviljade. Men äfven der, hvaräst sjelfva landtmätare-förrättningarne icke kostat Jordegarne något, hafva de haft ganska dryga utgifter, icke alle-

nast för dagsverken utan äfven för de små tegarnes uprefning och gradering, för den så kallade refskrifningen, och för andra anstalter, som vid dessa stora förrättningar måste, til vinnande af skyndsamhet, reda och control, skiljas ifrån Landtmätarnes befattningar, inskränkte til afmätning af fälten, öfversigt och tillsyn vid graderingen samt egomassans slutliga delning.

Det bestämda årliga anslaget för Storskiftes och Strömnrensningsverken i Dalarne utgör 6000 Rd. Storskiftena af *Jerna* och *Äppelbo* socknar hafva särskildt blifvit bekostade af fonden för väganläggningar i de Norra Landsorterna, emedan de funnits hafva sammanhang med ändamålet för de i nämnde socknar bygda nya vägar. Under de sista åren, då Storskiftesverket bordt drifvas med all möjlig fart uti den vidsträckta *Leksands* socken, hafva utgifterne öfverstigit ofvanberörde anslagssumma, men bristen har kunnat fyllas ur en besparingsfond, som blifvit samlad under den föregående tiden och, med Kongl. Maj:ts Nådigste tilstånd, sedan år 1814 förräntad, samt derigenom ökad med omkring 7500 Rd. B:co, så at dess nuvarande belopp af något öfver 14,000 Rd., tillagdt de årliga anslagen och den särskilda cassabehållningen i Landt-Ränteriet för löpande utgifter, lemna medel at, med lika drift som hittills, fullborda berörde Storskifte, det vidsträcktaste som uti Sverige och förmodligen i något annat Land blifvit utfördt.

Nio hela socknar i Stora Kopparbergs Län, nämligen, *Floda*, *Nås*, *Jerna* och *Äppelbo* i Westerdalarne, *Gagnef*, *Bjursås* och *Ahl* i Österdalarne, samt *Thorsång* och *Gustafs* i den sydöstra delen af Länet äro nu, på nittonde året efter denna anstalts begynnelse, storskiftade, och arbetet i *Leksand*, som börjades 1819, har kunnit derhän, at sjelfva mätningen under loppet af nästkommande år lærer fulländas. Ännu kan dock icke verket i det hela anses vara fördt halfvägs til målet, ty åtta eller nio socknar, som fordra at allmänt storskiftas, återstå, och deras sammanträkade vidd öfverstiger de ofvannämndas. Sedan jag vidtagit en särskild anstalt at, inom Länet, bilda Landtmätare, och derigenom erforderlig tilgång på skicklige sådana Tjenstemän funnits, vore det önskeligt, at det årliga anslaget för Storskiftes-Verket kunde så förhöjas, at det åtminstone svarade i värde mot 6000 Rd. vid den tid, år 1802, då, til det vigtiga ändamålet, denna Statsutgift först i näder beviljades. Wisseligen är

densamma betydlig, men rätteligen torde den böra betraktas som en, i förhållande til det hela måttlig, eftergift af Länets utskylder, nödig för at undanröjda orsakerna til vida större afkortningar i en framtid. Ju skyndsammare storskiftena kunna fortgå, desto säkrare ernås detta ändamål och desto nyttigare blifva de för Landet.

Ehuru de allmänna storskiftena hafva til ändamål at sätta en framtida gräns för hemmansklyfningen, medgifva de denna likväl, så långt, som den kan vara oskadlig. Det är onekligt at icke allenast Stora Kopparbergs Län skulle vara vida mindre befolkadt, än det nu är, om de gamla hemmantalen icke blifvit klufna til mindre än åttendedelar, utan äfven at en ringare folkstock, som, med et någorlunda tillräckligt jordbruk, icke behöft anstränga sina krafter för at söka försörjningsmedel, skulle då, vida mindre än nu, hafva beflitat sig om odlingar och binäringar. Man bör icke heller misskänna och ännu mindre obetänksamt kränka den kärlek til fosterjorden, som drivit Dalkarlen at skatta öfver allt penningevärde hvarje liten arfslott i hans förfäders hemmansdel, och som ännu gör, at han nästan aldrig frivilligt säljer en jordteg. Wisligen har också, efter Herr Landshöfdingen och Commendeurens af Kongl. Nordstjerne Orden, Friherre *Johan af Nordins* underdåniga förslag, som lade grunden til Storskiftes-Werket i Dalarne, det blifvit genom Kongliga Brevet af den 17 Augusti 1804 stadgadt, at til en besutenhet i de socknar, som storskiftades, fordrades, utan afseende på det gamla hemmantalet, endast så mycken jord, at Åbon kunde föda en häst, tre kor, tre får och några getter, samt at de, hvilkas egolotter icke genast svarade mot detta villkor för möjligheten af jordens rätta skötsel och för et hushålls tillräckligaste bergning, skulle likväl, under en tid af 20 år från hvarje sockne-storskiftes fullbordan, få ostörde innehafva sina obesutenheter, för at kunna, om möjligt, upbringa deras odlingsbara andel i utmark til en sådan afkastning. Ännu har icke för någon storskiftad socken denna tid tiländalupit, och den ytterligare, säkerligen svåra, regleringen af obesutenheterna således icke heller kommit i fråga. Men huru skäligt gränsen för en besutenhet vid verkställigheten blifvit utstakad, synes af följande jämförelse. Kongl. Hushållnings-Sällskapet i Malmöhus Län gillade år 1817, och anmälde i underdånighet hos Kongl. Maj:t et på fullständiga beräkningar grundadt förslag, at den minsta rymd af fullgod jord, hvarunder

hemmansklyfningen i nämnde sädesbördiga Län icke borde få sträckas, måtte bestämmas til 15 tunneland, hvaraf 10 skulle vara sådan åkerjord, som gäfve i årlig afkastning, utsädet deruti inberäknadt, 60 tunnor. Men af den utsträckta sämre och bättre *åkervidden* belöper sig uti *Gagnefs* socken, som saknar en deremot svarande slogmark, icke fullt 8 tunneland, i *Floda* socken, med bättre slog, icke fullt 4 tunneland och i *Nås* socken föga mera än 5 tunneland på de minsta besutenheter. *Bjursås* socken med 3213 tunneland *åker och äng* har ansetts kunna indelas i 274 besutenheter och således med omkring $11\frac{1}{2}$ tunneland på hvarje.

Efter gradering åter och reduction til fullgod jord har af *åker och äng* sammanräknade tillfallit den minsta besutenheten i *Gagnefs* socken endast $5\frac{1}{4}$ tunneland, i *Bjursås* socken $5\frac{2}{4}$ tunneland o. s. v. Dessa exempel bevisa at jordbruket i Dalarne är någorlunda högt updrifvet, då et hushåll der anses kunna hafva sin bergning med en tredjedel uti åker och äng af den fullgoda jordtynd, som i Malmöhus Län blifvit beräknad för den minsta hemmansdel, hvarå en åbo kunde vara besuten. De styrka således äfven min öfvertygelse, at den afkastning, jag i det hela förmodat utaf et i Stora Kopparbergs Län besittit tunneland jord, ehuru öfverstigande beräkningar från några andra Landsorter, åtminstone icke är för hög, emedan, om den det vore, en besuten hemmansåbo i berörde storskiftade socknar, icke skulle, efter afdrag af tionden m. m., hafva nog säd för sit hushåll af minst 5 personer.

Emellan mina uppgifter om Länets åkerbruk och jordegendomarne totala uppskattningsvärde år 1820 til Rd. 8,530,274 Banco torde man finna någon stridighet, hvilken jag anser nödigt at förklara. Detta värde, som *Pröfnings-Comitén* år 1813, efter de noggrannaste beräkningar, hufvudsakligen bestämde, och som sedermera i det hela förblifvit orubbadt, ehuru för några köpta egendomar förhöjdt, sattes lägt i förhållandet til hemmantalet och jordvidden för de egentligen så kallade Dalsocknarna, hvilka ofta lida skada af frost, och äro svårast belastade med öfverbefolkning. Deremot fastställdes det för de nedra socknarna och isynnerhet för *Bergsfrälsejorden* så högt, at det nära svarade mot de då allmänaste försäljningspris för mindre egendomar, hvarom flere köpare kunde tälla. Sålunda uppskattades et helt skattehemman i *Mora* socken

endast til Rd. 2825 B:co, men i *Hedemora* socken til et medeltal af Rd. 4200 och Bergsfrälsejorden til 50 à 66 $\frac{2}{3}$ Rd. B:co för spannlandet af åker och äng sammantagne. Dessa värden hafva sedermera, vid tillfälliga köp, stigit; och, då executiva auctioner på andra ställen bidragit at fälla egendomsprisen, hafva här frivilliga auctioner nyttjats såsom et förmånligt försäljningsmedel. Bergsfrälsejordstycken, med nära belägenhet til Fahlu Stad, hafva de tvenne sista åren blifvit betalde med ända til 133 $\frac{1}{2}$ Rd. Banco för spannlandet, och ibland andra egendomar, som vid frivilliga auctioner försålt, upgick nyligen en af 148 spannland åker och äng, med förfallen åbyggnad men med tilräcklig skog, under flera köpares täflan, til et pris af Rd. 16,750 B:co. Äfven skattejorden i de förmögnare socknarne, nästan alltid försåld af bonde til bonde, har hittills i allmänhet bibehållit sig vid högt pris eller varit i stigande. Uti *Hedemora* socken har, efter det vanliga beräkningssättet, jord för en sextiondefemtedel i Soldatrotten, eller för en daler i årspenningar, sednast gällt omkring 150 Rd. B:co, hvilket svarar mot nära 8000 Rd. B:co för helt hemman.

At beräkna den rena behållningen af jordegendom i detta Län, har man en grund uti de för Bergsfrälse-egendomar, efter rymden af deras åker och äng, nästan alltid bestämda arrenden. Dessa egendomar äro väl frie från de vanliga hemmansrüntor, men draga en afgift af 5 sk. 4 rst. B:co för hvarje spannland i durchtog til Fahlu grufva, samt äro betungade med extra rotering, vägbyggnad och andra allmänna onera. För et arrenderadt spannland, eller 7200 quadrat alnar, sådan jord, efter olika godhet, betalas, sedan en längre tid tillbaka, ifrån $\frac{3}{4}$ til $1\frac{1}{4}$, men vanligast 1 tunna hafre, som i värde för flera sammanslagna år anses svara mot en half tunna råg. Merändels äro Arrendatorerne Ståndspersoner, som icke sjelfve sköta jorden utan räkna på någon vinst deraf utöfver brukningskostnaden. Om nu all jorden i Stora Kopparbergs Län vore af Bergsfrälse-natur och isynnerhet om den icke belastades med en för skötseln deraf öfverflödigt folkmängd; om den, såsom i England, tilhörde et visst antal Land-Lorder och icke sjelfva Jordbrukarne, samt följakteligen om desse icke vore flere, än jordens skötsel fordrade; så kunde den anses gifva, utöfver de jordbrukande famillernas lefnadskostnad, en i England såkallad ränta af nära en tunna råg, eller dess medelvärde, för hvarje tunnland åker och äng af sam-

ma godhet som i allmänhet Bergsfrälse-egendomarnes. Jag har antagit Länets hela åkervidd til 100,000 tunneland, men som ängen til skattejorden, churu i vidd öfverskjutande Bergsfrälsejordens, icke i dess nuvarande tilstånd kan anses vara lika god som denna, hvilken under vechselbruket är af samma rymd som åkern, så vill jag för äng i det hela samt för skog, mulbete, qvarnar och andra förmåner endast beräkna en tredjedel af ofvanberörde åkervidd, och följakteligen hela summan af jord, jämgod med en vanlig Bergsfrälse-egendoms, til 133,333 $\frac{1}{3}$ tunneland. Arrenderäntan deraf, när afven skilnaden af 400 quadratalnar emellan två spannland och et tunneland afdrages, blefve då omkring 130,000 Tir råg, och om, utan afseende på de förflutna fem årens markgångspris derå, hvaraf medium utgör 11 Rd. 14 sk. 4 $\frac{4}{7}$ rst. värdet af en tunna råg endast beräknas til 8 Rd. Bco, så upkommer en summa af, Rd. 1,040,000 Bco, hvilken åter, förvandlad til capital efter 5 procent, gifver åt jordegendomarne inom Stora Kopparbergs Län et värde af Rd. 20,800,000 Banco, hvaraf belöpa sig omkring Rd. 19,000,000 å dem som draga högre skatter och onera än Bergsfrälsejorden. Men om, för at vara säker at ej öfverdrifva räkningen, jag skulle ansä massan af skattejord endast vara värd 100,000 tunneland medelgod Bergsfrälsejord, så blefve arrenderäntan deraf, under förutsättningen af en til densamma utsträckt Bergsfrälsefrihet, 100,000 tunnor råg eller, efter det antagna priset, 800,000 Rd. Bco, hvaraf upkomme et capitalvärde af Rd. 16,000,000 Bco. Med denna sednare, eller den förra, eller hvilken annan värdesumma, som genom mera säkra och noggranna beräkningar kunde utrönas, må beloppet af berörde skatter och onera jämnföras, men icke, såsom jag sett det stundom ske, med den summa, hvilken genom uppskattningarna til Bevillning blifvit beständ; ty dervid äro samma skatter och onera redan beräknade, såsom misstänke det värde, hvarje fastighet skulle ega, om den vore skattfri. Några resultat af en sådan jämnförelse utvisar den särskilda beräkning No 1, som jag härhös underdånigst bifogar.

Jag har redan i underdånighet omnämmt det särskilda onus, som skattejorden inom Stora Kopparbergs Län drager af en folkmassa, åt hvilken samma jord, utöfver behöfvet för dess skötsel, skall, åtminstone til en betydlig del, gifva löda. Wid storskiftet af *Gagnefs* socken utgjorde Jordegarena's antal 1058,
hvaraf

hvaraf likväl endast 957 voro inom socknen besatte, men de öfrige bönder uti angränsande socknar, som ärfst eller förvärfvat jordlotter i denna. Hade hela jordrymden kunnat skiftas i jämna delar, så hade deraf upkommit 839 de minsta besutenheter. Men åtskillige hemmansåboer innehade mera jord än som fordrades til en sådan. I följd häraf blefvo de verkelige, större och mindre, besutenheterne icke flere än 650. När denna summa afdrages från 957, återstå 307 eller nära en tredjedel af hushållen inom Gagnefs socken (de så kallade inbrukare ifrån andra socknar oberäknade,) som äro öfverflödige för jordbruket, men skola likväl dela dess afkastning. Ännu svårare torde missförhållandet vara uti andra Dalsocknar. Medelvärdet af et helt hemman uti detta Län, der endast omkring $\frac{1}{3}$ del af deras antal är frälse, upgår likväl efter bevillnings-upskattningarna för år 1820 til 4607 Rd., hvaremot kungjorda beräkningar för en socken i Nerike visa det uppskattade medelvärdet af et hemman der, oaktadt mer än en tredjedel af deras antal åtnjuter säteri- och frälsefriheter, til endast 3454 Rd. Denna sockens jordbruk, hvilket synes utgjöra dess hufvudnäring, emedan ingen annan production än åkerns blifvit i de kungjorda beräkningarna uptagen, har endast at föda 16 personer på hvarje helt hemman. Svärdsjö socken i Stora Kopparbergs Län deremot har på $47\frac{1}{3}$ hemman, hvaraf endast $\frac{3}{4}$ hemman äro Bergsfrälse, 5112 personer at försörja och 45 soldater at aflöna; således på hvart hemman öfver 100 personer och nära 1 soldat. Dess synnerligen idoge och derigenom medelförmögne allmoge förtjenar väl årligen, genom kolning och andra binäringar, omkring 50,000 Rd. Bico: men, fördelad på en så stor folkmängd, skulle denna summa icke förslå långt, om jordbruket ej lämnade åtminstone det mesta til brödfödan. Oaktadt tyngden af en sådan öfverbefolkning och et mer än vanligt besvär af skjutsning, har dock hvarje helt skattehemman i Svärdsjö socken kunnat 1813 uppskattas til 3900 Rd Banco, och detta, sedermera oförändrade, värde anses med skäl vara lågt, samt är lägre än prisen för smärre hemmansdelar, då de någon gång säljas. När begge de ifrågavarande socknarnas knektehåll jämnföres med hvar deras sammanslagna hemmantal afsärskilda naturer, så befinnes, at *Gräfve* socken i Nerike är roterad til en man på 2 hela hemman, men *Svärdsjö* til en man på $1\frac{2}{3}$ hemman. Den förra håller 7 ryttare, hvilka jemte hästen onekli-

gen kosta mera än en soldat, men troligen, vid en riktigare beräkning än den upgjorda, föga mera än dubbelt. Då blifver för begge de jämförda socknarna roteringstynden i förhållande til hemmantalet nära lika. Är dock, såsom man påstått, det uppskattade hemmansvärdet i Gräfve socken för högt, men det i Svärdsjö socken lågt, så måste detta härröra antingen deraf, at den första hemmanssättningen varit olika — hvilket är möjligt; — eller at, under den långa tid, som sedermera förflutit, odlingar betydligt utvidgat uti Svärdsjö socken den då skattlagda jorden — hvilket är sannolikt; eller at jordbruket skötes vida bättre i den sistnämnda än i den förra — hvilket efter de kunnigjorda beräkningarna är säkert; — eller af alla dessa ordsaker förenade. Sammanställningen af tvenne socknar med så nära lika uppskattade hemmansvärden, men med så ofantligt stor skiljaktighet i folknummer och följakteligen i production, bevisar åtminstone, huru osäkra de slutsatser blifva, som från en eller annan socken-statistik, äfven om den vore sann och fullständig, kunna härledas til bedömande af jordbrukets allmänaste tilstånd öfver hela Riket.

Ibland de medel, som befrämja åkerbruket i Stora Kopparbergs Län, är den geda *redskap*, som dervid användes och som finnes beskrifven i den ofvanåberopade afhandlingen om circulationsbruket uti trakten omkring Fahlun. *Dalplogen* är allmänt känd. Den fordrar vanligen blott en häst, men någon gång tvenne, då gammal lind af stelare jordmån upplöjes, sedan gräsrötterna förut med *risten* blifvit afskurni. På en eller annan större egendom har man försökt at nyttja *såningsmaskiner*, men återgått til den vanliga såningen för hand, hvilken i denna ort med mycken omsorg och skicklighet verkställles, helst af den erfarna husbonden sjelf, och deribland jämväl af mången ståndsperson, som, då han från ungdomen bestämt sig för landtmannayrket, vanligen förvärfvat sig practisk öfning i de särskilda dertil hörande viktigare förrättningar. *Tröskmaskiner* finnas på många ställen uti Länets, drifue dels af vatten, och dels af hästar eller oxar. Under de sednare åren hafva flere sådana af tackjern blifvit til denna ort anskaffade ifrån Herr *Owens* gjuteri i Stockholm.

Den öfverdrifna folkmängdens behof af säd och den allmänaste jordmånens naturliga otjenlighet för gräsväxt hafva förorsakat et, innom de flesta

socknar af Stora Kopparbergs Län, synbart missförhållande emellan åkerbruket och *boskapskötseln*. Erfarenheten har visat, at boskapsstocken, särdeles antalet af hästar, förminskats i samma mån, som folkmängden ökat sig genom en sådan hemmansklyfning, at deraf upkommit allt för många obesutenheter. I de nedra socknarna af Lanet, hvarest hemmansdelarne i allmänhet äro större, finnas ock i förhållande til folkmängden flere hästar än i den öfre Dalorten. Der circulationsbruket är allmänneligen eller til större delen antaget, står boskapskötseln i et någorlunda riktigt förhållande til den hvarje år besådda åkervidden. Men äfven der visar sig, at den svaga jorden ej förmår at af egen kraft underhålla sig uti en högre production, samt följakteligen at dertil fordras en på många andra ställen icke vanlig omtanka och idoghet af jordbrukaren. Han måste genom artificiell gödselberedning, genom samling af många annorstädes vanvårdade gödningsämnen, och, om tillfälle dertil gifves, genom köpt gödsel, ersätta hvad i behovet deraf för en åttendedel eller tiondedel äfven af den bättre jorden icke erhålles ifrån kreatur, hvilka förtära det hö som fyra til fem och den halm, som tre til fyra tiondedelar afsamma jord gifva. En egenomsbelägenhet nära intil Fahlu Stad räknas för en förmån, som höjer dess försäljningsvärde ända til 50 procent öfver en aflägsnares, men jämnegods, och detta förnämligast derföre, at på såkallade färdfolks-ställen uti Staden kan upköpas en med sopor blandad spillning efter de många hastar, som vintertiden hitföra kol, eller då och de öfriga årstiderna foror af spannmål samt andra varor. Denna svaga gödsel, som de sednaste åren gällt omkring 32 sk. Banco för et enbetslass af 3 å $3\frac{1}{2}$ cubik alns rymd, föres sedan, mestadels såsom återfora mot ved, ända til 1 mil från Staden. Et sådant pris och en sådan transport bevisa å den ena sidan, huru högt jordbruket här är updrifvet, men också å den andra, hvilken hjälp jordens egen reproduktiva kraft behöfver. Och det oaktadt lämnar den artificiella ängen häromkring knapt en sådan afkastning, som man i andra bördigare landsorter beräknar af de naturliga, om de blott någon gång upplöjas och igenläggas.

Uti den större delen af Länet, hvarest allmogen ännu icke vidtagit eller kunnat vidtaga circulationsbruket, och isynnerhet uti de öfra Dalsocknarna, är til och med sådan gräsbarande mark, som annorstädes skulle kallas den dåli-

gaste äng, högst ringa i förhållande til åkervidden. Allmogen har derföre ifrån uråldriga tider uppsökt och bragt under enskild eganderätt, samt vidare i små lotter styckat, nästan hvarje kärr uti de aflägsna skogarna, hvilket bär några svaga grästrån. Dessa vidt kringspredda slogar, ofta belägne flera mil ifrån byarna, afbergas med en så svår och så långvarig möda, at hvarje lispund starrhö som de gifva, skulle, om värdet deraf uppskattades efter dagsverkes beräkning, blifva vida dyrare än det bästa foder i andra orter. Sent in i hösten fullföljes detta bergningsarbete. Höet uppsättes på hässjor och kan först afhämtas på vinterföret, hvarvid, då mycken snö fallit, vägar igenom skogarna måste uptrampas. Endast på detta sätt kan Dalallmogen, med flera veckors tidsförlust och våda för lif och hälsa, ihopsamla en ändock knapp och otillräcklig fodertilgång, som ytterligare måste ökas med löf samt med ren-mossa och barkmjöl. Då vintrarne äro sena och skogsslogarne, der höet är uppsatt, blifva otillgänglige längre tid än vanligt, eller eljest i svaga foderår, måste säden tillgripas för at lifnära boskapen.

Wid de fabodeställen, dit Dalallmogen under en större del af sommaren flyttar sina hushåll, finnas ängsvallar, som i Westerdalarna öfvergödulas med den spillning, boskapen der lemnar, och i följd deraf ofta äro tämmeligen gräsbärande. Ut i Österdalarna åter har den bättre jorden blifvit uptagen til åker, äfven omkring fabodeställena, hvilka derigenom hafva utseendet af särskilda byar.

I vidden förhåller sig den dåliga sloget til åkerjorden ganska olika uti särskilda af de storskiftade socknarna. Näs socken hade vid storskiftet nära 1700 tunneland åkerjord och 5550 Tid slog, hvaraf 2000 Tid på aflägsna skogsmysror; Gagnef deremot 6600 Tid åker och blott 9450 Tid slog, så svag at den i det hela blifvit vid graderingen uppskattad til $\frac{1}{9}$ -dels värde. På hvarje tunneland åkerjord belöper sig således der endast $\frac{1}{3}$ tunneland fullgod slog.

At, vid sådana missförhållanden emellan åker och äng, den förre icke förfallit i vanhald, må endast tillräknas den allmänna sorgfälligheten, at genom artigeel beredning föröka gödseltillgångarna. Ut i de nedra socknarna verkställes den på det sätt och med sådan särskild redskap, som finnas beskrifne i

den ofvanäberopade afhandlingen om circulationsbruket i trakten omkring Fahlun. Allmogen i den öfre Dalorten åter nyttjar sällan golf i fähusen utan lägger der småningom under kreaturen tjenlig jord, granris, myrstackar och skogs-röte, hvilka sålunda förvandlas til gödningsämnen. Härigenom kan en besuten och idog bonde, oaktadt foderbristen och ehuru han med hästen en större del af vintern måste vara hemifrån, ändock bereda sig en sådan gödseltilgång, at han årligen göder med omkring 100 lass af 3 cubik alnars innehåll hvar tredje eller fjerde tunnland af sin åkervidd.

Bruket af kalk såsom gödningsmedel börjar at blifva mera allmänt, än det förut varit, uti trakten omkring Fahlun och på några ståndspersoners egendomar i andra delar af Länets. Alla nya jordbruksförsök anställas likväl med varsamhet inom denna ort, der man icke, med en blind tro på upgifter ifrån främmande länder, sätter framtida skördar på spel för at hastigt vinna en eller annan rik. Emedlertid är det redan utrönt, at, på jord häromkring af olika beskaffenhet, säd växer frodigt och blifver gifvande efter kalkning. Det återstår nu at erfara, huru gräsväxten förhåller sig å den kalkade jorden til den med boskapsgödsel igenlagda. Skulle också erfarenheten bekräfta den tro, som flere kunnige jordbrukare hysa, at kalken endast verkar som et hastigt retningsmedel för jordens fruktbarhet, men at den icke underhåller denna, så kan likväl bruket deraf, med klokhets användt, göra de öfriga reproducerande gödseltilgångarna mera tillräckliga, samt, äfven för detta inskränkta ändamål, allt mer och mer blifva vedertaget. Osläckt kalk från Rättviks socken har de sista åren gällt 1 Rd. Bco tunnan, och då 10 å 12 tunnor, som under släckningen til en hälft utvidga sig, anses tillräckliga för et spannland, hvilket fordrar boskapsgödsel til et värde, efter de här gällande prisen, af 30 Rd. Bco, så visar sig vid kalkgödslingen en vinst, som medgifver, at verkan deraf må vara mindre beständig än af den vanliga.

Af grässlåg förekommer *tuftåtel* (*aira caespitosa*) allmännast på den i circulation brukade jorden och på de bördigare ständiga ängsmarkerna. *Thimotei* sås på flera ställen, äfven af allmogen, och bruket deraf tiltager, ehuru detta gräs icke öfverallt trifves lika väl, som förenämnda inhemska. Försök med

Klöfver hafva icke rätt väl lyckats. *Alsikeväppling* deremot, blandad med *Thimotei*, har på god och tjenlig jord gifvit et ymnigt och kraftfullt foder.

Stallfordring har ej kunnat införas i denna ort, der man så väl behöfver at använda det *bete*, som eljest onyttige marker lämna. I de flesta socknar äro dessa marker vidsträckt, men föga gräs växer emellan stensken eller på sandhedarna.

Histarne i denna Prövince äro icke store, men starke. Tre tunnor råg utgöra ett vanligt förlägg på kärna. *Oxar* nyttjas i några socknar, men icke allmänt såsom dragare. De kunde väl, med mindre underhållskostnad än hästar, användas vid åkerbruket, men bonden behöfver häst för de vinterkörslor och förslingar, som skola förvärfva honom nödiga biförtjenster, och sällan kräfer hans jordbruk mera än en eller högst tvenne hästar. Allmogens *Kor* äro små och icke ymnigt mjölkgifvande. Ståndspersoner hafva stundom förskaffat sig kor af Strömsholms-racen, men icke funnit synnerlig fördel deraf, emedan dessa kreatur fordra ett kraftigare bete än det de här kunna finna.

De *Fär*, allmogen underhåller, för egna konsumtions och beklädnadsbehof, äro groffulliga af Svenskt eller til någon del Isländskt slag. Finulliga af Tysk eller halfspansk race finnas på Ståndspersoners och förmögnares bönders egendomar. Tabellen utvisar endast det förmodade antalet af fär, som öfver vintern kunna framfödas uti Länets. Det är betydligt högre under sommarmånaderna, emedan, efter fodertilgångarna, mera eller mindre deraf höstetiden slagas.

I de socknar, som hafva mycken skog, underhållas många *Getter*, hvilkas mjölk fyller den brist derpå, som skulle härröra ifrån et eljest otillräckligt antal kor.

I den trakt, der circulationsbruket nyttjas, räknas på en betydlig gödseltillgång af *Svår*, som hela året igenom hållas inom stängda platser, der torfjord, granris, skogsröte och sämre halm inlägges. Vid de egendomar, hvar-

est bränvinsbränning idkas, underhålles et större antal af sådana kreatur til märkbar vinst för jordbruket.

Då gräsväxten de tvenne sednaste åren varit knapp, hö i följd deraf dyrt, men afsättningen på spannmål trög samt prisen låga, har man i denna ort, mera än förut, använt hafre til foder åt hästar och andra kreatur, samt härigenom dragit större vinst af den öfversködiga säden än genom försäljning.

Ladugårds-afkastningen innom Länets torde icke fullt svara mot behöfven, ehuru den egentelige Dalallmogen föga lefver af kött, samt äfven sparsamt förtär mjölk och smör, för at kunna sälja något af det sednare. För de förmögnare hushållen i Städerna och äfven några Ståndspersoners på landet köpas större slagtoxdar ifrån de södra Provincierna och mindre ifrån Herjedalen, likväl i sednare tider til ringare antal än förut. Jämtländningar och Herjedalare sälja också smör til dessa och ännu flera hushåll, hvaremot samma vara af productionen innom Westerdalarna til någon del föryttras uti andra Landsorter, äfven som ladugårdsproducter ifrån några af Länets södra socknar kunna dit aflåtas.

Då det alltid föränderliga antalet af kreatur, som öfver en vidsträckt Province underhållas, icke kan med någon säkerhet utrönas, och en mängd tillfälliga små omständigheter verka at betydiligen förhöja eller förminska hvarje särskild ladugårds afkastning, så måste beräkningen af den production, som boskapsskötseln gifver åt et Län, mera än någon annan, bero på gissning. Jag anser likväl sannolikt, at den för Stora Kopparbergs Län kan skattas til et årligt medelvärde af Rd. 1,498,000 B:co

Om *Skogarne* och om den nytta, som Länets näringar af dem hämta, har jag redan i allmänhet yttrat mig uti 1 §. af denne underdåniga berättelse. Mera speciella underrättelser om den andel de künna til Bergverkens, Fabrikeras och bönäringarnas production, kommer jag, efter den ordning, formu-läret bestämmer, at här nedanføre afgifva.

Dessa skogar äro blott til ringa del enskiftade. I allmänhet nyttjas de närmast bygdelagen belägna, efter gamla häfdeskillnader, samfälligt af en eller

flera byars hemmansegare. I de södra delarna af Länets hafva, mot slutet af 1600-talet, kronoskogar blifvit afvittrade samt upplätne, emot recognitions-afgit, til de der anlagda Jernverk. Afvittringar hafva ock blifvit verkställda eller äro under beredning i de storskiftade Westerdals-socknarna, som innehafva större skogsvidder, än Skatte-allmogen behöfver, icke allenast för utgörandet af sina skatter och för driften af sina binäringar, utan ock för mulbete, hvilket fordrar stor rymd i samma mån, som denna i allmänhet är steril. Uti de hittills storskiftade socknar af Österdalarna, hvilkas förnämsta hemmansräntor samt äfven mantalspenningar äro bestämda i kol til Stora Kopparberget, hafva de nog ringa och afbrukade skogsrymderne icke funnits uppfylla allmogens behof, ännu mindre medgifva någon afvittring af kronoskog. Dessa skogar hafva i följd häraf endast blifvit skiftade emellan byalagen. Sålunda, til exempel, har Gagnefs socken blott 57,700 tunneland til en stor del afkolad och föga värtlig skogsmark, hvaraf på den minsta besutenhet belöper sig icke fullt 69 tunneland. Denna sockens skatt af hemmansränte- och mantals-kol upgår til omkring 3500 stigar.

I några, isynnerhet de aflägsnare, skogar finnes tilgång på *Mastetrüd*. Et betydligt hyggster af sådana anställdes år 1817, för allidne Majoren och Riddaren *Fährei* räkning och under dess tillsyn, mestadels på några skattehemmans skogar i *Nås* socken. Träden nedflottades med mycken kostnad, under tvenne följande år, på Dalelven och genom dess många forssar til *Elfkarteby*, hvarifrån de vidare fördes til *Carlsrona*. Jag känner icke huruvida detta företag lämnat vinst i det hela, men åt allmogen i Nås och Jerna socknar beredde det arbetsförtjenster, som märkeligen bidrogo at afhjelpa dess nöd under förstnämnde år.

Uti land och orter, hvarest brist på skog icke tvingar til en sorgfällig *hushållning* dermed, är denna vanligen föga vårdad. Så förhåller det sig ock uti Stora Kopparbergs Län. Fällningen af skog beräknas här lika litet, som uti de flesta andra Provincer, på återväxten, eller ordnas derefter. I de socknar, der skogen icke annorlunda med fördel kan användas, nyttjas svedjande för at vinna, jämte en rågskörd, förbättring af mulbetet.

Innom vissa socknar äro skogarne långt aflägsne ifrån de bebyggda slätterna, hvarigenom *byggnadsvirke och ved* der blifva dyra. En stor del af *Tuna* socken måste hämta allt sit bränsle $1\frac{1}{2}$ mil och derutöfver från hyarna.

Allmogen i Stora Kopparbergs Län är känd för sin skicklighet at timra. I de södra delarne af Länets äro dess *byggnader* i allmänhet rymlige och sjelfva boningshusen icke sällan af tvenne våningars höjd. Lägst och trångast äro Österdals-allmogens boningar. Til tak nyttjas här icke halm, utan plankor, bräder eller klufvet virke, samt på större byggnader spån.

Wanliga gärdesgårdar nyttjas uti denna ort til *stängsel* omkring särskilda jordegor.

Bergsrörelsen är för detta Län af sådan vikt at derförutan skulle hvarken jordbruket der kunna bestå vid dess nuvarande höjd, ännu mindre hvarje år stiga, eller den stora folkmängden finna nödiga försörjningsmedel. Den årliga tilverkningen af metall- och mineraleffecter innom Stora Kopparbergs Län, beräknad efter de allmännaste prisen under året 1820, upgår, enligt härhos bifogade calcul N:o 5, til et värde af Rd. 1,941,738: 35 sk. Banco. En större del af denna betydliga summa utsprider sig genom oräkneliga små canaler öfver hela Provincen, och gifver derigenom åt de öfriga näringarna rörelsemedel. En mindre än denna, men dock betydlig, del befordrar åkerbruket i andra landsorter, hvarifrån spanmål säljes til Dalarne.

För at bestämma en närings allmänna gagnelighet, är det icke nog at känna beloppet af dess production, utan äfven dennas inverkan uti landets hela idoghets organism. Efter inskränkta åsigter anser man det likgiltigt, huru ett visst penningevärde framalstras. Men, om man upmärksamt betraktar näringslifvets alla yttringar, finner man, at emellan dess särskilda organer fordras en ömsesidig rörelse, en ständig vaxelverkning, hvarförutan allmän välmåga ej kan upkomma. Då jag nu icke må sträcka tillämpningen af denna anmärkning längre än til det Län, för hvars tilstånd jag bör i underdånighet göra reda, vill jag blott förutsätta, at detta Läns mångfaldiga, öfver de flesta delar

deraf spridda, Bergverk kunde uthytas mot en eller några få af sådana stora fabriker, som inuom en enda stad i England årligen frambringa et högre värde, än dessa Bergverk. Jag antager, at samma fabrikers tilverkning af exportabla varor fullt uppginge til ofvanberörde summa eller öfverstege den, samt äfven, at deras egare hade deraf en större behållen vinst, än Bergverkens egare af sin rörelse. Man skulle då, efter de allmännaste theorierna, tro, at denna för-vexling af productions-arter vore gagnelig, emedan de nye fabrikerne, drifae förnämligast med machinkraft, icke fordrade många menniskoarmar, utan åter-lämnade sådana åt modernäringen. Men erfarenheten, — den ende ofelbare granskaren af teorier, — komme snart at visa ödelagda bygder på något af-stånd ifrån de isolerade, och endast inom en trång slutet krets mekaniskt verkande, industrie-anstalterna.

At Fahlu koppartillverkning, som år 1650 upgått til mer än 20,000 Skeppund, men i allmänhet under det århundradet utgjorde omkring 12,000 Skeppund, småningom sänkt sig til 4000 Skeppund, anses vanligen såsom en stor förlust för Riket och Provincen. Den vore det onekligen, om man finge anfaga, at en sådan, på et enda ställe concentrerad, metallframalstring kunde underhållas, utan at den dertil erforderliga koltilgången och arbetsbetjeningen skulle inbringas ifrån en alltför vidsträckt krets, inom hvilken andra Berg-verks och näringars upkomst derigenom hindrades. Men et kolpris, sådant som kronovärdiet af 3 stigar för en tunna spannmål det utvisar, samt hårda, jordbruket och binäringsidogheten nedtryckande, tvångsförfattningar, hvilka på 1600 talet måste göra, gällande öfver hela orten, men numera icke ens af Fahlu Bergslag yrkas inom dess inskränkta köpekols district, bevittna den fornda koppartilverknings utsträckning öfver medlen at med allmän båt-nad densamma underhålla. Jag anser därför den nuvarande, ehuru nedsatt til en tredjedel af den förras belopp, och i följd af upfordringens ökade svårighet, samt malmens ringare halt, mindre vinstgifvande, likväl vara i det hela gagne-ligare. De jernverk, som i mån af denna koppartillverknings förminskning tilkommit, och hvaraf Stora Kopparbergs-laget, med föresigt af Fahlu grufvas förfall, anlagt flera, ersätta i det närmaste den hela directa productions-för-lusten, men, spridda öfver alla Länets hufvuddelar, utbreda de til dem en mång-

fallidig idoghetsrörelse, hvilken, förut sammanträngd inom Fälla-trakten, höll derigenom tillbaka sin naturliga drift til utvidgning.

Binäringer äro i allmänhet nödvändiga äfven för jordbrukets bestånd och tilväxt i et Nordiskt land, der endast under fyra eller fem månader af året menniskokraften kan använda sig omedelbarligen på jordens skötsel. Behofvet af dem tillager för särskilda Provincer i samma mån, som dessas climat stiger uti hårdhet öfver de nästgränsandes. Bergsrörelsen inom Stora Kopparbergs Län gifver sysselsättning och biförtjenster åt en större del af dess allmoge under den tid, då jorden icke fordrar eller kan emottaga något arbete. Om denna drifvande kraft til en mångfaldig binärings-idoghet saknades; om icke från denna källa utflödade, eller, rättare sagdt, framsipprade rörelsemedel, ej at *länas*, men at *förvärfvas*, så skulle Stora Kopparbergs Län omöjligen kunna underhålla sin öfverdrifna folkmängd; Och den vida mindre, som en föga frukthar jord allena kunde föda, skulle hvarken ega förlag til dess skötsel och til skatterna derför, eller den omtänka och den arbetsdrift, som detta jordbruk kräfver. Man kan räkna en folkstock, men icke bestämdt mäta eller i ziffror uttrycka dess physiska kraft, ännu mindre dess moraliska. En ovedersäglig erfarenhet bevittnar dock, at i Nordiska länder denna kraft är störst, der den minst under vintermånaderna ligger i dvala, och der den då, genom flerfaldiga olikartade förrättningar och mödor, mångsidigast öfvas. Uti de socknar af Stora Kopparbergs Län, der allmogen mest betjenar Bergverken, är ock dess jordbruk högre updrifvet än i de flesta andra.

Det är anmärkningsvärdt, at, inom detta Län, perioderna för folkmängdens tilväxt eller förminskning sammanstämma med perioderna för Bergstilverkningens stigande eller fall uti quantitet och i pris. Efter flera för Bergshandteringen gynnande år skall, enligt Tabellverket, Länets befolkning år 1805 hafva upgått til 124,816 personer, en summa, som jag likväl icke anser vara fullkomligen säkert beräknad. Derefter följde en för berörde näring vidrig conjunctur, och folkmängden minskades småningom med flera tusende personer, hvartill kriget och den manspillan, som detsamma, mestadels genom sjukdomar, förorsakade, icke synes hafva varit en tilräcklig orsak. Antalet af födda afstog

Ärligen såsom Bilägan N:o 2 utvisar. Men efter Regeringsförändringen började Bergsrörelsen at åter drifvas, om icke genäst med vinst, dock med hopp derom. Dess verksamhet utsträcktes til det högsta möjliga under de vid en hög vixelcours höga prisen på metalleffecter åren 1816—1820. Folkmängden har ock, oaktadt de svåra nödåren 1813 och 1817 stigit, men under det sista quinquennium i en ökad progression. Några goda skördar hafva visserligen dertil medverkat, men alleua hade de icke frambragt detta resultat af en allmän trefnad. När man granskar den Tabell öfver folkmängdens förminskning ifrån 1805 til 1810, som är införd uti Kongliga Wetenskaps-Academiens Handlingar för år 1813 (sid. 157), så finner man, at densamma varit störst uti de Län, som mest deltaga i det hela af Bergverksrörelsen, nämligen *Cartstads*, *Örebro* och *Fahlu Län*, hvaremot en ringare förlust eller äfven tilökning af folkstocken visar sig för andra Provincer, hvilka under kriget haft förmånlig afsättning på sina producter af jordbruk och boskapsskötsel, samt deribland sådana, som utgjort delar af sjelfva krigstheatern. Af detta factum synes följa, at kriget mindre verkat en omedelbar folkförödelse, än et hämmande af folkstockens naturliga tillväxt genom de hinder, det lagt för driften af vissa näringar, samt at, äfven utan krig, en sådan verkan kunde härröra ifrån alla de hinder, hvarmed näringarnas fria rörelse skulle inskränkas.

Bergverken uti Stora Kopparbergs Län kunna, efter vanliga beräkningar, anses ärligen använda omkring 300,000 stigar köpekol, hvilkas tilverkning och forsling bereder allmogen en penninge-inkomst af minst lika många tusende Riksdaler, och ansenligen mera, om kolprisen vid de största af dessa Bergverk läggas til grund för calculen. Enligt de uppgifter öfver jernmalmsbrytningen, som Herr Geschwornern *H. P. Eggertz* mig meddelat, kan densamma, hvilken jämte andra arbeten vid Grufvorna mestadels förrättas vintertiden af hemmansbrukare och deras drängar, beräknas, at under de sista fem åren hafva gifvit dem en årlig biförtjenst af Rd. 100,000 Bco. En annan betydlig del af Bergverkens productionsvärde tillfaller allmogen för forsling af malm, tacktjern, stångjern, koppar och flere mineraleffecter, för hyggster och slottning af virke ifrån Westerdalsskogarna til Fahlu grufva samt för åtskillig annan betjening. Til sädesalstrande Provincer anser jag dennas Bergsrörelse omedelbarligen gifva, i vanliga år, värdet af 12,000 tunnor spanmål, men medelbarligen betyd-

ligt mera, utom de quantiteter af säd, för hvilka den öppnar afsättning åt större jordbrukare och indelningshafvare inom Länets.

När man i denna ort en vinterdag ser på alla vägar större eller mindre skaror af den kolkörande och forslande allmoge, som Bergsrörelsen sätter i verksamhet, föreställer man sig lätt, huru mycken förlust brist på snö, och hvilka svårigheter öfverflöd deraf kunna förorsaka detta Län. Barvintrar, sådan den sistförflutna var och äfven den nu började hotat at blifva, verka såsom missväxter. Jag räknar icke högt, då jag skattar hvarje verkdag under en jämn och god vinter, sedan allmogen förrättat sina hemkörslor, bereda den penningeförtjenster, förnämligast vid Bergverken, til et belopp af 8 à 10,000 Rd. Banco.

Under de sednaste fem åren, har, såsom ofvan nämndt är, Bergsrörelsen i detta Län drifvits så högt, som privilegier samt tilgångar på malm och kol det medgifvit. Jag har endast efter det år 1821 privilegierade smidet, sådant det til Bevillningstaxeringarne varit af Bergsfogdarne upgifvet, beräknat jernbrukens tillverkningsbelopp, ehuru det, genom begagnande af restsmeden för vissa särskilda år, kunnat vara högre. Af detta smide hade under den vidriga conjuncturen en del fått nedläggas, men har nu åter blifvit uptagen. Då den gröfre jernmanufacturen år 1820 lemnade mindre vinst än stångjernet, sökte och erhöillo de fleste af Manufacturverkens egare Kongl. Maj:ts nådiga tilstånd, at få föra på våg stångjern i stället för svartsmide.

De nya Stångjernsverk, hvilka inom Stora Kopparbergs-Län blifvit med dryga kostnader anlagda, i följd af den uppmuntran dertill, som Kongl. Förordningen af den 15 Junii 1803 lammade, hade, under den ofördelaktiga conjuncturen, dels drifvits med årlig förlust, och dels icke kunnat bibehållas i gång. Nu äro de åter i full verksamhet. För et ibland dem, *Limå Bruk* i Leksands socken, der smidet år 1805 började och sedermera oafbrutet blifvit fortsatt, har jag haft tillfälle at se räkenskaper, hvilka utvisa, at det icke förr än år 1815 gaf någon vinst, som öfversteg tilverkningskostnaden, och ränta å det i byggnader nedlagda capitalet samt å Bruks förlagen. Denna och de följande årens vinst har likväl ännu icke hunnit ersätta förlusterna under den

föregående tiden. Anläggaren af et annat, *Didrans Bruk* i Rättviks socken, nödgades afstå det, färdigbygdt och nyss stäldt i gång, åt sina Creditorer, men nu drifves det med betydlig fördel af en ny egare, som för vida ringare pris än byggnadskostnaden detsamma sig tilhandlat. *Långö jernverk*, åtföljande *Porphyrverket* i Elfdals socken, var någon tid nedlagdt, men har åter blifvit satt i drift. Stora Kopparbergslaget har deruti underhållit *Snöå Bruk* samt nyligen önlagt et nytt stångjernsverk vid *Nora ån* i Tuna socken. Alla förenämnde jernbruk, utom *Långö*, äro grundade på egen tackjernsblåsning.

Et i sednare tider vid *Klosters krutbruk* anlagdt *Manufacturverk*, der jernplåtar valsas och förtennas samt äfven åtskilliga husgerådssaker deraf förfärdigas, har blifvit nyligen utvidgadt och kommer troligen at ytterligare utvidgas. Ibland nya jernmanufacturer må nämnas smidet af liar under vattenhammare, som först inrättades vid *Svartnäs Bruk*, tillhörigt Stora Kopparbergslaget, sedermera efter en af Herr Öfver-Directeuren och Riddaren *E. Hagström* förenklad anstalt infördes vid *Långö* och nu idkas vid *Snöå Bruk*; samt smidet af jernlinor dels för grufvor och dels för fartyg. Til malmupfordringen ur den djupa *Fahlu* grufva nyttjas numera endast sådana linor, hvilkas länkar sammanfogas af särskildt vid *Avesta Bruk* dertil beredt jern, som, efter en ny inrättning af nyssnämnde snillerika *Mechanicus*, utsträcket genom dragskifvor. Vid *Furudahls Stångjerns* och *Manufacturverk*, tillhörigt Bruks-Patronen *I. G. Clason*, som med mycken omsorg utvidgat och förbättrat sin tilverkning af allahanda slags svart-smide, förfärdigas, sedan flere år tillbaka, ökarlinor, hvaraf en beställning äfven blifvit gjord för Örlogsflottan i Carlskrona.

Af äldre Jernverk hafva *Siljansfors* i Mora samt *Däcka och Fridshammars Bruk* i Orsa socken, hvilka under den ofördelaktiga conjuncturen eller i följd deraf varit lamt drifna, under de sednaste åren blifvit bragta i full verksamhet, hvarigenom nämnde socknars allmoge återvunnit fordua, men någon tid saknade, tillfällen til biförtjenster.

Tackjernstilverkningen har under de sistförflutna sex åren eller sedan en förmånligare conjunctur för jernhandteringen inträffat, varit högt updrifven uti detta Län. Derom har jag vunnit tilförlitlig kunnskap, sedan *Bergsfog-*

den Herr Advocatfiscalen *E. Helander* upgjort och meddelat mig en fullständig förteckning, som utvisar blåsningstiden, tiondejernet samt priset på detsamma jämte den calculerade tackjernstilverkningen för hvarje af 44 st. Masugnar inom *Wester-Bergslagen*, ifrån och med 1812 til och med 1821. Enligt den samma upgick medium af tackjernstilverkningen i nämnde Bergslag för åren 1812—1815 til icke fullt 59,000 skeppund, men ifrån 1816—1821 til något öfver 67,300 skeppund. Den största skillnaden visar sig emellan 1815 års tilverkning af 53,528 skeppund $5\frac{3}{4}$ lispund och 1820 års af 76,574 skeppund $18\frac{1}{4}$ lispund, til hvilken sistnämnda summa likväl bidragit med 2604 skeppund *Laxsjö hytta*, som samma år blifvit lagd til *Westerbergslagen*. Ifrån denna ovanliga höjd sänkte sig 1821 års tilverkning til 68,392 skeppund 21 lispund samt närmade sig til medium för alla tio åren af 63,979 skeppund $16\frac{9}{20}$ lispund. Vid jämnförelse af blåsningdygnen upgår tackjernstilverkningen, uti *Öster-Bergslagen*, icke fullt men nära til en hälft af den uti *Westerbergslagen*, och torde den således för *hela Länet* i medeltal kunna beräknas til omkring 92,000 skeppund, hvaraf jag antager at 47,000 skeppund förädlas vid Stångjerns- och ämneshamrarna inom Länet samt ingå i deras production, men 45,000 skeppund föras til andra orter, hvilkas smidesverk antingen hafva egna masugnar inom denna, eller köpa tackjern derifrån. Någre Masugnar hafva väl, för särskilda locala orsaker, blifvit nedlagde, men denna reglering har endast minskat antalet, icke tilverkningen.

Det är naturligt, at jerngrufvebrytningen skolat öka sig i samma förhållande som tackjernstilverkningen, ehuru til en del af denna äfven nyttjas malm ifrån *Norberg* inom *Westerås Län*. Ingen större jerngrufva har under de sistförflutna fem åren blifvit nedlagd. Flera deremot äro, om icke å *nyo uptagna*, åtminstone mera brutna än de är, då jernstilverkningen beredde för luster istället för vinst och derföre inskränktes, så vidt det med rörelsens framtida bestånd kunde förenas. En länge ödelagd grufva vid *Jönviks by* uti *Garpnbergs socken* har för tre eller fyra år sedan blifvit uptagen och lofvar ymnig tilgång på god malm. Efter de ofvan återopade upgifterna af Herr *Geschwornern Eggertz* har malmbrytningen upgått högst för året 1821, nämligen til 144,200, men per medium under fem år til 111,400 lass af 2 Skeppund. Antalet af grufvor, som lämnat ifrån 300 til 8 å 9000 sådana lass malm under

särskilda år, har stigit ifrån 86 til 115, och i medeltal för alla fem åren utgjort 94.

Den fruktan, som man länge hyst, at malmtilgången i Fahlu grufva innom en icke långt aflägsen framtid skall uphöra, lærer vinna bekräftelse af de kostsamma försök, som ärligen anställas, för at upptäcka någon ny gång af malmstrecket. Ibland de koppargrufvor, som i sednare tider blifvit innom Länet upfundna och brutna, är en vid *Tombo* i St. Skedvi socken, hvars malmgång, efter sakkunniges förmodan, sträcker sig til en större vidd. Koppar-tilverkningen af denna grufvas malm upgår redan til 150 à 200 skeppund om året.

Under fem Bruksår, ifrån och med October 1817 til och med September 1821, hafva uti kronovågen i Fahlun blifvit invägte af Stora Kopparbergs grufvas tiondedragande koppar 20,925 skeppund 14 lispund 18 marker samt af frikoppar ifrån Precipitationsverket i Fahlun och ifrån mindre grufvor och skärpningar i trakten häromkring, hvilka ännu åtnjuta skattfrihet, 833 skeppund 19 lispund 18 marker. Dessutom har, under samma tid, Fahlu grufva gifvit 21 $\frac{1}{2}$ lödiga marker guld, 1826 $\frac{7}{8}$ lödiga marker silfver, 617 $\frac{1}{2}$ skeppund bly, 2531 skeppund 17 lispund 4 marker victriol af flera slag, 4172 $\frac{2}{3}$ tunnor rödfärg, samt 500 skeppund svafvel. Medium af denna tilverkning för et år utgör, i jämnade tal, 4350 skeppund koppar 4 $\frac{1}{2}$ marker guld, 365 $\frac{1}{4}$ marker silfver, 123 skeppund bly, 506 skeppund victriol, 834 tunnor rödfärg och 100 skeppund svafvel. Under 10 år har den tiondedragande kopparen upgått år 1820 til det högsta beloppet 4737 skeppund 17 lispund 9 marker, men år 1812 til det lägsta 3376 skeppund 7 lispund 5 marker. Medium af priset på råkoppar under samma tid intil slutet af bruksåret 1820 går til Rd. 106: 5 sk. 3 rst. Bco skeppundet, såsom en särskild härvid fogad Beräkning Neo 3 vidare utvisar.

Ifrån Fahlu grufva försändes råkopparen til *Avesta*, hvarest den garas, samt til en betydlig del, beroende på större eller mindre requisitioner, valsas
til

til bleck eller utsmides til allahanda ämnen för kopparslagare-arbeten. Detta garnings- och manufacturverk tilhör äfven Stora Kopparbergslaget, som år 1777 inköpt det ifrån Kongl. Maj:t och Kronan, för hvars räkning likväl kopparmyntningen der ännu verkställes;

Garpenbergs åldriga kopparverk är i aftagande, ehuru Disponenten deraf, Herr Kammarherren *E. Stockenström*, haft möda och kostnader osparde, för at högre upbringa dess tilverkning, hvilken år 1819 utgjorde nära 195 skeppund. Et der i nyare tider anlagdt Stångjerns- och Manufacturverk, med egen tackjernsblåsning, lämnar dock åt Egaren och det Allmänna någon ersättning för den fordna betydligare kopparproductionen.

Öfver Stångjerns- och Manufacturverken innom Länets samt deras år 1821 privilegierade smiden, til et belopp af 42,648 skeppund 17 lispund 10 marker stångjern och 3702 skeppund manufactur, lemnar underdånigst bifogade förteckning N:o 4 speciella underrättelser.

Det sistförflutna och det innevarande året hafva på långt när icke varit för Länets Bergsrörelse så fördelaktiga som de näst föregående. Vattenbrist under 1820 års och den sistförflidna sommaren har, vid flera Bruk, afbrutit den jämna gången af tilverkningen. Barvintern emellan nästlidne och innevarande år hindrade den nödiga forslingen af kol och andra förnödenheter, så at, för brist derpå, många Verk antingen afstadnat eller måste drifvas lamt. Koppartilverkningen i Fahlun har för Bruksåret 1822 endast utgjort 3634 skeppund 5 lispund 1 mark, och således 1103 skeppund 12 lispund 8 marker mindre, än för året 1820. Under detta hafva prisen på Garkoppar och stångjern, dels i följd af ringare efterfrågan och dels genom vaxel-coursens sänkning, fallit med 5 Rd. per skeppund å den förra och med 30 Rd. å den sednare varan, under deras medelhöjd år 1820. Ett sådant fall kan icke annat än vara kämbart. En ymnig skörd innom Länets 1821, samt spanmålsprisens allmänna låghet under innevarande år, ehuru en stor del af detta Län lidit missväxt på vårsäd, hafva likväl motverkat vidstäcktare följder af den betydliga nedsättning både i kvantitet och i försäljningsvärde, som metalltilverkningen för de tvenne sista åren,

i jämförelse med de föregående, utvisar. Enskilde Bergverks-Idkare hafva lidit deraf, men utan at högljudt klaga öfver sin saknad eller minskning af en alltid föränderlig vinst, så vidt denna relativa förlust endast härrört ifrån orsaker, som icke kunnat undanrödjas. Emedlertid har för de brukande Bergsmännen i Fahlun skillnaden i behållen inkomst varit sådan, at då de fleste ibland dem kunde taxeras år 1820 til bevillning efter en vinst af 20 à 25 Rd. Bco på hvarje under det föregående året tilverkad skeppund koppar, hafva deremot, vid den sist förrättade Bevillnings-Taxeringen, de visat sig hafva alle förlorat mer eller mindre på sina Bergsbruk under året 1821, et förhållande, som troligen för många äfven yppar sig vid räkningarnas afslutande för det sist tiländalupna Bruksåret. Bevillningsinkomsten af Länets blifver ock härigenom, samt genom en oundviklig nedsättning af de flesta jernverks uppskattning efter årlig vinstberäkning, flera tusende Riksdaler mindre för innevarande år än för 1820, och ännu större blifver minskningen i Kronans inkomster af Fahlun grufva.

Dessa förhållanden synas förtjena mycken upmärksamhet, och et sorgfälligt öfvervägande under rådplägningarna om penningeverkets och den allmänna creditens stadgande. Ännu röjes föga deras allmänna verkan, hvilken äfven kan afböjas, ifall gynnande omständigheter återbringa Bergsrörelsen uti samma drift, hvarmed den under några år fortgått. Men skulle, af en eller annan orsak, denna drift blifva ytterligare återhållen, så komma följderna deraf, at snart utsträcka sig til jordbruket och alla andra näringar, at hindra deras vidare framsteg, och at hämma utvecklingen af den allmänna idoghet, hvaf folkstockens tilväxt under de sednaste tio åren ansenligen ökat behöfvat. Säkra beräkningar kan jag nu icke upgöra; men efter et öfverslag, hvarvid likväl ingen minskning af stångjernstilverkningen utan endast af dess försäljningsvärde blifvit antagen, anser jag Bergverken hafva innevarande år gifvit åt den allmänna rörelsen inom Länets omkring Rd. 500,000 Bco mindre än år 1820. Denna relativa förlust kunde, om icke berättiga, dock föranleda också detta Länets Innevånare at klaga öfver förlägenhet, hvartil några tecken, isynnerhet uti Fahlun, börjat at visa sig. Men de ega vana vid tillfälliga svårigheter och nog billighet at sammanräkna, til et medium, verkningarna af en förmånlig conjunctur med dem af en mindre fördelaktig eller rent af vi-

drig. Emedlertid har jag ansett mig icke böra stadna med min underdåniga framställning af Länets tilstånd vid den tid, då min embetspligt til en närmare upmärksamhet derpå uphörde, utan äfven sträcka den til en sednare, ehuru de utsigter, som denna öppnar, icke äro lika tilfredsställande.

Det i nåder föreskrefna formuläret ålägger mig att upgifva *de anstalter, som blifvit vidtagne til Bergverks-näringarnas upkomst och understöd*. I följd här-af bör jag underdånigst förmåla, at jag ansett positiva anstalter för detta ändamål, som en fri idoghet säkrast befrämjar, icke behöfvas, samt derföre hvarken vidtagit eller i underdånighet föreslagit några sådana, om icke dertil bör räknas, at jag tilstyrkt förlängning af frihetsåren för några nya Bergverk, som ännu icke hunnit at åt deras anläggare gifva ersättning för förluster under den svåra conjuncturen, samt en fortfarande roteringsfrihet för Carpenbergs socken. Men då allmänna åtgärder, som kunde medelbarligen eller omedelbarligen verka förderligt på Bergshandteringen, någon gång blifvit yrkade, har jag icke underlåtit at framställa mina bekymmer deröfver uti åtskilliga underdåniga Betänkanden, som jag, dels efter Nådig befallning, och dels af sjelfmant nit afgifvit, samt uti hvilka jag sökt at ådagalägga denna närings flerfaldiga gagnelighet. Jag har således, uti et underdånigt utlåtande af den 25 Februarii 1818 omständligen utredt mina betänkligheter vid den föreslagna författning, efter hvilken lagligen öfverlätne och befästade vattenverk skulle, genom rifning af dammarna, kunna förstöras emot en, icke frivilligt betingad, ersättning. De följder för Bergsrörelsen och för alla deraf beroende näringar innom det mig nådigst anförtrordda Län, som en hastig coursfallning kunde medföra, har jag, då anledningar dertil yppat sig, redligen, efter min öfvertygelse, tillkännagifvit. Jag har trott, at de, til lättnad för denna rörelse, af ålder nyttjade creditmedel vore gagneliga och oumbärliga, så framt Bergverkens Idkare icke skulle tvingas, at ovillkorligen taga förlag af utländske köparens ombud; men jag har ock funnit controler nödiga för den enskilda assigneringen, hvilken emedlertid, utan någons skada, verkat, at brukande Bergsmän i Fahlun icke betalt högre ränta än efter 6 procent och således icke ens den lagliga af 9 procent om året för förlagssummor, som de, endast efter hvarje dags eller veckas behof, kunnat i de minsta poster uttaga. Jag har ansett omloppet af varuvärden

Löra befrämjas framför allt inom Bergslags-orter, der dagliga utbyten af arbete mot penningar erfordras, om tilverkningarne icke skola afstadna. Invisningar på de tilverkade effecternas försäljningsbelopp uti Stapelstäderna har jag funnit vara det rörelsemedel, som alltid säkrast bestämde sin tillräcklighet efter den industriella varuproductionen, och som icke öfverstege den, emedan sådana invisningar, endast i mån af denna production, kunna sättas i omlopp och, endast i mån af varurörelsen, deruti förblifva. Den vexeldragning emellan inrikes platser, som öfvas uti länder af ringare vidd och med lättare transporter än Sverige, och som der anses outhärlig för driften af fabriker, hvilka icke, såsom jordbruket, blott vid en tid af året, utan dagligen och stundligen frambringa nya värden at realiseras inom de större handelsstäderna; — denna i Sverige okända vexeldragnings bestämmelse, at underhålla och lifva industrien, har jag önskat, at det åldriga bruket af enskild assignering skulle äfven framgent få uppfylla i en ort, hvars tilverkning af exportabla metall- och mineral-effecter upgår i värde til en fjerdedel af hela Rikets. Jag har ändteligen varit så mycket vissare, at denna creditrörelse icke kunde förorsaka de följder, man deraf befarat til myntvärdets allmänna försämring (om en sådan verkan någon sin kunde upkomma ifrån anstalter at befrämja en genast afsättlig varu-utströmning och lätta varuomloppet,) som jag med någorlunda säkerhet utrönt, at summan af alla inom Länet utelöpande Assignationer vanligen icke stigit til värdet af de Bergseffecter, som blifvit afsände til Stapelstäderna, men ännu icke dit ankommit eller hunnit säljas. Min öfvertygelse i detta viktiga mål och et fullständigt förslag til controler på assigneringen, har jag i underdånighet framställt uti Betänkanden och Försvarsskrifter, föranledde af falska emot mig ställda beskyllningar eller af sådana åtgärder utaf Kongl. Maj:ts Justitie Canzler, som jag ansett olämpligen sträcka sig inom området för min Embetsbefattning. Verknningarne för detta Län och särskildt för dess Bergsrörelse af den allmänna creditskakning, som år 1817 utbredde sig i hast öfver hela Riket, lyckades det mig at afvärja, härutinnan kraftigt understödd af en allmän välvillig anda inom orten och af flere de förmögnaste mäns garantie för en, äfven af sin egen styrka säker, creditrörelse, samt derefter af en penningetilgång, som Kongl. Maj:et, efter min underdåniga framställning af dåvarande omständigheter, i nåder anordnade til min disposition; men hvaraf jag icke behöfde at för detta ändamål använda det ringaste, utan kunde, efter några månaders förlopp, åter-

sända *desamma* nya Bancosedlar, som jag emottagit. Men då mit nit för Bergshandteringens framgång och för medlen dertil blifvit misstydt, samt ådragit mig en, vid några tilfällen uppenbarad, ovilja af personer, hvilke, jag bör tro det, icke insett huru jag, om jag handlat efter deras fordringar, skulle hafva bragt til vådlig förstöring den i flera än blott ekonomiska afseenden högst viktiga Province, hvaraf Kongl. Maj:t i nåder anförtrött mig styrelsen; då jag vid offentliga yttringar af denna ovilja alltid, ehuru fruktlöst, yrkat, at mitt klandrade förhållande härutinnan måtte blifva i laglig ordning åtaladt, om någon den ringaste skäligen anledning dertil syntes förekomma, en önskan, som jag helt nyligen funnit mig af et Kongl. Svea Hofrätts Utslag föranlåten at hos Kongl. Maj:t genom dess Justitiæ Revision åter i underdånighet framställa; då jag sålunda erfarit en mängd obehagligheter i följd af mina bemödanden at hindra det, som kunnat verka menligt, först på Bergsrörelsen, och sedan på alla andra näringar; så har jag deremot haft den tilfredsställelsen, at finna några Egare och Förvaltare af Bergverk innom Länet, samt, utom det, en och annan öfvernitisk förfäktare af Bergsinterasset vara mindre nöjde med min sorgfällighet at vårda allmogens rätt emot en alltför vid utsträckning af berörde interesse, och isynnerhet med min varsamhet vid behandlingen af recognitions-skogsmålen, hvilkas förhastade afgörande, i enlighet med några af Kongl. Kammar- och Bergs-Collegierna gifna föreskrifter, hade kunnat, såsom jag i et Underdånigt Betänkande af den 25 Februarii 1822 fullständigt utredt, leda til flere hundra å dessa skogar bosatte famillers framtida undergång, til förstöring af deras hittils bevarade sjelfständighet, och til hinder för ytterligare upodling, genom *fria* arbetare, af de landvidder, som, mera än några andra innom Länet, fordra at odlas, at befolkas och at sålunda sammanbindas med angränsande orter. Detta, likväl sällan offenteligen och aldrig ohöfviskt yttrade, missnöje tjänar at freda mig från alla misstankar om partiskhet för en näring, hvars allmänna gagnelighet och hvars rättmätiga medel til bestånd jag endast velat försvara.

Jag är ej och har icke varit blind för det skadliga, som stundom blandar sig med det goda, uti Bergsrörelsens verkningar, liknande häruti alla menskliga företags. Visserligen kan hvarje individ af allmogen bättre bevara en skenbar sjelfständighet uti de socknar af Länet, der inga Bergverk finnas

och der ingen främmande är belåten at emottaga den skuldsatte bondens ringa jordegendom, än i dem, der sådana små hemmansdelar, helst när de vid et storskifte förr eller sednare kunna sammanläggas, ega et särskildt värde för lunnshafvaren af något nära beläget Bergverk. Visserligen kan det hända, at en fattig bonde får, efter en kort tids förlopp, betala med sin ärfda jord den såd, som han i nödens stund måste til höga pris borga, och som han, äfven utöfver sitt minsta behof, då erhåller. Men det är ej möjligt för styrelsemakten at vårda hvarje individs välfärd, då han sjelf icke är sorgfällig at rädda den. Man bör dock kunna vänta denna sorgfällighet hos mängden af en allmoge, utmärkt för sin frihetskänsla, och då blifver för densamma hvarje nytt medel at förvärfva sjelfbestånd äfven en ny väckelse at sträfva dertil. Erfarenheten at allmogen i det hela är minst fattig och, i följd deraf, minst beroende af främmande hjälp uti de socknar, som omgifva de äldsta Bergverken, synes ock bevisa, at i längden de goda följderna af sådana näringsverks anläggning öfverväga de onda. Fåhlu koppar-tilverkning fordrar årligen 30 à 40,000 stigar köpeköl, hvarmed sjelfständige skattebönder förse hyttorna, och på flera mil omkring Stora Kopparberget finnes ej et enda kolare-torp. Uplyste järnverksegare, hvilke med den vidast utstäckta omtanka beräkna sina intressen, inse äfven at den betjening, som en fri allmoge i behof af binäringar lemna åt Bruken, blifver mera tillräcklig och mindre kostsam än den, som skulle afslugas Landbönder, åt hvilka man måste ovillkorligen fylla bristen i deras små hemmansdelars afkastning. Emedlertid vore det önskeligt, at, vid frågor om nya Bergverks anläggningar inom detta Län, Konungens Befallningshafvande hade tillfälle at yttra sit omdöme deröfver, med afseende på de locala förhållanden och särskilda tidsomständigheter, som kunde någon gång fordra, at en sådan anläggning åtminstone fördröjdes, intil dess de närmaste verkningsarna af en tillfällig röd försvunnit, eller et storskifte lunnit fullbordas o. s. v. Men, efter nu gällande författningar, komma sådana frågor icke ens til Konungens Befallningshafvandes kännedom, ehuru vården om Länets hushållning och ansvaret för dess tilstånd i det hela honom åligger.

Af Fabriker, Bruk och öfriga Näringar, som icke höra til Bergrörelsen finnas på landsbygden inom Stora Kopparbergs Län följande af större värde: *Porfyrverket i Elfdals socken, Johannisholms Glasbruk på gränsen af Mora och*

Wenjans socknar, *Grycksbo Pappersbruk* i Kopparbergs socken, en mindre *Klädes-fabrik* på sistnämnde ställe och en *annan* nära Avesta, samt *Klosters Krutbruk* i Husby socken. Ibland mindre fabriker må nämnas en för *hagelstöpning* uti Fahlu grufva, hvarest hagel af alla slag, jämnogoda med de bästa Engelska, tilverkas, samt en i Sundborns socken, der *laquerade thebrickor*, *thekök*, *kaffékannor* med flera sådana arbeten, liknande de Engelska, med utmärkt skicklighet förfärdigas af Inspektoren *F. O. Rickman*, som börjat denna tilverkning, och af hans söner, som under fadrens ledning densamma nu fullfölja. Värdet af alla dessa Fabrikers årliga tilverkningar upgår til omkring Rd. 100,000 B.co.

Under de sistförflutna fem åren har för *H. K. H. Kron-Prinsens* räkning Porfyrverket blifvit inköpt af det förra Bolaget, samt derigenom kommit i en högre drift än det näst dertillförene varit.

Om icke under, dock nära intil samma tid, hafva tilverkningarne vid *Johannisholms Glasbruk*, hvars nuvarande Egare äro Herr Presidenten och Commendeuren Friherre *G. F. Wirsén* samt Herr Lagmannen och Riddaren *J. Norcus*, och *Grycksbo Pappersbruk*, tilhörigt Herr Bergs-Rådet *J. J. Munktell* blifvit betydligt utvidgade och förbättrade. En för glastilverkningen ofördelaktig conjunctur har likväl inskränkt densamma under hvad den kunde vara, samt hindrat et verksammare användande af det för slipning af carafiner, dricks- och vinglas m. m. anlagda slipverk, med samma mekaniska inrättning, som Porfyrverkets, och likasom detta drifvet af vatten. Värdet af tilverkningen steg dock år 1821 til Rd. 29,333: 43 sk. 8 rst. B.co. af hvilken summa de närmaste socknarnas allmoge förtjent en icke ringa del, genom vedhyggster på egna skattekogar och på Brukets, genom forslingar samt annan arbetsbetjening. Vid *Grycksbo Papperbruk* tilverkas nu, utom vanliga sorter, Velinpapper til sjökort och större gravurer, Velinpostpapper m. m. Under fem år, ifrån och med 1817 til och med 1821, har tilverkningen der upgått til et medeltal för året af nära 4300 ris, och deras värde til omkring Rd. 23,600 B.co.

Utom de *Binäringar*, hvarmed allmogen deltagar uti Bergverkens production, idkar den en mängd sådana, hvilka en gammal och frivilligt iakttagen häfd nästan skrämmässigt fördelat, icke allenast emellan socknarna, utan äfven

emellan särskilda byar innom dem. En tillfällig lättare eller förmånligare af-sättning af den ena socknens eller byns slöjdevaror lockar ej Innevånarne i en annan at förbyta dertill sina tilverkningar, ehuru ofta af närslägtade arter. Dalkarlen inser, at en sålunda ökad tilgång skulle falla priset på varan, til skada för alla tilverkare och til förfall för sjelfva slöjden, som fordrar et visst försäljningsvärde för dess producter. Då jag i underdånighet anför detta märkvärdiga exempel af en frivillig näringsordning, hvilken också innom andra landsorter torde af allmogen iakttagas, är det icke min afsigt at hvarken försvara eller klandra de uti Städerna med lagligt tvång gällande skrå-ordningar. Äfven föremålen för den utvandrande Dalallmogens arbeten äro, genom en gammal vana, fördelade emellan olika socknar, efter deras Innevånares allmännaste fallenhet för särskilda yrken och arbetssätt.

Den betydligaste summa af *biförtjenster* inbringa dessa arbeten, hvartil allmogen utvandrar förnämligast ifrån de socknar, der den icke har, afkolning ock annan betjening åt Bergverk eller fabriker, full sysselsättning för den tid, som jordbruket lämnar ledig, och en sådan, som gifver honom tilfälle at uparbeta detta. Många af dem, som vårtiden begifva sig på så kallade Herr-arbeten, och icke förr än efter midsommarn återkomma, at då begynna den långsamma höbergningen, måste öfverlämna såningen af sina åkertegar åt den hemmablifne ålderstegne fadern, åt hustrun, eller åt grannar. Ibland de arbeten, i främmande orter, som bäst kunna förenas med den egna hushållningen och gifva den säkraste vinsten, är den så kallade *Spanntröskningen*, hvartil Kullor äfven nyttjas på stånd-personers egendomar innom Länct. Antalet af den allmoge, som för olika arbeten och olika terminer utvandrar, isynnerhet ifrån Osterdals-socknarna, beror af den föregående årsväxten hemma, samt af de försörjningsmedel, som denna lämnar, och kan således icke med någon säkerhet för hvarje år beräknas. Den behållna förtjensten är ock för hvarje arbetare betydligan olika ifrån det ena året til det andra.

Det blefve alltför vidlyftigt at noggrant beskrifva hvarje af de binäringar, som innom detta Län i öfrigt idkas. För en redig öfversigt deraf är nödigt, at de classificeras efter de råa ämnen, som derigenom bearbetas.

Sjelfva

Sjelfva *jordens* beredning til *Saltpeter* har sedan år 1813 blifvit börjad i några socknar, men denna näringsgren har ännu icke betydligt utvidgat sig inom Stora Kopparbergs Län. Antalet af behörigen skötta större och mindre plantador upgår nu til 25 st., och sjudningen har under fem år, intil 1821 års utgång, frambragt 1032 Lispund. Man kan likväl vänta, at denna tilverkning småningom ökas. Et betydligt hinder deremot är den angelägna artificiella gödselberedningen, som medtager Boskaps-urinen. Någre Bönder uti Husby socken idka *krutbränning*.

Af den odlade *jordens alster* användes spannmål til bränvins-bränning, äfven för andra orters behof, dels vid några större brännerier, och dels af allmogen, isynnerhet uti *Hedemara socken*. Denna industrie synes väl icke vara naturlig för en landsort, dit spannmål årligen föres ifrån andra; men den grundar sig på skogstilgångarna och nyttjas af allmogen, såsom et sätt at til godo göra egen hafre, i stället för andra sädesslag, som den köper. Under de senaste åren hafva betydliga quantiteter af Bränvin blifvit sålda ifrån detta Län til de norra orterna och til Norrige. Spånad och väfnad af *Lin* til afsalu selsätter, under vintertiden, allmogens qvinnor uti åtskilliga socknar, förnämligast uti *Snärdsjö*, *Tuna* och *Gagnef*. Äfven til angränsande Provincer försäljas deras tilverkningar af garn, medellint lärft, samt rutiga eller randiga linnevaror. Af det hertil använda linet köpes någon del ifrån Helsingland. Under den tid, då Herr Landshöfdingen och Commendeuren Friherre af *Nordin* förde styrelsen af detta Län, blefvo, på Statens bekostnad, yngre qvinnor ifrån särskilda socknar sända til Ångermanland, at der lära sig linberedning och väfnad af finare lärft. Efter deras återkomst har ock väfnadsindustrien blifvit mera utbredd, hvilken nytta fullkomligen ersätter anstaltens kostnad; men dessa och andra skickliga väfverskor finna i allmänhet den finare bomullsväfnaden löna sig bättre, än den af lin. I följd häraf tilverkas inom orten premie-lärft blott til ringa belopp, ehuru kunnskap icke saknas om linets rätta skötsel, och ännu mindre skicklighet at spinna och at väfva. För min del har jag hyst tvifvelsmål, huruvida en, öfver den inhemska förbrukningen utsträckt och på export heräknad, tilverkning af *finare* lärft kunde, i en framtid, blifva lönande för Svenska arbetshjon, hvilka svåriligen kunna lefva så knapt eller för så lit-

driga pris, som Schlesiens och Irlands, och hvilka, isynnerhet för väfnaden, skulle behöfva rymligare och ljusare boningar än allmogens vanliga. När jag då sett denna slöjd, ehuru updrifven uti Ångermanland til en höjd, som lärer svara mot berörde förbrukning, hastigt utvidga sig uti andra landsorter, så har jag dragit i betänkande at söka fortskynda den innom denna Province, der binnaringar, hvilka grunda sig på inhemska behof och derigenom icke äro omedelbarligen underkastade alla den utländska handels omvexlingar, ingalunda fattas. Jag skulle helst önska, at den gröfre spånaden och väfnaden af lin utsträckte sig til flera socknar, än den, som nu idka densamma mer än til husbehof, och detta är äfven at vanta, när en redigare jordbesittning kommer at lämna tillfälle för et flersfaldigare bruk af den odlade marken, samt en ökad sädesalstring minskar behofven at dertil använda hvarje åkerteg. I de socknar, der vevbruket blifvit infördt, är ock linculturen betydligast. Af en främmande jordproduct, *Bomull*, är spånad och väfnad til afsalu mera allmän uti denna ort än af lin. Spånaden idkas förnämligast af allmogens qvinnor uti *Gagnefs*, *Ahls* och *Leksands* socknar, för hvilka penningeförtjensten dervid är betydlig, emedan de icke skola lefva endast deraf. Men, såsom hufvudnäring för åtskilliga fattiga qvinnor uti *Fahlu stad*, gifver den, ehuru förmånligare än lin-spånad, en så knapp daglön, at de dermed svårigen kunna lifnära sig. Bomullsväfnaden åter, som sysselsätter många qvinnor uti Staden, hvar innom sin egen boning, bereder dem en icke obetydlig arbetsförtjenst. Afidne Fabrikören *J. H. Bergman* i Stockholm var den, för hvars räkning den mesta bomullsspånaden, innom staden och ofvannämnde socknar, förrättades, och som äfven, de sista åren af sin lefnad, lät garnet här väfvas til gröfre och medelfina hvita tyg för Cattuns-tryckerierna. Hans Enka och Söner hafva fortsatt denna fabriksrörelse, hvilken fördelaktigt skiljer sig ifrån andra derigenom, at den endast använder ständigt fria arbetare, som icke hållas stängda innom en trång local, utan, skötande sina hushållssysslor, spinna och väfva på lediga stunder. Den är dock nu i et betydligt aftagande, såsom orsak hvartil upgifves införseln i Riket af Engelskt Bomullsgarn, hvilken åter torde vara nödig för den i åtskilliga landsorter utvidgade husväfnaden. Under fem år, ifrån och med 1818, har denna fabrik, för spånad af 36,148 skålpund garn, och väfnad af 84,354 $\frac{1}{2}$ alnar Bomullslärf, utspridt i staden och orten arbetslöner til et belopp af Rd. 47,151: 30 sk. eller per medium något öfver 9000 Rd. B:co årligen. Men, ifrån

Rd. 18,385: 33 sk. för året 1819, har denna arbetsförtjenst fallit til Rd. 2926: 20 sk. 6 rst. B:co under innevarande år.

Innan den finare bomullsväfnaden blef mera allmän uti andra orter och uti Hufvudstaden, idkades den i Fahlun och i den södra delen af Länets, med skäligen vinst på randiga och rutiga tyg, som ärligen til flera tusende alnar såldes i Stockholm. Numera är denna afsättning svårare och mindre förmånlig; men en, innom orten utvidgad, förbrukning af sådana tyg underhåller likväl väfnadsidogheten, samt frambringar konstfärdigheten allt längre och längre. Uti angränsande Provincer köpas medelstina ylle- och bomullsväfnader, som af flera Wäferskor utskickas härifrån til försäljning.

Länets *Skogar* gifva anledning och ämnen til många särskilda binäringar. *Tjårubrättning*, til afsättning innom orten, idkas i *Järna* socken af *Westerdalarne*. Allmogen uti den öfre delen af *Österdalarne*, särdeles i *Mora*, *Venjans*, *Sophieæ Magdalænæ* och *Elfdals* socknar af *Ofvan-Siljans*, samt *Rättviks* af *Nedan-Siljans* fögderi, förfärdigar, med iakttagande af den ofvannämde fördelningen af dessa slöjdegrenar, *båtar*, *laggkärl*, *askar*, *säll*, *skåp*, *kistor* m. m. til et stort värde för hvarje år. Med en större del af dessa sina egna och grannars tilverkningar fara de, som ega hästar, til de mera sädesalstrande Provincerna, och tilbyta sig spanmål. För et laggkärls lass, som under den första lediga tiden af hösten och vintern sysselsatt tvenne karlar, återbringas efter en färd af 5 til 6 veckor, om skörden i de södra Provincerna varit medelgod, minst 5 tunnor råg och korn. När vinterföret tidigt börjar och stadigt fortfar, kunna med hvarje häst, som til forsling af laggkärl användes, tvenne färder nedåt landet och sluteligen en til *Fahlu stad* samt trakten deromkring anställas. Af den främmande spanmål, som den öfre *Österdals*-allmogen äfven i goda år behöfver, förvärfvar den sig en betydlig del genom dessa binäringar, hvilka icke, såsom dess utvandringar vartiden, äro menliga för dess eget jordbruk. Jämnväl ifrån de nedra socknarna af Länets, såsom *By*, försäljas til andra landsorter slöjdevaror af trä, samt deribland *hjul* och färdiggjorda *åkdon* af flera slag. Goda *spinnrockar* svarfvas och sammansättas på flera ställen innom denna ort. Uti alla socknar slöjdar allmogen til egna behof, och enskilde personer af den-

samma förskaffa sig icke ringa biförtjenster innom Provincen, genom gröfre och finare träarbeten. Ibland flera andra lättburna små tilverkningar, hvarmed den idoge och särdeles händige *Elfdalskarlen* utvandrar, äro *väfskedar* samt ämnen til sådana, dem han på främmande orter, jämväl utom Rikets nuvarande gränсор, efter beställning sammansätter.

Detta Läns allmoge använder äfven til binäringar de ämnen, som *Bergen* och deras första råare producter erbjuda. Et *quarstensbrott* i *Malung* och *kalkstensbrotten* i *Rättriks* och *Ore* socknar bereda en del af dessa socknars folkhop penningeförtjenster innom och utom orten. Äfven til andra Provincer färdas, vintertiden, *Orsa* allmogen med sina *slipstenar*, samt tilbyter sig deremot och hemför säd. Vid Porfyrverket förrättas alla arbeten af *Elfdalsbönder*, såsom en binäring, hvaruti detta verks anläggare, Herr Öfver-Directeuren och Rid-daren *Hagström*, dem först inöfvat til en förvånande grad af skicklighet. Den fordnä tilverkningen af myrjern uti *Elfdals* och *Lina* socknar har uphört; men allmogen der, isynnerhet uti den sistnämnda, fortfar at af köpt ämnesjern smida *liar*, *kätskor* m. m., som förnämligast säljas til Norrige. *Elfdals* allmogen åter drager *stältråd*, samt förfärdigar deraf och af andra metaller små arbeten, dels hemma, och dels under utvandringar med dessa uti främmande orter, hvarvid vinsten ofta är betydlig. En särdeles förståndigt anordnad större tilverkning af *väggur* sysselsätter och, jämte jordbruket, försörjer många eller de flesta hushållen, til et antal af omkring 70, uti Östnors och Öna byar af *Mora* socken. Med noggranna maskiner utskäras messingsskifvor til hjul för dessa ur, som, då de äro med behörig omsorg förfärdigade, gå säkert. Taflorna af jernbleck hämtas ifrån något manufakturverk, men målas, ritas med väl formade ziffror, samt fernissas, af fliëkor, som endast med detta arbete sysselsättas. Urmakarne sjelfva förspilla icke sin tid med at uppsöka långväga afsättningstiffallen, utan sälja för skäligt pris eller anförtra sin tilverkning åt andra sockneboer, som, under färder och utvandringar nedåt Landet, föryttra den. Ut de flesta af Länets nedra socknar finnas ibland allmogen skicklige smeder.

En af de betydligaste binäringar, som allmogen innom någon landsort drifver, är det uti *Hedemora* socken nästan allmänna smidet af *plogar* och jern til *åkerkarfvar*, hvilkas goda beskaffenhet gjort dem kända och afsättliga uti

de flesta ibland Rikets södra Provinser; af *liar*, som til största delen afgår öfver Jämtland til Norrige och derifrån ännu vidare; af *hästskor*, *söni*, *småspik*, *pannor*, *skopor*, *hallster*, *skrapor*, *beslag*, *kakelungsdörrar*, *potatoesqvarnar* med flera sådana svartsmiden, som afyttras til Städerna och til främmande orter. Til utvidgningen och fullkommandet af denna gamla smides-tilverkning anser jag den lyckliga tillfälligheten hafva i sednare tider bidragit, at Directeuren för svartsmidet i Riket, Herr Bergmästaren *C. Rinnman*, hofästet sig, såsom jordegare, uti Hedemora socken, samt derigenom kunnat med sina välvilliga råd och undervisningar leda allmogens flit och skicklighet. Han har äfven meddelat mig en närmare kunnskap om storleken af berörde tilverkning, hvaraf han, efter en visserligen icke för hög skattning, anser nämnde allmoge hafva, sedan köpta materialers värde blifvit afdraget ifrån försäljnings-beloppet, en behållen årlig inkomst af Rd. 22,000 B:co. Denna arbetsförmåga skiftas, til en större del, emellan ringare hemmansegare uti berörde socken, hvilken i allmänhet kan anses såsom jordbrukande, och, utom smidet, har bränvinsbränning samt varuforsling til binäringar för en folkmängd af 4640 personer. Men om Hedemora sockens allmoge i följd deraf är, til en betydligare andel af hushållen, än uti de flesta andra socknar af Länets, förmögen eller åtminstone icke fattig, så fordras likväl dertil en idoghet sådan som dess. En bonde på den hemmansdel, hvilken kan anses för en besutenhet, smider under vintern med sin son eller dräng 15 å 18 tolfter *liar* på ungefärligen 30 dagar, då de börja arbetet kl. 3 eller 4 om morgonen och fortsätta det til kl. 8 eller 9 om aftonen. Under samma tid tillverkar hans hustru 75 å 100 kannor bränvin. Stundom försäljas begge dessa producter hemma i gården til uppköpare ifrån de Norra orterna. Stundom utför bonden dem själf, eller föryttrar dem til någon resande granne. Hela den årliga tilverkningen, endast af *liar*, skattar Herr Bergmästaren *Rinnman* til 7200 tolfter eller 86,400 stycken af 4 å 5, och en del af 7 qvarters längd; medelpriset til 3 $\frac{1}{2}$ Rd. B:co för tolften; samt följakteligen hela tilverkningssumman til Rd. 24,000 B:co, hvaraf för materialerna, nämligen jern, stål och kol, som mestadels köpas utom socknen, afgår omkring en tredjedel, då behållningen blifver Rd. 16,000 B:co. Denna och den öfriga beräknade vinsten på smiden svarar i det hela mot beloppet af kronoutskylder och afgifter, som i penningar erläggas, samt mot inköpet af saltvaror m. m. Ehuru mindre allmänt än i Hedemora socken, idlar äfven

allmogen uti andra af de nedra socknarna, isynnerhet uti *By*, åtskilligt svartsmide til försäljning i angränsande orter.

Ur *Djurriket* hämtar Länets allmoge några penningeförtjenster genom *jagt och fiske*. *Fårskinnsberedning* och *söm af släukläder*, både hemma och i andra orter, utgör den förnämsta binäringen för Malungs socken. *Spånad* och *färgning af nöthår* til täcken och äfven til prydligare golfmattor, som väfvas i *Fahlun*, ökar biförtjensterna för allmogens qvinnor i några socknar, isynnerhet *Gagnef*. Utom de stora summor, som den allmoge, hvilken med kolning, närmare körslor och längre transporter betjenar Bergverken och Fabrikerna, samt den, som utför egna slöjdevoror, förtjenar med sina hästar, förvärfvar sig allmogen uti *Folkerna*, *Grytnäs*, *Hedemora*, *Skedvi*, *Gustafs*, *Svärdsjö* med flera socknar en anseelig biförtjenst, genom försling af spannmål och köpmannavaror ifrån *Westerås* och *Gefle*, samt af detta Läns producter dit. Vid jordbruket omkring *Fahlun* betjenar allmogen uti *Tuna* och *Gagnefs* socknar med *plöjning* och *annan körning*, samt den i *Bjursås* socken med *slotter* emot betingad betalning efter egovidden, så at detta jordbruk, när gödsel dertil upköpes inom staden, kan möjligen skötas utan eget folk och egna dragare.

Wisserligen kunna binäringarne ännu utvidgas inom detta Län med en i förhållande til jordbruket så stor befolkning. Isynnerhet borde skogarne i de trakter, der Bergverk ännu icke finnas och sannolikt icke heller framdeles blifva anlagde, kunna användas för flera nya tilverkningar, såsom af harts och terpentin, hvartil försök äfven blifvit gjorda, samt för en allmännare tjärubräning. Men fastän mycket återstår at önska och at vänta af Dalallmogens idoghet, torde det dock böra medgifvas, at dess binäringar, hvilka jag icke nog fullständigt kunnat beskrifva, öfverstiga i mångfald och och i frambragt värde allmogens uti de flesta andra landsorter.

Det är icke möjligt at beräkna detta föränderliga värde, utan endast at gissa det efter några sannolikhets följder, härledda ifrån kända förhållanden. När jag för de socknar, hvilkas förnämsta binäringar ej ingå uti Bergsrörelsen, ställer den icke sällunda förtjenande folkmunden i jämförelse med dess behof af främmande spannmål samt af penningar til kronoutsylder, til andra

afgifter, til afbetaling af skuld sedan nödlär, och til outhärliga köpmannavaror, samt när jag controlerar denna allmänna jämnförelses resultat med någonlunda säkert kända biförtjenster, som et gifvet antal af hushåll uti andra socknar, äfven med bättre jordbruk, förvärfvar sig genom kolning; så kommer jag til den förmodan, at utom de arbeten och binäringar, hvilkas production är inberäknad uti Jordbrukets, Bergshandteringens och Fabrikernas, gifva de öfriga i vanliga år åt detta Länets allmoge en förtjenst i penningar eller i spannmål af 4 à 500,000 Rd. B:co, svarande, i händelse af jämn fördelning, mot 40 à 50 Rd. B:co för hvarje hushåll. Efter flera sammanstående anledningar, upgå alla biförtjenster för särskilda socknar til sistnämnde belopp på et hushåll, eller til 8 à 10 Rd. B:co på hvar person, af hvad ålder som helst.

Handel drifves å landet, dels af Städernas Borgare, dels af Bruksförvaltare och andra der bosatta personer, äfven ibland allmogen. De flesta socknarnas aflägsenhet från städer gör en sådan landthandel innom detta Län aldeles nödvändig. Den inskränker sig likväl förnämligast til spannmål samt til andra inhemska producter, hvilka numera äro til försäljning å landsbygden tillåtna. Äfven derförinnan har den icke blifvit åtalad och inga påstående derom yrkade af städernas handlande. Kramvaror förbrukas föga af den största delen ibland allmogen. Med nödiga handtverksvaror, så vidt de ej hemma förfärdigas, hvilket sker med de flesta, förser sig denna allmoge uti Städerna eller vid de årliga *sommarmarknader*, som ännu hållas uti *Leksands* och *Mora* socknar. Marknaderne i *Näs* och vid *Wik* i *Söderberkes socken* hafva i sednare tider blifvit indragne. De ofvannämnde torde likaledes böra indragas, såsom öfverflödige och i många afseenden skadlige. Jag har likväl ansett en allmän öfvertygelse derom hos de närmaste socknarnas allmoge, och i följd deraf dess egen yttrade önskan, böra föregå, likasom den för *Wiks* marknad föregått, en sådan ändring i gamla vanor. Då en ständig handel på landet med spannmål och andra landtmannavaror är tillåten; då allmogen under sina färder och vandringar har tillfallen, utan särskild tidsförlust, at i Länets och angränsande Provincers städer upköpa, hvad den för öfrigt behöfver; och då den merändels sjelf på afsättnings-orterna förytttrar sina tilverkningar, hvaraf några utbyten vid landtmarknaderna icke ega ruin; så äro sådana, måhända annor-

städes behöflige, marknader uti detta Län icke nödige, men gifva anledning til onyttig consumption och til oordningar.

En af dessa stora marknader, der betydliga köp och afhandligar om förnödenheter för näringarnas drift afslutas samt liquider upgöras, hålles årligen uti *Hedemora* stad, de första dagarna af Februarii månad.

De södra delarne af detta Län besökas vissa tider af några *Gårdfari-handlande*, som der på vanligt sätt utbjuda sina varor.

Lägenheter til nya Städer saknas icke i denna landsort. Jag anser likväl det icke vara nyttigt, at anlägga privilegierade sådana. Denna angelägenhet synes mig böra öfverlämnas åt den enskilda industrien, hvilken säkrast bestämmer, hvad en Läns-Styresman endast mer eller mindre lyckligt gissar, nämligen de ställen innom en landsort, der de fleste köpare och säljare finna lägligast at mötas til en jämn handel. Hvarest, såsom i detta Län, landthandeln varit föga tvungen, hafva fria städer af sig sjelfva upkommit. Såsom sådant kan man anse *Smedjebacken* i Norrbärkes socken, der en betydlig factori- och handelsrörelse drifves af några handlande, som ega burskap i Sätters vida mindre betydliga, men af ålder privilegierade, Stad.

Den största delen af Bergverkens tilverkningar innom detta Län försändes til Stockholm genom Westerås. Ifrån trenne bruk i Westerdalarna går jernet vanligen til Wermland och derifrån sjöledes til Götheborg; ifrån tvenne uti Österdalarna öfver Söderhamn til Stockholm, samt ifrån et i Svärdsjö och et i Rättviks socken til Gelle. Om afsättningen på jern vore, i sistnämnde Stapelstad, lika säker och förmånlig som i Stockholm, skulle flera Brukstilverkningar kunna, med lindring i transportkostnaderna, ditsändas.

Angående *Land- och Sjöcommunicationerna* innom Länet, samt emellan detsamma och angränsande provinser, har jag redan i 1 § underdånigst yttrat mig. Jag bör nu endast tillägga, at dessa communicationer ökas vintertiden medelst särskilda vägar öfver sjöar och myror, samt genom obebodda skogstrakter. Sådana bana sig de färdande sjelfve äfven til Norrige, emellan hvilket land

land och denna Province någon byteshandel drifves, mestadels öfver *Särna* socken. Svartsmiden samt andra manufactur- och slöjdtilverkningar, koppar-kärl, brännvin m. m. föras til Norrige; fiskvaror, skinn, hästar m. m. derifrån. Jag anser denna handel vara mindre nyttig för allmogens sedlighet, och har således icke befrämjat någon utvidgning deraf, eller sökt at undanröja de svårigheter, som dervid möta. I blott ekonomiskt afseende kunde den måhända finnas vinstgifvande och, för at göra den mera allmän, fordrades det endast, at vidtaga några anstalter til vintervägens jämna underhåll emellan *Elfvals* och *Särna* socknar, samt til beredande af hviloställen för de färdande. Men ingen penningevinst kan, efter mit omdöme, ersätta den förlust af redlighet och alfvarligt lynne, som en vidstäcktare Norriges-handel skulle för detta Läns allmoge medföra.

När jag beräknat särskilda näringsgrenars productionsvärden, sådana de kunna antagas at vara efter fulländadt rörelseomlopp inom Provincen, och vidare med dess egna krafter, finner jag mig icke böra särskildt uptaga den vinst, som den inre handeln å Landet kan bereda individer.

Totalbeloppet af alla ofvanberörde productions-värden, så vidt jag kunnat utröna dem, upgår, efter 1820 års pris, för landsbygderna af Stora Kopparbergs Län samt för Färlu Grufva, til Rd. 6,919,738: 35 sk. B:ce

Den härjämte underdånigst bifogade calculen N:o 5. utvisar, at *Landets* skatter och onera utgöra omkring $8\frac{1}{3}$ procent af denna summa, skäligen jämkad.

§. 4.

Politisk Författning.

Detta Läns *Kammarverk* är i många delar olik alla andras. Hemmansklyfningen och den derifrån härrörande egoblandningen, hvars verkningar på jordbruket jag i den föregående paragraphen sökt utreda, hafva förorsakat, at någon med den nuvarande jordbesittningen öfverensstämmande Special-Jordebok icke finnes i Stora Kopparbergs Län, och icke heller kan uprättas, förrän storskiften öfvergått allä socknar, samt bestämt byarnas områden och innom dem utstakat besutna hemmansdelar. Intil dess måste hvarje socken betraktas som en samfällighet med det sammanräknade hemmantal, hvartil, vid de fordna skattläggningarna, alle särskilde då besutliga jordegendomar blifvit sätte. Kongl. Maj: och Kronan förlorar intet dervid, då skatterne utgå efter detta hela hemmantal, hvilket icke, emot Kongliga Resolutionen af den 21 October 1682, kan förhöjas genom någon ny skattläggning å andra upodlingar, än dem, som blifvit gjorde innom de ifrån socknarnas skattemark til Krono-allmänningar afvitttrade trakter. Uti högstberörde nådiga Resolution, ytterligare bekräftad genom det år 1728 utfärdade Knektecontractet, har Konung *Carl XI* med nådigt afseende på Länets då dryga Roteri, försäkrat, at någon refning icke skulle detsamma öfvergå, änskönt de gamla egorna genom nya upröjningar kunde utvidgas och förbättras. Emerlertid har den ouphörliga jordklyfningen, som det åtminstone icke berott af Konungens-Befallningshafvande at hindra, förtryckt de gamla hemmanens och merändels äfven sjelfva byarnas gränsor, så at ingen på marken bestämd rymd svarar emot de specifika upgifterna uti Jordeboken. Tid efter annan hafva derföre socknarnes Innevånare varit nödsakade, at, genom så kallade *Jämningsrefvar*, fördela den gemensamma grundskatten och roteringen emellan dåvarande Innehafvare af dermed belagd jord, efter dess graderade vidd. Storskiftena, som bestämma en på marken och på chartan utmärkt inegorymd för hvarje besutenhet, hvartil de vidt kringspridde, genom köp, arf

och giftermål förvärfvade, tegarne, sammanläggas, leda således äfven til den framtida reda, som andra Provincer med en ordentlig special-hemmanssättning ega, samt bespara för efterkommande släkten den dryga kostnaden af sådana, blott en kort tid gagneliga, jämningsrefvar, hvilka, såsom allmänt betungande anstalter, icke oftare påkallas, än då en ännu svårare tyngd af skatternas ojämna fördelning hunnit blifva allmänt kännbar.

Skatter och allmänna onera på jorden beräknas vanligen uti detta Län efter hvarje Jordegares andel i roteringen. I de socknar, der egoblandningen sträckt sig längst, men någon jämningsref ej nyligen blifvit anställd, kan Upbördsmanen icke känna alla sådana små och föränderliga andelar. Antingen måste då rotarnes hufvudmän insamla skatterna, lika som de insamla andra afgifter, eller också skall den sista Refboken följas vid debiteringen af upbörderna, och tilkomne delegare uti hemmanslotterna sammanlagga hvad på hvarje sådan lott belöper, så framt de icke, efter anmälan om skedda klyfningar, kunnat få det hela i Upbördsboken sönderdeladt. Man skulle tro, at liqviderna innom en rote eller et mantal borde, under sådana förhållanden, ofta Jeda til stridigheter. De äro likval sallsynta, emedan hvar och en skattskyldig noga känner och bevakar sin rätt, samt emedan vanan at räkna blifvit så allmän, at rotarnes hufvudmän, ehuru omhytliga, verkställa de svåraste fördelningar af summor med en förundransvärd noggrannhet.

En speciel uppskattning af särskilda hemmansdelar har vid Bevillnings-Taxeringarna icke varit möjlig i de flesta socknar. Hvarje socken har måst betraktas såsom en enda egoklump, och et jämnlikt värde sättas på hvar rote innom densamma.

De svårigheter och den möda, som hemmansklyfningen och dess närmaste följder förorsaka upbördsmän och redogörare, kan jag icke vidare beskrifva uti denna underdåniga Berättelse, hvilken ändock, genom ämnenas mängd, växer til vidden af en bok. Jag vågar endast yttra en önskan, som numera icke kan anses äsyfta något mit enskilda interesse, den, at Upbördsverkets högre Vårdare egde en fullständig kännedom af alla dessa svårigheter, för at der-

efter kunna skäligen jämka sina fordringar på noggrannt iakttagande af sådana allmänna reglementariska föreskrifter, hvilka blifvit gifna under förutsättning af helt andra förhållanden än detta Län. Om jag icke mera, än mine Företrädare i Embetet, alltid förmått at fortskynda uphördens indrifning inom de terminer, som författningarnas bokstaf bestämmer, är jag dock glad at hafva kunnat ernå deras ändamål, och at, ehuru följderna af tvenne allmänna och flera partiella missväxter under min förvaltningstid inträffat, likväl, genom de under mig verkande Tjenstemäns kloket och drift, hafva slutligen kunnat lämna detta Län Uphördsvärk i et bättre tilstånd, än någon äldre räkenskap utvisar; et förhållande, hvilket, förenadt med bibehållna arbetslöner och, ännu, snarare stigande än fallande fastighets-pris, äfven bevittnar en stigande allmän idoghet. Får denna mångfaldiga men sammanbundna idoghet, utan hinder af oblidna natur-omständigheter, framgå, i öfrigt ostörd och skyddad, samt der det kunde behövas, upmuntrad; så vågar jag underdånigst försäkra, at detta Län tål äfven framgent den börda af skatter och statsbidrag, som nu åligga det samma; men hvars minskning, ehuru välgörande den för jordbruket och de öfriga näringarna skulle vara, Staten icke torde tåla.

Jag har jämnfört beloppet af Länets til fullt markegångsvärde uträknade skatter för 1820, med det fordnä vid särskilda tider. Hemmansräntorna äro här, likasom öfverallt i Riket, oförändrade, sedan de ständige skattläggningarne eller särskilde til grundräntor förvändlade Bevillningar dem bestämde. Roteringen är sådan den varit, alltsedan et ständigt knektehåll ersatte de äldsta utskrifningarna, hvilket inom detta Län egde rum redan under Konung *Gustaf II Adolfs* regering. At uppsättningen och underhållet af en soldat var, efter det år 1686 uprättade och sedermera den 12 Januarii 1728 kunnigjorda Knektecontractet för Stora Kopparbergs Län, dyrare än det nu är, äfven efter de högre ibland olika enskilda öfverenskommelser emellan Rotar och Soldater, har jag ådagalagt med fullständiga beräkningar, åtföljande et underdånigt Betänkande, som jag den 2 April 1818 afgaf, rörande en fråga om Kongl. Westmanlands Regementes beklädnad. Tionden til Presterskapet utgjordes på 1600-talet med en säkerligen icke mindre, men sannolikt mera noggrann ärlighet, än nu. Kron-tionden beräknades då efter det verkliga skördebeloppet, antecknadt uti längder, som Pastorerna uprättade, och af hvilkas öfverensstämmelse med sanna

förhållanden deras egen betydligaste löne-inkomst berodde. Den uppgick också då, åtminstone i goda år, för Länet i det hela, och äfven för särskilda den tiden föga odlade socknar, til et högre belopp, än det nuvarande, hvilket här, likasom öfver hela Riket, förnämligast bestämmes af ständig eller för vissa år gällande Tiondesättning, upgjord med billigt afseende på jordbrukets öfriga bördor, dem andre tilkomne eller utvidgade näringar, mera än i fordna tider, dela. Skjutsningsbesväret var åtminstone icke lindrigare, så länge friskjuts och och frigästning i verkligheten fortforo, såsom Riksens Råds skrifvelse til Landshöfdingarne af den Februarii 1657 utvisar, ehuru Riksens Ständer, för at lösa Jordegare från detta urgamla tvång, redan år 1642 åtagit sig en årlig afgift på hvart helt Krono- och Skattehemman af 3 daler S:mt, eller värdet af en tunna spanmål, samt hälften deraf på Frälsehemman. Detta och mycket annat, under vårt närvarande samhällsskick okänt, förtryck, isynnerhet på Krono- och Skatte-allmogen, upvägde då mångfaldigt det *nu* drygare i berörde lagligen ordnade besvär och i vägars underhåll, om det sednare må räknas för et Statsbidrag. Många äldre räntor, som uti vissa Provincer, mera än uti denna, ännu utgå i penningar, voro ursprungligen extraordinarie Bevillningar, vida tyngre för jordbrukaren än den nuvarande. Detta visar sig genast, om blotta räknebeloppet af mantalspenningarna mätes med de allmänna varuprisen vid den tid, då denna, för hvar person nu mera föga betydliga, afgift först stadgades.

Men icke blott på sådana allmänna skäl grundar sig min öfvertygelse, att de skatter, hvilka nu åligga jorden och dess brukare, äro måttliga, i förhållande til dem, som tåligt, ehuru med synbar vedermöda, buros under det tidelvarf, då den Svenska kraften och national-andan ärofullast yttrade sig. Jag har, för att ernå visshet derom, genomsett flera af detta Läns Landsböcker för olika epoker. En af de äldsta, som här förvaras, 1658 års, utvisar at, efter afdrag af balancen ifrån föregående år och af åtskilliga afkortningar, härrörande förnämligast ifrån de åt Adeln och andra enskilda personer beviljade friheter, samt bortskänkte eller förpantade räntor, utgjorde Kongl. Maj:ts och Kronans anordnade och behållna inkomst af fögderierna, för nämnde år, 68,641 Dl. 16 öre 21 p.g. S:mt uti räntor, hvilkas nuvarande värde, jag, på grunder, som den särskilda beräkningen N:o 6 utreder, har skattat til Rd. 189,000 uti

nu gällande Bancosedlar. Denna skattebörd, hvaruti den då ringa jerntilverkningen endast med omkring $11\frac{1}{2}$ procent deltog, hvilade med liela den öfriga tyngden på jordbruket och personalen. Särskildt var Fahlus koppartilverkning belastad med en afgift af omkring 3900 Skeppund koppar, hvilken, äfven om den erlades ogarad, skulle nu gälla något öfver Rd. 400,000 B.co. Hela länets beskattning upgick således år 1658 til et värde af minst Rd. 589,000 uti nu gångbart Bancosedelmynt.

Jämför jag åter Länets allmänna tilstånd vid hvardera tiden, så tror jag mig med säkerhet kunna antaga, at jordens production nu är mera än dubbelt uppbragt öfver hvad den, efter långvariga krig och under et sådant, var år 1658, samt at minskningen i Fahlus koppartilverkning, sedan den sistnämnda tiden, är i det närmaste ersatt, genom ökad jerntilverkning. De mantalskrifne, samt följaktligen arbetande och producerande personernas antal utgjorde då endast 29,558; nu 72,333. Men Stora Kopparbergs Län skattade til Stats- och Riksgäldsverken år 1820 en total summa af Rd. 317,306: 25 sk 7 rst. hvars förhållande til den för år 1658 beräkningen N:o 7 utvisar.

Will man, såsom skäligt är, ifrån jämförelsen undantaga de, i följd af den stora olikheten i tilverkningens belopp och kostnad, olika afgifterna af Fahlus grufva, så förhålla sig den äldre periodens Skatter til de nuvarande som 189 til 239. Då de fördelas på hela den skattdragande personalen, belöper sig af de förra något öfver $6\frac{1}{2}$ Rd., men af de sednare endast $3\frac{1}{2}$ Rd. på hvarje under de olika åren innom Länet mantalskrifven person. För jordbruket har skattebördan särskildt blifvit lättad derigenom, at nya tilkomna Bergverk och näringar bära af henne en större andel än förut, nämligen 23 i stället för $11\frac{1}{2}$ procent.

Äfven under en tid, som närmast föregått den nuvarande, voro detta Läns skatter drygare än nu. Persedelröntorna til Statsverket hafva icke blifvit förhöjda, men de i penningar utgående, som betalades 1803 och några följande år med Bancosedlar, gällande lika med Specie, erläggas nu, til oförändradt räknelopp, med Bancosedlar fallne, i förhållande til silfver och varor, 60 procent.

Hela Länets nuvarande Bevilling, ovanligt hög år 1820, upgick då til Rd. 85,436: 35 sk. 6 rst. Banco, men hade redan 1821 sänkt sig til Rd. 82,676 1 sk. 6 rst. Den för 1804 utgjorde väl endast Rd. 55,511: 31 sk. 4 rst.; men desse egde et värde af Rd. 138,779: 6 sk. 4 rst. i nu gångbart Banco-sedelmynt. Förmögenhets-afgiften til realisationen, som för detta Län steg til Rd. 65,213: 41 sk. 7 rst. i *Speciemynt* och Rd. 7698: 24 sk. 1 rst. i Riksgäldssedlar, utgjorde en tung särskild beskattning, hvars ändamål snart genom krigen förstördes.

Jag tror mig vid åtskilliga tilfällen, både såsom Ordförande i Länets Pröfnings-Comité och såsom Styresmän för dess Upbördsverk, hafva förvärfvat mig rättighet at icke blifva ansedd såsom den, hvilken önskade en ökad börda af skatter på detta Län, eller hvilken med liknöjdhet skulle se Dess allmoge förtryckas under en sådan. Men, då det åligger mig at afgifva et underdånigt yttrande, öfver *de nuvarande allmänna besvärens verkan på Näringarna*, genom den tyngd de directe medföra, eller den indirecta, som hurrör af *sjelfva sättet, huru de skola utgöras*, bör jag icke dölja eller förneka min öfvertygelse, at, i det hela, dessa besvär äro drägliga, och äfven lindrigare, isynnerhet för jordbruket, än de förut varit, samt at deras directa tyngd på näringarna, så vidt den verkar allena, icke försänker dessa i någon vanmagt. Under de sistförflutna åren har Stora Kopparbergs Län, ehuru belastadt med vida svårare bördor än de vanliga skatternas, visat sig ega styrka at framgå til en högre production. De allmänna missväxterna 1812 och 1816 förorsakade detta Län en förlust af 2 til 3 millioner Riksdalers värde, samt ådrogo den fattigaste delen af dess allmoge stora skulder til Staten och til enskilda spannmålshandlare. Men, genom småningom gjorda afbetalningar, har samma allmoge kunnat, om icke til fullo, dock til det mesta afbörda sig dessa skulder. Af allmänna Magasinsverkets fordringar, för de under åren 1813, 1817 och 1818 Länet tildelade spannmåls-undsättningar, hvilkas sammanräknade belopp upgick til något öfver Rd. 285,000 Bco, återstodo, vid början af sistledne April månad, endast $13\frac{1}{2}$ procent eller omkring Rd. 38,000, hvarå betydliga afbetalningar äfven sedermera skett. Fördelar man jämnt på Sju år de för undsättnings-spanmål, som äfven åren 1819 och 1820 måste til vissa socknar utlämnas, inbetalda summor ifrån och med år 1815, då först indrifningen af 1813 års fordringar kunde börjas, men snart, i följd af den året derefter åter inträffade missväxten, måste af-

brytas; så upgår denna, af en oblid natur pålagda, utomordentliga gärd til et belopp af omkring Rd. 37,000 för hvarje år, flersaldigt öfverstigande Bevillingen af den allmoges, som, utom all annan skuldbetalning, bestridt denna, och äfven närmande sig til hälften af hela Länets årliga Bevillingssumma. Under Bergsrörelsens förmånliga gång, hafva medel blifvit utspridda i orten til spanmålsskuldernas successiva inbetalning, hvilken derförutan hade varit omöjlig. Här af synes, huru mycket mera det betyder, at producerande och lifgivande näringar befrämjas, samt at det fria omloppet af deras rörelse icke hämmas, än at skatter minskas til någon del, som aldrig kan blifva betydlig. Det skulle, efter mit omdöme, vara olyckligt för jordegare i allmänhet, om en falsk opinion, at de nu vore, mera än någonsin, tryckte af utskylder och andra allmänna besvär, kunde verka en endast tillfällig nedsättning af deras afgifter til Staten. Dess behof komme snart at upväcka en annan, lika ensidig, opinion, och måhända blefve då jordbrukets bördor vida tyngre, än de nu äro. Ännu är väl icke i en evig glömska begrafvet det, uti bevisning och slutföljder lika skarpa, underdåniga Betänkande af Kongl. Kammar-Collegium, hvilket, afgifvet 1765 och sedermera tryckt 1772, ådagalägger, huru Statsverkets inkomster blifvit förringade genom myntvärdets fall, samt huru dess förlägenhet kunde afhjelpas, endast derigenom, at alla i penningar utgående äldre Krono-räntor förvanlades til persedlar, efter de förras primitiva förhållande til de sednare, samt at alla Tiondesättningar uphöfdes, och Kronotionde-upbörderna återställdes på dess gamla grund — en noggrann skyräkning. Jag skulle anse sådana anstalter för obilliga och skadliga, men derföre kan jag icke anse dem för aldeles omöjliga i en framtid, ifall jordbruksinteressen, drifvet öfver en skälig gräns, upreste til förening emot sig alla andra Näringars och Statsverkets intressen.

En omflyttning af utskylder ifrån jorden på personalen skulle kunna förstöra Allmogens uti detta Län, der capitations-afgiften, hvilken för Landet och Städerna steg år 1820 til Rd. 32,324: 14 sk., utgör den mest tryckande delen af Bevillingstyngden. Den upgår, i följd af Länets öfverbefolkning, nära til et tredubbelt belopp af bevillingen för hemman och lägenheter, samt öfverstiger med 60 procent den för alla slags fastigheter.

Vid et sådant förhållande, och då Allmogen til en större del drager bördan af denna capitations-afgift, är dess, ifrån längre tid tillbaka åtnjutna, lindring i Bevillningen aldeles nödvändig för dess bestånd. De i Bevillningsförordningarna antagna *speciella* skälen til en sådan lindring kunna vara föränderliga och äfven mindre viktiga. Men, så länge blotta arbetsförmågan eller personalen beskattas, gäller det stora skälet, at denna landsort är belastad med en folkmängd, som öfverstiger de vanliga förhållanden emellan jordbrukare och ett någorlunda säkert producerande jordbruk; som äfven i goda år icke har af detta jordbruk tilräcklig brödföda, ännu mindre något öfverskott til ersättning för ofta inträffande missväxter; och som följakteligen måste förvärfva sig en del af sit uppehälle, samt medel til skatternas utgörande och betalning af skulder ifrån nödår, genom binärningar, hvilkas indräktighet äfven beror af klimatets och handelns ombytliga förhållanden. Den, för olika delar af Länets, olika lindringen, til en hälft eller en fjerdedel i Bevillningsafgifterna efter första och andra Artikeln, är riktigt afmätt efter den större eller mindre överbefolkningen i dessa särskilda trakter. Den relativa förlust för Stats- och Riksgäldsverken, som derigenom synes uppkomma, blefve, oaktadt full bevilling erlades, absolut större, om den jordbrukande folkhoppen innom Stora Kopparbergs Län kunde nedsättas til et sådant antal, at hvarje åbo minst innehade et åttendedels hemman.

Berörde vanliga lindring fordras ock, om icke de extraordinarie afkortningarne, til mångfaldig direct och indirect skada för Samhället, skola blifva allmänna. Uti Landsorter, der hemmanen icke äro så styckade som i denna, har den skattskyldige jordbrukaren alltid någon lös egendom, utöfver hvad han för daglig nödtorft behöfver. Försök til utmätning deraf kunna anstränga hans bemödanden, at förvärfva sig medel til utskyldernas betalning, samt öfvervinna hans tredska, der den eger rum. Men här, mer eller mindre uti alla socknar, finnas många obesutne hemmansegare, hos hvilka något annat än det outhärligaste ej kan utpantas; och sådan stränghet hvarken kräfvat eller ens medgifva uppbördsförfattningarne. Så länge utskylderne ej öfverstiga denna folkhops förmåga at genom arbete förtjena penningar dertil, undvikas sorgfälligt afkortningar, för hvilka, om de blefve mera vanliga än hittills, någon gräns

svårigen kunde bestämmas. Upbördsmännen välja derföre hädre, at föra til rest, än at afkorrtat hvad sådane arbetsföre, men vid upbördstiderna medellöse, personer borde erligga; ehuru det sednare medlet visserligen vore beqväm-ligare, och gäffe et skenbart bättre utseende åt de årliga upbördsberättelserna, vid hvilkas granskning afkorrtningarnas ringhet lättare, än restantiesummornas högre belopp, undfaller upmärksamheten. Emedlertid hafva, isynnerhet under de sednare åren, dessa restantier, som i forna tider voro ojämförligt större, allt mer och mer blifvit måttliga, samt kunnat småningom indrivas, innan det nya upbördsåret tiländalupit. De tillfälliga afkorrtningarne, för åtskilliga lagliga orsaker och icke blott för oförmögenhet, hafva sålunda kunnat inskränkas til eller innder 2 procent af den sammaräknade skattesumman, men alltid varit flest och störst inom de Upbörds-District, der det hela eller någon del af arbetshopen erlagt *full* bevillning.

Bevillningen efter fastighetsvärde faller svårast på jernverken, hvilka, äfven om de något år skulle drivas med förlust, dock måste uppskattas efter en minimi-vinst, som för vissa ibland dem, jämväl vid en medelgod conjunctur, öfverstiger den verkliga. Härigenom hafva de mindre förmånliga Bruken i den öfia Dalorten ovilkorligen blifvit upförda til fastighetsvärden, hvarefter de icke skulle kunna försäljas.

Anmärkningsvärdt är det ock at, då Bevillningen å alla andra näringar bestämmes, efter tillfällig pröfning af valda Taxeringsmän, eller, i några få fall, efter en af Riksens Ständer omedelbarligen stadgad, ankommer deremot fastighets-bevillningen af jernverken på en årlig pröfning af Kongl. Kammar- och Bergs-Collegierna samt Kongl. Stats-Contoret. Efter de pris å hammarskatt-jernet, som dessa Kongliga Collegier fastställa, skall jernverkens årliga vinst och det ofvanberörde minimum deraf beräknas. Öfver dessa hittills satta pris, ehuru de bordt vara höga, hafva väl Bruksegare icke egt och skola förmodligen ej heller, öfver de blifvande, framdeles få skäl at klaga; men med grundprincipen för Svenska folkets beskattning synes det icke vara aldeles förenligt, at Embetsmän, pligtige at, så högt det med rättvisa ske kan, updrifva Kronans rätt, ega at bestämma taxeringen å den, näst jordbruket, betydligaste ibland Rikets hufvudnäringar. De aktningssvärde Män, som nu utöfva denna beskatt-

ningsmagt, skola säkerligen densamma icke missbruka; men andre personer i deras Embeten kunde genom erbudna lösningspris för hammarskatts-jernet, som ingen ville eller vore skyldig at antaga, stegra efter godtycke den deraf beroende fastighets-bevillningen för alla jernverk, enär Taxerings- och Pröfnings-Comitéerne endast hafva at uppskatta tilverkningskostnaden, och, genom dess afdrag från berörde pris, arithmetiskt uträkna vinsten.

Den indirecta tyngd på jordbruket, som sättet at utgöra skatterna fordom medförde, har i sednare tider blifvit lindrad, så vidt det varit skäligt och möjligt. Om det för en del af Länets allmoge kan anses förmånligt, at hafva sina hemman skattlagda til kol, efter det fordna relativa värdet af 3 stigar emot en tunna spanmål, så är deremot forslingen af denna räntepersedel til Stora Kopparberget desto svårare, emedan et lass deraf, som vanligen måste föras 4 à 6 mil, efter samma beräkningsgrund, endast innefattar en åttendedels värde af et lass spanmål, sådant det i denna ort på vinterföret köres. Genom Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution af den 1 Martii 1826, har väl allmogen i de fögderier och socknar, der mantalspenningarne betalas med kol, vunnit rättighet til ersättning af Stora Kopparbergslaget, som emot lösen disponerar afven dessa kol, för skillnaden emellan deras markegångspris och vanliga mantalspenningar inom orten; men skyldigheten, at erlægga denna folkskatt i persedel, utgör likväl för samma allmoge et annorstädes okänt besvär. Då kolskatten är nödvändig för kopparrörelsens fortgång, hvaraf Staten drager omedelbarligen en betydlig och medelbarligen en ännu större vinst, må tyngden af dess utgörande endast betraktas relativt til det kanhända högre värde, som hemmansräntor i vissa andra orter nu ega. Deremot hafva uti detta Län flera sådana besvär tid efter annan försvunnit. Allmogen i Ofvan-Siljans fögderi levererar ej mera sin i ved bestämda hemmansränta til Stora Kopparberget, der et förändradt grufvetrytningssätt icke vidare gör tilmakningsved behöflig, utan får lösa den efter markegångspris, hvilket för et stafum ej upgår til den fordna kostnaden af dess forsling. Något *långväga forslande af Krono-tionde spanmål* eger nu icke rum, sedan Kongliga Förordningen af den 20 September 1815 inskränkt det, afven för Kronans behållna spanmål, til samma väglängd af *Sext mil* ifrån räntegifwarens hemvist, som förut, genom Kongliga Förordningen af

den 22 Julii 1803, varit bestämd för försingen af Tiondesäd, anordnad åt In-
delnings-Innehafvare.

Skjutsningsbesväret är ganska olika för olika socknar. Men den svårare
tyngden deraf ligger på de hufvuddelar af Länets, som, i jämnförelse med de
öfriga, bäst tåla at den bära. Sådant torde ock det allmänna förhållandet va-
ra öfver hela Riket. De orter, som få vidkännas den mesta skjutsningen, haf-
va äfven den största andelen i de fördelar, hvilka en mångfaldig flig rörelse
bereder åt näringarna och erbjuder åt idogheten. Jag är öfvertygad, at ingen
jordegare inom de södra delarna af detta Län, skulle, ifall det vore möjligt,
vilja bortbyta sin hemmansdel mot en uti Lima socken, der sällan någon skjuts-
häst utgår, om han också der funne samma Climat, samma egorömd och sam-
ma jordmån, som han lämnade. Det är santt, at den skjuts-skyldige ofta skat-
tar åt syslölösa personers tidsfördrif; men mängden af resande torde likväl kun-
na anses hafva, til föremål för sina färder, sådana angelägenheter, som ome-
delbarligen befordra näringarnas drift; jag vill ej nämna själsodling, ty för den
finnes intet rum uti statistiska beräkningar, fastän historien vittnar, at Nationer
förblifvit näringslösa och fattiga i samma mån som de, genom bibehållna eller
lagda hinder för det bildande umgänget med andra, förblifvit raa.

Til de flesta *Kronoskjutser*, hvarmed detta Län besväras, föranleder
krut-tilverkningen vid Klosters Bruk i Husby socken, dit saltpeter och hvari-
från krut såhunda transporteras. Sådana skjutser, hvilka jag anser mera tryc-
kande än hållskjutsen, emedan de icke i en jämn ordning kunna beräknas och
ej heller skäligen betalas, äro för öfrigt ringare i detta Län, än i många an-
dra. Då det af mig berott, har jag i möjligaste måtto derifrån befriat jord-
egare. Til hämtringen ifrån Westerås och Gelle af all den undsättnings-
spanmål, som år 1817 utdelades, nyttjade jag Kronoskjuts endast för 300 tun-
nor, hvilka hastigt behöfdes. För det öfriga anvande jag frivillig försling
emot betalning i säd, hvarigenom allmogen i vissa nödställda socknar förvärf-
vade sig brödet, under det at förlusten af 40 à 50,000 häst- och karldags-
verken besparades, dels för de nedra socknarna uti denna Province, och dels
för flera inom Westmanland och Gestrikland. Med samma transportsätt har
jag ock sedermera låtit spanmål hämtas til Westerdalarna ifrån Carlstad.

Tågande troppars *inquartering* och *förplägning* borde numera ingenstädes, och bör åtminstone icke inom Stora Kopparbergs Län, räknas ibland allmänna bördor. Enligt Kongliga kungörelsen af den 27 Augusti 1816 skola qvarter-vårdarne, för mat och fourage som de lämna, åtnjuta fullt ersättning efter de pris för portioner och rationer, som Länens Deputerade, vid de årliga markgångssättningarna, ega at bestämma. Jag har varit angelägen derom, at dessa pris måtte så beräknas, at Kongl. Maj:ts Nådiga afsigt, med högstberörde, enligt Riksens Ständers underdåniga begäran, stadgade Författning, blefve i sjelfva verket upfylld, och Kongl. Maj:t har äfven i et särskildt fall, efter derom af mig gjord underdånig hemställan, tackts i nåder gilla och stadfästa Deputerades värdering, som Kongl. Kammar-Collegium nedsatt. Derigenom har det blifvit möjligt, när särskilda omständigheter det fordrat, at afdetes förskona qvarter-vårdar ifrån skyldigheten at gifva förplägning åt manskap, som, i mindre fördelningar, kunnat för contant aflöning efter portionspriset sjelft förskaffa sig nödiga födmedel, och, i större, förses med på en gång uphandlad proviant. Om ringare portionspris hindrat sådana anstalter, så hade, vid flera tilfällen, Kongl. Dal-Regementet icke kunnat tåga den genaste vägen, utan måst förlora två eller tre dagars marche på en längre genom bygger, der mat i qvarteren kunde finnas at tilgå. De skäligen uppsatta prisen hafva således minskat, i stället at öka, det hela af marchekostnaderna.

I enlighet med formuläret har jag uti Tabellen ibland *Statsbidrag* utfört kostnaden af *väghållning*, så vidt jag den kunnat för hela Länet beräkna. Efter min enskilda åsigt kan jag dock icke betrakta denna kostnad, såsom en skatt til Staten. Jag anser allmänna vägar, om eljest de äro rätt lagda, för en del af hvarje Landsorts grundegendom, hvilken i mån af särskilda hemmansegares lotter deruti, heroende af deras jondbruk, gifver dem vinsten af en lättare afsättning för deras producter, af lindrigare transporter för deras förnödenheter, af tilfällen at genom forsling och andra binäringar förvärfva sig penningeförtjenster o. s. v. Är denna min åsigt riktig, så kan icke underhållet af allmänna vägar, mera än det af byavägar, som leda til dem, och utan dem blefve onyttige, beräknas annorlunda än såsom underhållet af hvarje annan del utaf det stående jordbruks-capitalet. At belasta räkningen öfver *Statsbidrag* med vägunderhållet, synes mig då icke vara riktigare, än at påföra sam-

na räkning ränta för det årliga jordbruks-förlaget, kostnaden af nödiga hemmans-byggnaders och gärdesgårdars underhåll, med mera sådant. Til förvillelse skall det alltid leda, at hänföra, ibland medborgerliga upoffringar, sådana utgifter eller tjänstbarheter, som omedelbarligen bereda den dertil förpliktade enskild beqvämlighet och vinst, eller som äro nödvändiga villkor därför; och denna den allmänna opinionens förvillelse har ingen gräns, emedan beräkningarne öfver tyngden af dylika besvär icke kunna, efter någon allmän norm, controleras. Enligt kunnigjorda upgifter af de Statsbidrag, som *Gräfsve socken* innom Örebro Län har at utgöra, skall det årliga vägunderhållet upgå för et helt hemman til en summa, hvilken svarar mot värdet af minst 72 dagsverken efter samma Läns markgångspris. Uti en af Kongl. Wetenskaps-Academien år 1773 belönad Prisskrift, författad af Kongl. Patriotiska Sällskapets Secreterare, *Adolph Modér*, och syftande at bevisa jordbrukets äfven då öfverklagade beärf, antages deremot, at vägarne underhåll fordrar för hvarje hemman i Riket 222 dagsverken om året, hvilket författaren skattar för en svår börd. Af dessa tvenne beräkningar, ehuru upgjorda med samma afsigt, är således den ena 36 gånger högre den andra, men ifrån hvilkendera de allmänna slutsatserna blifva minst origtiga, torde ingen kunna afgöra. Emedertid skulle, om den högre lades til grund för en uppskattning af vägunderhållet öfver hela Riket, kostnaden deraf räknas at upgå för 65,000 hemman til 4,680,000 dagsverken om året.

Alla Statistiska beräkningar öfver värdet af sådana besvär, som hemmanssegaren efter sin beqvämlighet utgör med eget eller husfolkets arbete, måste blifva felaktiga, då detta arbete skattas, såsom förrättadt med legda dagsverken. Sedan genom Kongliga Kammar-Collegii Kungörelse af 4 Augusti 1818, tiden för de årliga vägsynernas anställande blifvit framsflyttad til slutet af Junii månad, har jordbrukaren, efter fulländad vårsåning, tillfälle at använda lediga dagar eller timar på sit vägstyckes iståndsättande. Detta arbete, som icke kostar honom någon utgift, har icke heller för honom annat värde, än högst det af en binärings-product, hvilken han eljest under samma tid kunnat frambringa. Men ingen binäring skulle bära sig, om det derpå använda arbetet uppskattades efter prisen för legda dagsverken. Wille man så beräkna kolningen och kolens forsling til Bergverken, så kunde man arithmetiskt bevisa, at all-

mogen förstör sig genom detta näringsfång, hvilket likväl i sjelfva verket uprätthåller densamma, samt at Bergsrörelsen i det hela frambringar mindre värde än den förbrukar, och följakteligen är riksförderligt improduktif.

Nog allmänt förekommer äfven, i Statistiska calculer, det räkningsfelet, at man *debiterar* jorden för et besvär, utan at *creditera* henne för den förmåga, hon lemnar sin brukare, at detsamma fullgöra, då hon föder honom och hans husfolk hela året igenom. Sålunda, efter de legor, som någre Ståndspersoner och förmögnare Bönder betala åt dem, hvilke åtaga sig deras skjutsnings- eller vägbyggnads-skyldighet, uträknar man dessas tyngd, för massan af jordbrukare, til et visst penningebelopp, men anmärker icke, at de sjelfve förtjena sig det, utan afdrager detsamma, såsom en verklig utgift, ifrån öfverskottet af jordproductionen, sedan 3 eller 4 tunnor deraf blifvit anslagna för hvarje persons årliga förtäring. Ju större välmågan är innom en ort, och ju högre en allmän idoghet upstegrat vinsten af underhållna hästar, desto dyrare blifva sådana legor, hvaremot de i näringslösa orter icke kunna betingas så höga. Följden af berörde räkningsfel blifver således, at skjutsnings- och väghållningsbesvären upstiga til et högre räknevärde i de förra orterna, än i de sednare. Vore detta beräkningssätt riktigt, så skulle äfven, för vissa socknar af Stora Kopparbergs Län, berörde och andra prestationer upgå til värden, emot hvilka, sammanlagda med skatter och öfriga allmänna utgifter, behållningen af jordens och näringarnas production icke svarade. Men, sedan man sålunda räknat sig til et allmänt armod i dessa socknar, finner man dock der en synbar allmänare välmåga, än i andra, hvarest calculen lofvar rikedom, men alla yttre tecken til knapp bergning möta ögat. Efter förhållandet af skatter, rotering, skjutsning, väghållning m. m. borde *Näs* och *Äppelbo* socknar vara ibland de förmögnaste, men *Hedemora* och *Skedvi* ibland de fattigaste i detta Län. Man behöfver likväl, endast som resande, betrakta dessa olika socknar, för at blifva öfvertygad om svikligheten af statistiska beräkningar, äfven då de grunda sig på sanna enskilda facta.

En vådligen falsk sats lånar stöd af sådana räkningar. När man skådar et högre välstånd och en allmänare trefnad, innom bygder, som man anser vara vida tyngre beskattade, än innom andra, der de allmänna bördorna äro

lättare, finner man sig benägen at gilla den förtryckande läran, efter hvilken idogheten skall fordra, at updrifvas genom småningom ökade skatter. Det sanna förhållandet är likväl detta, at idogheten, i stället at vara sålunda updrifven, sjelf updrifvit de allmänna besvärerna, samt isynnerhet upstegrat deras räknervärde. Skjutsningen är lindrig, nötningen af vägarna ringa, samt dagsverkspris och hästlegor låga i orter utan näringar och rörelse.

At mängden af hemmansegare icke skattar skjutsnings- och väghållningsbesvärerna til samma värden, som för en hel socken upkomma, när de beräknas efter legda dagsverkens pris, eller efter några ännu högre tillfälliga beting, visar sig tydligast deraf, at gemensame anstalter icke blifvit vidtagne för at med ringare kostnad få dessa skyldigheter fullgjorda. Den, som i Hedemora socken vill undslippa hållskjutsen med en häst, betalar vanligen En Rd. B:co för hvarje hvarf, efter hvilken lega den årliga kostnaden af sådan skjutsning skulle för hela socknen upgå til Rd. 4875 B:co. Men Hedemora socken underhåller, til det hela vid en Gästgifvaregård och til någon del vid tvenne andra, den skjuts som erfordras, mestadels på en enda väg ifrån Westmanland til Fahlun. Borgerskapet uti Fahlun Stad åter har at anskaffa skjuts åt Resande, icke blott på denna väg, utan äfven på den til Gefle, på den til Örebro och Philipstad, samt på de flera til Länets hufvuddelar, alla med långa och backiga håll. Dess skjutsningsbesvär är följaktligen betydligt tyngre än Hedemora sockens. Men alltid hafva särskilde Entreprenörer åtagit sig detsamma emot en årlig betingssumma, hvilken nu upgår til Rd. 933. 16 sk. B:co. Om *alle* jordägare inom Hedemora socken funne, likasom *någre* ibland dem, förmånligt för sig at häldre betala en viss afgift, för at slippa hållskjutsen, än at sjelfve den fullgöra, så borde de väl kunna med någon Entreprenör träffa derom et beting, hvilket vore lindrigare än den *beräknade* kostnaden, som fem gånger öfverstiger den *verkliga*, hvilken Fahlun Stads Borgerskap erlägger för at lösa sig från en enahanda, men svårare börda.

Det är icke min afsigt at bestrida det allmänna påståendet, at skjutsningen utgör en för jordbrukare tung tjänstbarhet, hvars afskaffande vore önskeligt, så vidt det kunde ske, utan afbrott af den inre rörelsen, och äfven af
den

den allmänna själsodlingen. Jag har endast velat bevisa, at de vanliga beräkningarne öfver detta besvär icke äro tillförlitliga och at de vidstäcktare följder, som derifrån dragas, blifva falska.

Af hvad jag nu i underdånighet anført, om den directa och indirecta tyngden af skatter och allmänna besvär, isynnerhet på jordbruket inom Stora Kopparbergs Län, synes, at Statsbidragen äro til deras värde ringare än de förut varit, samt at deras utgörande blifvit i möjligaste måtto lättadt. Gemensamt med alla andra landsorters, hafva, under den sist förflutna tiden, detta Läns hemmansegare erhållit betydliga förmåner, såsom inskränkning af väglängden för den behållna Krono-Tionde-Spanmålens forslande; rättighet til full ersättning för tågande trouppers förplägning; befrielse från ansvar vid fängföringen och betalning derför efter full skjutslega; lindring i Soldat-beklädnadens kostnad. m. m. Särskildt har en betydlig del af Stora Kopparbergs Läns Allmoge vunnit den, under framfarna Regeringar ofta men förgäfves sökta, rättvisan, at åtnjuta ersättning för skilnaden emellan vanliga mantalspenningar och värdet af de kol, hvarmed denna ränta utgöres. Såvidt det på mig ankommit, har äfven jag, i öfverensstämmelse med Kongl. Maj:ts Nådiga afsigter, sökt at lätta Allmogens bördor, genom åtskilliga tillfälliga anstalter och omsorger, hvilka utan ansvar kunnat underlätas, men ofta icke utan äfventyr för ansvar och aldrig utan möda vidtagas.

Under den sista tiden af min Embetsförvaltning har jag förmärkt det vara en rådande fordran, nog oförenlig med den rådande opinionen om en allmän förlägenhet, at upbördens skall skyndsamt indrivas, utan afseende på locala förhållanden. Jag vill icke nämna de obehagligheter, som denna fordran mig förorsakat, eller mina bemödanden at, emot följderna deraf, skydda de fattigaste af Länets Allmoge. Men jag bör likväl öppet förklara, at, inom detta Län, skatternas börda skulle blifva odrägligen förtyngd, endast derigenom, at de i otid indrefves. Restantier vid Upbördsårets slut äro nödvändiga, och til fullo kunna de icke, utan allmogens förderf, inbringas förrän et nytt vinterföre beredt tilfällen til nya penningeförtjenster. Jag skulle förebrå mig, at, då jag afträdde ifrån Styrelsen af Länet, dessa restantier voro ringare än de någonsin

varit, så framt icke goda årsväxter och jämna arbetsförtjenster gjort, utan förtryckande medel, det möjligt, som, under andra förhållanden, skulle hafva vittnat om et oförståndigt nit hos Länets Styresman, eller om hans sorgfällighet at mera synas verksam, än at det vara.

Uti detta Län, såsom allestädes, äro de äldsta skattebördorna något ojämnt fördelade. De nu synbara missförhållanden torde likväl icke alla hafva varit ursprungligen sådana, utan upkommit derigenom, at den ena socknen blifvit mera odlad än den andra. Roteringen är ojämnast. *Lima* socknen med en folkmängd af 2363 personer och et läge invid sjellen, som förorsakar tätare missväxter, underhåller 40 soldater. Hela *Westerbergslags-Fögderi* åter, eller socknarna *Grangårde*, *Norrbärke* och *Söderbärke*, hvilkas folkmängd utgår til 14,061 personer, hålla blott 55 soldater. Deremot äro de svårast roterade socknarnes hemmansräntor lindriga, och vid Bevillnings-Taxeringarna har tilbörlligt afseende blifvit gjordt på roteringstyngden. Svåriligen kunna ojämheter i grundskatt rättas, om icke genom ovilkorlig eftergift af vissa bördor, eller genom förflyttning deraf på förut oskattlagda lägenheter, som til nya hemman skattläggas. Men at vilja, emellan äldre hemman innom et Län, jämnt fördela grundskatter, hvilke, sådana de nu äro, länge ingått i beräkningen af hvarje hemmans värde, vore uppenbarligen orättvist, och skulle icke heller leda til det sökta ändamålet, en absolut jämnlikhet. Utom all den ojämnhet i förmåner för särskilda hemman, som climat, belägenhet och olika näringstillfällen förorsaka, finnes det en, som naturen skapat, och som det icke står i människomagt at nivellera, nämligen jordmånen. Med dennas verkan har grundskattens, under sekler, förenat sig. Så länge tyngden deraf kan bäras — och ödeshemman finnas numera endast i gamla handlingar; — så torde et hemman med svår grundskatt böra, i förhållande til et med lindrig, betraktas såsom et hemman med sandjord til et med lera. Är åter grundskatten å et hemman absolut odräglig, så lärer förmedling vara det enda rättmätiga sättet at skäligen minska densamma.

Den del af skatternas och de allmänna Besvärens tyngd, som hvarje näringsgren omedelbarligen har at bära, synes af Beräkningen N:o 7. Om, vid åsigten häraf, man erinrar sig at, til jordbrukets och boskapsskötselns produ-

etion, medverkar naturens alstringskraft i et högre förhållande än arbetskraften, men at denna åter, med föga biträde af naturalstringen, frambringar det mesta af den industriella productionens, Bergverkens, Fabrikernas och binäringarnas, varuvärden; så skall man finna, at jordbruket ingalunda kan anses vara vanlottadt vid den nuvarande fördelningen af bördor, hvilka af ålder ålågo det-samma nästan allena. Åtminstone skulle en relativt lindrigare beskattning på jorden icke kunna förenas med det physiocratiska Statshushållnings-system, hvilket synes ligga til grund för det af Kongl. Landtbruks-Academien upgjorda förslag til Statistiska Tabeller.

Ibland de föremål, som, under rubrik af *Politi*, förekomma uti formu-läret för denna underdåniga Berättelse, anser jag mig böra urskilja *Scholor* och *Undervisningsverk* från de öfriga, nämligen *allmänna anstalter til ordningens och sedlighetens vidmagthållande; hälsovård; fattigförsörjning; gästgifvare-ordningar; samt anstalter til odjurs utrotande.*

Såsom en för Länets-ungdom i allmänhet tillgänglig bildningsanstalt, må jag främst nämna *Fahlu Trivial-Schola*, stiftad af Drottning *Christina*. Om en sådan Scholas skick vittnar säkrast det förtroende, som hon vunnit hos föräldrar med en högre omdömesförmåga och i lyckligare förmögenhets-omständigheter, än mängdens. För at gifva et rättvist loford åt *Fahlu Trivial-Scholas* Styresman, Herr Rectorn Magister *Carl Forslind*, och åt dess öfrige Lärare, behöfver jag således endast i underdånighet anföra, at, med få undantag, härrörande från tillfälliga förhållanden, är denna Schola och har en längre tid varit, likasom hon förut under afledne Rectorn *J. E. Brandbergs* styrelse var, — icke blott en nödanstalt, dit medellöse föräldrar måste öfverlämna sine söner för at vinna någon elementarisk undervisning, utan et Läroverk, åt hvilket uplyste män af alla stånd, som kunnat och kunna välja andra medel til sina söners första yttre upfostran, anförtrott och anförtro densamma. Jag är icke berättigad at i en allmän handling utreda, hvad jag känner mig enskildt vara skyldig detta Läroverk för den bildning, jag sjelf der emottagit; men såsom et vedermåle

och icke blott et tomt uttryck af min öfvertygelse om den offentliga upfostringens företrädare för den enskilda, och om Fahlus Trivial-Scholas värde, må jag i underdånighet nämna, at jag der, tid efter annan, insatt mina fyra söner.

I begrepen om de offentliga Läroverkens ändamål, och i beräkningarna af den nytta, de stifta, likasom i mycket annat, skiljer sig den nyare tiden ifrån den gamla. Jag vet, at min vördnad för Sveriges stora Män i framfarna tidevarf, och min djupa aktning för den vidsträckt syftningen uti deras anstalter, samt för det fasta sambandet emellan dessa, icke öfverensstämman med en opinion, som nu kallar sig den allmänna. Men jag bör dock yttra min enskilda farhåga, at den mekaniska anordning och den ledigare machinrörelse, som man vill gifva åt nya Statsinrättningar, komma at förlama den organiska kraft, hvilken de gamla utvecklat, samt at det förbättrade konstverket slutligen, vid brist på sådan drifvande kraft, skall stadna eller sönderfalla.

En af de stora idéer, som skapat Sveriges ännu bevarade allmänna Inrättningar, uttrycker sig i systemet af dess offentliga Läroverk; uti deras gemensamma rigtning, at bilda et folk med grundlighet i begrep och allvar i lynne; uti deras jämna stigande ifrån elementarisk öfning af kunskapsförmågan til bestämda kunskaper; ifrån ordnad Scholtvång til ordnad Academisk frihet. Man har likväl i våra dagar endast velat se et inskränkt ändamål för dessa anstalter, det at bilda Prester. Man har funnit tiden, hvars vinstberedande värde äfven under barndomsåren man noga beräknat, blifva onyttigt förspild på läsning af Latin, et språk, som Gudssegare och Brukspatroner och Köpmän och Manufacturister icke behöfva förstå, tala, eller skrifva, och som äfven Statens Embetsmän nu mera kunna umbära. Man har derföre yrkat mera redbara, mera hastigt och omedelbart gagneliga undervisningsanstalter, der gossen, utan en långsammare utveckling af tankeförmågan, finge skynda til et eller annat, ifrån den forda allmänna bildningen afskildt, mål; til den nyttiga lärodomen at rakna, at i gifven form mekaniskt upställa en räkning, at förstå et modernt språk, at handtverksmässigt öfva en slöjd o. s. v.

Emedlertid bevitnar en daglig erfarenhet äfven den ekonomiska nyttan af våra lärda Scholor. Ibland Fahlus Trivial-Scholas Lärjungar fullföljer blott

et mindre antal sina studier vid Gymnasium eller Universitetet. De fleste utgå ur henne, när de i den högsta eller någon af de lägre Classerne upnått den ålder, at de kunna använda sina krafter uti särskilda näringsyrken. Men der sinner man, ibland de fordna Scholgossarna, Män, som i hvarjehanda befattningar och äfven i handtverken, utmärka sig, framför de flesta af sine likar, genom sit förstånd, sin rådighet och sin ordningssamma driftighet. De hafva kanhända glömt hvarje regel i den Latinska Grammatican; men den omdömeskraft, som det idkeliga användandet af dessa regler väckte och upöfvade, har lyftat dem til en allmänt verksam förmåga at tänka, hvilken kan användas på hvad föremål för begrundande och beräkning som helst.

Äfven ibland ynglingar, som vidare fortsatt sina uti Fahlu Trivial-Schola grundlagda studier, hafva sedermera många egnat sig åt yrken, hvilka, mera än andra, nu anses *gagneliga*. At, förutan detta Läroverk, Sverige sannolikt icke egt, bland sina Skalder, en *Wallin*, eller, ibland sina Mästare i skön konst, en *Fahlerantz*, bör ej hos stränga Ekonomister komma i någon beräkning, emedan Fäderneslandets ära icke gifver en handgriplig vinst; men at samma Schola öppnat den första banan til studier för en *Eric Hagström*, som förmodligen icke haft medel at utom sin hemort söka en annan; — detta berättigar mig at anse henne hafva synnerligen gagnat äfven *näringarna*.

Jag må likväl icke dölja min fruktan, at denna för Länet så viktiga Läro-anstalt måste, förr eller sednare, förfalla. Af det beviljade särskilda anslaget at de allmänna Läroverken har Fahlu Trivial-Schola, til förbättring af Collegernes löner, endast erhållit 10 Tunnor Spanmål, emedan ibland deras förra inkomster blifvit beräknade räntorua af enskilda donationer. Med 25 til 30 Tunnors värde, så ansedt vid den nya löneregleringen, at 7 Rd. Baco af äldre penningeinkomster skulle svara mot en Tunna, kan en sådan Lärare icke bestrida sina nödvändigaste lefnads-kostnader för året, ännu mindre betala några af de skulder, som han, under en långvarig lönlös studietid, ådragit sig. Jag har nogsamt efsarit svårigheten, at finna pålitlige personer, som, för den fastställda lönen af 25 Tunnor Spanmål efter Riksmarkegång, velat åtaga sig Fånggevaldigers befattningen, hvilket bevisar en sådan löns otillräcklighet för tjänster, som ej med denna ens kunna jämföras. Men om Staten icke kan

så aflöna Schol-Lärare, at de ega sin bergning vid de mödosamma sysslorna, så hafva skicklige unge män intet annat motif at söka eller emottaga dessa, än hoppet om snar befordran til andra, mera indragtiga, Ecclesiastika beställningar; isynnerhet til sådana, som ej endast bero af församlingarnas val, hvarvid kände Sockne-Prestar lättare, än okände Schol-Lärare, erhålla kallelsen. Detta hopp har dock, åtminstone för Lärare vid Färlu Trivial-Schola, så sällan blifvit upfyldt, at det icke längre kan underhållas. Under en tid af tio år, sedan jag tilträdde styrelsen af Länet, har blott en enda af dessa Lärare vunnit befordran til någon tjenst utom Scholverket, och denne erhöi ett af de minst förmånliga Consistoriella Pastoraten innom Länet, utan at sjelf hafva sökt förslaget, til hvars kompletterande han blifvit derå upförd, sedan icke flere än en sökande dertil sig anmält.

I följd af Konung *Carl XI:s* frikostighet och vidsträckta omsorger för framtida släktens väl, eger Stora Kopparbergs Län anstalter til allmogens bildning, som saknas i andra orter. Af Kronotionden äro anslagne 237 tunnor til aflöning för Scholmästare i tolf större socknar, hvarförutan några socknar alla-na bestrida en sådan aflöning. Med undantag af en eller annan ibland de sist-nämnde socknarnas, äro desse Scholmästare altid Prestar, förpliktade til några biträden vid gudstjensten. Under deras tillsyn äro ställda By-Scholar, som, efter särskilda öfverenskommelser innom församlingarna, underhållas, och hvartil, uti några socknar, användes en del af den Kronotionde-spanmål, som allmogen i-från äldre tider tillbaka haft rättighet at lösa efier visst pris, nu utgörande En Rd. Baco för tunnan.

Om detta system för Land-Scholar, öfver hvars verkställighet det åliger Pastorerna och Consistorium at hafva inseende, utföres med en dervid för-utsatt sorgfällighet; så synes det mig ega företräde framför det Lancasterska, hvilket svårtigen kan användas innom vidsträcktare socknar. Detta sednare må vara nyttigt uti Fabriksstäder, der en sammanträngd barnhop saknar huslig upfostran. Men, med en hög aktning för de Medborgare, som anvandt möda och kostnader, at införa uti Svenska Landsorter detta nya beprisade sätt til folkundervisning, tviflar jag, at det i längden kommer at medföra en nytta, som svarar mot deras välvilliga afsigter. Jag finner en stridighet, emellan det

Svenska Folkets fordrau på fullständig bildning til frihet, och den endast mekaniska upöfning af några lägre menniskoförmögenheter, hvartil de Lancaster-ska Scholorna synas inskränka sig. I de Svenska bildningsanstalterna, ifrån de lagsta til de högsta, råder den stora idéen, at upfostran och undervisning skola oskiljaktigt följas åt; at de moraliska och de intellectuella anlagen skola gemensamt utvecklas, samt på en gång ledas til det goda och til det nyttiga. Detta sker under den första åldern innom familjerna; derefter innom byar och socknar; och vidare för de barn, åt hvilka en rymligare framtida verkningsskrets erbjuder sig, innom Trivial-Scholor, Gymnasier och Universiteter, hvilkas Lärare äro förbundne, icke blott at meddela lärjungarna undervisning, utan äfven at vårda deras seder och at med faderlig huldhet dem omfatta. Scholbarnen, då de samlas i småningom vidgade afdelningar och icke på en gång i massor, hvilkas storlek påkallar en styrande död mekanism, anse hvarandra som syskon, och Ynglingarne, ehuru slutligen afvikande från hvarandra på skilda lärdomsbanor, förblifva dock bröder, oftast under alla lifvets skiften förenade genom den första upfostringens samband. Så bildar sig en Nation af fria Medborgare, då en blott mekanisk undervisning, afskild från familjelifvet, endast danar konstfärdiga slafvar under våldet eller egennyttan.

Hvad intet annat land eger, har Sverige, nämligen et sjelfständigt Bondestånd. Värdet deraf må misskännas. Man må yrka dess förstöring, genom omskapningar af de urgamlas former, hvaruti Statens elementer sammansatt sig til organiskt förenade delar af det hela. Men skall den Svenske Bonden förblifva hvad han varit, och hvad han är, så måste han dertil framgent så upfostras, som han hittills blifvit upfostrad. Han måste ärfva sina begrep, såsom han ärfver sin jord; utvidga med egen kraft sina kunskaper, såsom han, utan odlingslån, upbryter nya åker-tegar.

Mina begrepp om Svensk folkbildning härleda sig ifrån et tioårigt umgänge med Dal-allmogen. Huruvida de föra til obscurantism, må den bedöma, som känner denna Allmoges, genom den *traditionella undervisningen* upöfvade, tankeförmåga, och som vet at skilja framställningens ohyfsade skal från den inneboende kärnan af et magtigt och alstrande förstånd.

Beväringsinrättningen kan äfven anses såsom en mer än blott militärisk bildningsanstalt. Dess goda verkan var ganska synbar i det allmänna lifvet under de första åren, då Beväringsynglingar kunde ställas til jämförelse med andra af en nästföregående ålder. Nu, då alle blifvit genom samma medel vande til ordning och upmärksamhet, ega sådana särskilda jämnförelser icke rum; men man finner dock, ehuru kortt öfningstiden är, at ynglingarne återvända från mötet med ökad liflighet och en uphöjd allman anda.

Några offentliga undervisningsverk för nyttiga slöjder finnas ej i detta Län. Men deremot innesluter nästan hvarje stuga en liten enskild *Närings-Skola*.

En för hela Riket högst nyttig Läro-anstalt, det practiska *Bergs-institutet* i Fahlun, har med innevarande år börjat sin verksamhet, under styrelse af Herr Professorn *N. G. Sefström*, som dervid ännu är den ende ständige Läraren. Jag är ej behörig Domare öfver den flersfaldiga skicklighet, som Stipendiater och Extra-Elever vid detta Institut redan förvärfvat sig, dels i det Chemiska Laboratorium samt i Koppar- och Silfverhyttorna härstädes, dels under resor til åtskilliga Jernverk, dels genom Markscheidermätningar i Fahlus Grufva och ritning af grufchartor, hvartil Herr Bergmästaren och Riddaren *C. Wallman* dem inöfvat, och dels genom studier af Bergsmekaniken under handledning af Herr Directeuren *Gustaf af Uhr*. Men hvad jag kan bedöma och bör intyga, är den synnerliga drift, hvaruti denna nya Läroanstalt blifvit bragt, genom et förenadt outtröttligt nit af Lärare och Elever. Efter min öfvertygelse fordrar den likväl någon utvidgning, och et förökadt anslag, om den skall i alla delar ernå sin bestämmeelse. Den årliga kostnaden af Bergs-Institutet uppgår nu til Rd. 4000 Bco, hvaraf Professorns lön, Rd. 1200 Bco, blifvit anordnade på Fahlus grufvas så kallade Afrads-Cassa, egentligen bestämd för grufvas tillfälliga behof. Med en tilökning af Rd. 2000 Bco, som jag förmodar detta Läroverks fullständiga organisation kräfva, skulle Staten använda Rd. 4800 Bco om året til det vigtiga ändamålet at underhålla, utbreda och förhöja den practiska skickligheten för en näring, hvars bestånd väsentligen deraf beror, och på hvars väderrika production Rikets sjelfständighet samt dess öfriga näringars välstånd hvilat.

Til

Til *ordningens och sedlighetens vidmagthållande* har jag icke funnit några utomordentliga allmänna anstalter inom detta Län behöfvas. Lagars och Författningars handhafvande, på det sätt de sjelfva föreskrifva, anser jag säkrast befästa och skydda den allmänna ordningen. Sedligheten åter vore, efter mit omdöme, redan oåterkalleligen försvunnen, om police-anstalter ansåges nödige för at återföra den. Jag har derföre trott mig icke böra ställa den ena medborgarens enskilda lefnad under en, merändels onyttig, alltid förhatlig bevakning af den andra. Religions-Läraren tilhör det at underhålla och vårda menighetens sedlighet; Kyrkorådet, ansedt för en representant af det Faderliga väldet, har en laglig magt at bestraffa oseder.

Med de medel, som författningarne föreskrifva eller medgifva, och efter särskilda tillfälliga förhållanden, hafva nödiga anstalter för *hälso-vården* blifvit vidtagna. At under tio år ingen smittosam sjukdom utbredt sig öfver någon vidsträckt del af Länct, eller öfvergått til allmänt härjande epidemie, torde tillräckligen bevisa, at tidiga rapporter om sådana sjukdomar, när de yppat sig, blifvit utaf Krono-betjeningen, enligt mina allmänna befallningar, insände; at Herrar Provincial-Läkare, derom underrättade, sorgfälligt och med framgång fullgjort sina pligter; samt at emedlertid Presterskapet, Krono-betjeningen och By-opsyningsmännen genast besörjt om det erforderliga för at hämma smittans framfart.

Allmänna *Fattigförsörjnings-anstalter* skulle i de flesta socknar af detta Län icke kunna inrättas, och blefve säkerligen skadliga, emedan altför många, som äro lika fattige på annat än arbetsförmåga, skulle, istället at anstränga henne, yrka at blifva försörjde såsom allmosehjon, och emedan, efter svårare missväxter, hvilka i denna ort ofta inträffa, hela sockne-menigheter befinna sig i allmän nöd. Emedlertid lämnas ur församlingarnas fattigcassor, i mån af dessas olika tilgångar, tillfällig hjelp åt ålderstegna och bräckliga, som sakna andra försörjningsmedel. Uti de fattigare Dal-socknarna är, såsom jag förut i underdånighet nämnt, en del af Kronotionde-spanmålen anordnad til lösen af Allmogen efter En Rd. B:co för tunnan. Detta lösningspris erlægges ur fattigcassorna, och säden skiftas emellan de mest behöfvande, så vidt Pastor och För-

samligen icke beslutit at använda något, mer eller mindre, deraf för underhållet af By-scholor eller för andra sådana allmänna behof.

Socken-magaziner blefvo på 1750:talet inrättade uti de flesta socknar af Länets, men åtskilliga af dem hafva, genom en vårdslös förvaltning, längesedan blifvit förstörda. Några hafva likväl haft et fortfarande bestånd, mestadels under styrelse af välvilliga Ståndspersoner. Andra hafva de sednaste åren genom ntredning och indrifning af sina fordringar åter börjat at komma i verksamhet. Det ocker, för hvilket man tadlar sådana inrättningar, är endast skenbart. För den som vårtiden behöfver en då merändels dyr frösäd, blifver det en ostridig vinst, at få låna sådan emot återbetalning in natura vid lägre pris, om också räntan öfverstiger den vanliga på penningar med et värde, som icke förändras från den ena årstiden til den andra.

Särskilda Gästgifvare-ordningar hafva icke funnits nödige i detta Län.

Den allmänna anstalten til *odjurs utrotande*, isynnerhet uti Öster- och Westerdalarne, är *skallgång*. Då vargar, under vintern emellan 1820 och 1821, gjorde en ryslig förödelse uti socknarna af Näsgårds fögderi, samt dödade och sårade flera barn, hörde jag dessa socknars Innevånare öfver de tjenligaste medlen at söka hämma en sådan odjurens härjning. Deras Deputerade beslöto då en belöning af Rd. 33: 16 sk. Eco, utöfver vanliga skottpenningar, för hvarje fälld varg.

§. 5.

Städer.

De tre Städerna uti Stora Kopparbergs Län, *Fahlun, Hedemora och Säter*, grunda sit bestånd på *handel och handtverkerier*. Förhållandet emellan hvar-deras borgerliga rörelse til de andras, sådant det vid Bevillnings-taxeringarna blifvit skattadt, synes af *Tabellen för Städerna*.

Deras *handel* har gemensamt til föremål at förse orten med Spanmål, Salt, Fiskvaror och nödigt Kramgods. Upköp af *landets öfverskotts-producter*, til försäljning åt andra Orter, eger föga rum uti dessa Städer, emedan allmog-
gen mestadels sjelf, utan sådan mellanhandel, föryttrar sin ladugårds-afvel och sina slöjdetilverkningar, der de förbrukas eller användas.

Jernverkens och Fabrikernas Egare försälja sina tilverkningar genom för-läggare eller commissionärer uti Stapelstäderna, förnämligast Stockholm. En del af tackjernet uti Wester-Bergslagen köpes och försäljes af der bosatte Factorer och Handlande.

Fahlu koppartilverkning åter upköpes til en del af Förläggare och Kop-parhandlare på stället, som vidare föryttra den, mestadels i Stockholm, hva-rest en annau del äfven försäljes för brukande Bergsmäns egen räkning. För-lagsrörelsen för koppar skiljer sig fördelaktigt ifrån vanlig sådan, derigenom, at tilverkaren kan i små poster, efter behofvet, uttaga sin förlagssumma för året; at han, med en fri disposition öfver sin tilverkade vara, kan, genast när den blifvit frambragt, öfverlämna henne åt förläggaren, ifall de öfverenskom-mit om priset, eller annars hennes värde efter det gångbara för dagen, och således til räntebesparing blifva krediterad för hvarje succesift skeende afbetal-ning å den likaledes succesift uttagna, och endast med ränta derefter belastade,

förlagssumman; samt ändteligen at laglig förlagsränta eller provision icke beräknas af Förläggarne.

Städerna inom detta Län hafva icke blifvit särskildt gynnade med några *prohibitiva Författningar*. At deras välvilliga Borgerskap icke sökt hindra en skälig handels- och näringsfrihet å Landet, äfven om det lagligen kunnat ske, har jag redan i underdånighet förmält.

Hedemora Stad har i äldre tider fått sig anslagen jord af skattenatur, hvaraf räntorna utgå til Magistratens aflöning m. m. *Säthers Stad* är anlagd på den derinvid belägna Kungsgårdens forna egor, af hvilka den innehafver en del. Åker- och ängsjorden inom *Fahlu Stads* område är til det mesta af oländig mark uptagen.

All denna stadsjord *användes* på det sätt, som hvarje delegare deruti finner för sig förmånligast. Ibland prohibitiva Författningar skulle, efter mit omdöme, den vara orimligast, hvilken, utan afseende på jordmån, climat och andra locala förhållanden, föreskrefve, at Stadsjord endast finge besås med vissa *lagliga växter*. *Rivalisering med jordbruket* (om med detta endast förstås bruket af jord utanför Städernas rålinier) öfvas visserligen af Egare til Stadsjord uti Stora Kopparbergs Län; men en sådan, som lämnar många Landtmän nyttig undervisning, huru åker och äng böra skötas, för at gifva en hög afkastning. Kunde det förmenas Innehafvare af jord inom *Fahlu Stads* rå, at bruka densamma i circulation til alstring af säd och gräs, så måste ock en större del af Stadens Inneånare flytta derifrån, emedan deras behof af mjölk icke kunde fyllas ifrån de landsbygder, som, ehuru närmast, likväl äro på alla sidor af Staden genom berg och skogsvidder tämligen långt afskilda derifrån.

Hedemora och Säther hafva för barnundervisningen hvar sin *Stads-Schola* med en Rector til Lärare. Utom Trivial-Scholan i *Fahlun* finnas der några tillfalliga *Små-Scholor*. Det har varit och är i fråga, at för mängden af fattiga barn uti denna sistnämnda Stad inrätta en Lancaster-Schola, som visserligen här skulle blifva nyttig.

Sjukvården besörjes innom hvarje ibland de trenne *Städerna* af särskilde der bosatte Läkare. *Länets Lazaret* är anlagdt i Fahlun och dermed förenadt det Veneriska Curhuset. Denna inrättnings nuvarande årliga inkomst upgår til omkring Rd. 5700 B:co. För sina arbetares sjukskötsel aflönar Stora Kopparbergslaget en Läkare och Chirurg, samt underhåller en sjukstuga, der de, som blifva skadade under grufbrytningen, intagas. Antalet af sådana har likväl i sednare tider varit betydligt ringare än förut, en följd af vidtagna säkrare bergsprängningssätt.

Sedan år 1817 har Fahlun Stad en, af Dess Innevånare och af Stora Kopparbergslaget enhälligt beslutad, allmän *Fattigvårdsinrättning*, grundad på beviljade årliga afgifter, samt förvaltd, af valde Directeurer, enligt et Reglemente, hvilket Kongl. Maj:t i Nåder fastställt. Dessa afgifter erläggas med 16 sk. B:co för hvarje sjerdepart eller tolfhundra-del i grufvan, med 12 sk. för hvarje tilverkad Skeppund fri koppar, med $\frac{1}{4}$ procent af uppskattadt fastighetsvärde å hus, tomter och jord innom staden, samt med 20 procent af den, uti andra och tredje artiklarna i Bevillningsstadgan, fastställda Bevillning, efter afdrag af den, som tilhör Bergsbruket och Stadsegendomarna såsom särskildt taxerade. Jämte några ännu utestående restantier hade desamma, enligt Directionens kunnjorda Redogörelse för år 1821, då upgått til Rd. 3213: 2 sk. 7 rst. B:co, hvaraf Bergslagets bidrag utgjorde Rd. 1357: 8 sk. 4 rst., samt andelarne för fastigheter, för annan rörelse än Bergsbruket, och för löneinkomster Rd. 1855: 42 sk. 3 rst. Dessutom hade tillflutit Inrättningen extra inkomster af Assembléer, Sällskaps-Spectacler m. m. til et belopp af Rd. 622: 11 sk., och af äldre Donationer samt från Stadskyrkans Fattig-Cassa Rd. 952: 18 sk. allt B:co. Utgifterna til de fattigas underhåll, til betalning för barn, som blifvit utsatta på landet at der upfostras, och til underhåll af Små-Scholor, upgingo til Rd. 3234: 30 sk. 1 rst., men aflöning och extra utgifter för Inrättningen endast til Rd. 257: 34 sk. B:co. Genom Directionens nitiska förvaltning af de årliga bidragen och af en enskild nådegäfv, Rd. 1500 B:co, som *Hans Maj:t KONUNGEN* under Sit höga vistande i Fahlun år 1819 täcktes förunnat Fattigvårdsanstalten, har den, såsom tilgång för möjligen högre framtida utgifter, et samlat, räntegifvande Capital, hvilket, jämte några äldre summor, utgjorde vid slutet af nästledne år Rd. 9692: 17 sk. 8 rst. B:co. Särskildt ha-

de åt orklöse och behöfvande af Bergslagets arbetsfolk utgått samma år, ifrån Grufve-Hospitals- och Smaltare-Cassorna, gratialer til en summa af Rd. 1251: 8 sk. Banco.

Uti de mindre Städerna Hedemora och Säter hafva några allmänna fattigvårds-inrättningar icke funnits nödiga. De behöfvande åtnjuta der hjälp ur kyrkornas fattigrassor, samt derjämte i Säter, gemensamt med landförsamlingens fattighjon, en årlig utdelning af 16 tunnor hafre ur socknemagazinet, hvarförutan de fattige i sistnämnde Stad upbära årligen Rd. 40 Bico såsom ränta på en summa af Rd. 1000 Bico hvarmed *Hans Maj:t KONUNGEN* täckts, under sådant villkor, af egna medel benåda Borgerskapet, för at befria detsamma från en npsagd skuld til enskild man.

Ehuru vidlyftig denna underdåniga Berättelse blifvit, kan jag dock icke sjelf anse den vara fullständig, och ej heller i hvarje mindre omständighet så noggrann, som den kunnat blifva, om tiden medgifvit mig, at underkasta den granskning af kunnige män innom orten. Det formulär, som jag skolat följa, har ej lämnat mig anledning at utsträcka den til alla de föremål, på hvilka Landshöfdinge-Instructionen af den 4 November 1734 kallat min upmarksamhet och mina flerfaldiga åtgärder under den förflutna tiden.

Antalet af mål, som ifrån och med 1813, då jag emottog styrelsen af Stora Kopparbergs Län, intil slutet af år 1821, berott på Konungens Befallningshafvandes pröfning och handläggning, utvisar en, af särskild anledning uprättad, Tabell, hvilken blifvit kunnigjord för allmänheten innom Länet, genom et ibland de härjämte underdånigst bifogad Blad af Fahlus Tidning. Deraf synes, at, under hvarje af de sednaste åren, Konungens Befallningshafvande afgjort eller befordrat til verkställighet omkring 6500 särskilda ärenden, hvaruti genom ansökningar eller skrivelser Dess åtgärd blifvit äskad, alla de oberäknade, som häleddt sig från Dess sjelfmanta omsorger och från mundtliga annalda eller eljest yppade tilfalliga förhållanden. Om äfven i detta fall Zifferräkning skall nyttjas, och det får antagas, at åtminstone 100 af dessa mål

och angelägenheter äro af sådan vigt, at de hvardera uptega en dag af Landshöfdingens arbetstid, hvilken äfven måste til en betydlig del användas på resor, på rådplågningar, på afhörande af enskilda personers andraganden m. m.; så skulle han, til de öfrigas utredning och pröfning, hafva omkring 200 verk-dagar. Hans ostörda tid hvarje dag kan icke, i det hela, beräknas högre än til 8 timar, äfven om hans hälsa tillåter honom et oafbrutet själsarbete. Då belöpa sig på hvarje ärende 15 minuter til handlingarnas genomläsning, til beslutets fattande och til justering af expeditionen. Man känner ej vigten af en Landshöfdinges åtgärder, om man anser en sådan brådska kunna förenas med tilbörlig noggrannhet. Han måste derföre anförtro vissa vanliga måls behandling åt sina medarbetare, lycklig då han eger i dem, såsom jag egt, skickliga, redliga Män och enskilda Vänner. Men för möjliga misstag af dem åligger dock ansvaret honom.

Man må nu finna at detta ansvar bör betunga en Landshöfdinge, och äfven, i händelse af någon obetydlig felaktighet, som han svårigen kunnat undvika eller anmärka, strängt yrkas emot *honom allena*. Men de för hvarje år allt mer och mer mångfaldigade göromålen, åtminstone innom detta Län, kunna icke, utan i samma mån ökade enskilda biträden af Skrifvare och Rä-kenskapsförare, skötas af Tjenstemän, hvilkas antal blifvit bestämdt efter det fordnade vida drägligare arbetet. Deras små löner, som innom Stora Kopparbergs Län, der Lands-Staten saknar boställen, äro knappare än i de flesta andra Länen, förslå ej til deras egen bergning, ännu mindre til arfvoden åt enskilda Medhjelpare.

Jag föreser derföre, at, så framt icke någon löneförhöjning, efter skälig reglering, snart anslås åt Lands-Staten innom Stora Kopparbergs Län, skola ärendena icke länge kunna utföras, utan åsidosättande, antingen af den oftast erforderade skyndsamheten, eller af den erforderliga noggrannheten, eller af den icke mindre nödiga omtanken och besinningen. Det som sist stadnar är väl det machinaliska: men det vore olyckligt, om en Lans-Styrelse onundvikligen måste förvandlas til et machinerie, derigenom, at ingen tid funnes öfrig för välviljans, det otvungna nitets och det ontänksamma förståndets verksamhet. Sådant faun jag förhållandet vara, då jag, med en af mödor och bekymmer för-

svagad hälsa, ansåg det vara min pligt, at i underdånighet söka nådigt afsked från et Embete, som jag kände mig icke längre ega förmåga at förvalta.

Redan 1818 anmälde jag i underdånighet, at göromålen å Lands-Contoret härstädes blifvit så förökade, emot hvad de tio år förut voro, at Volumen af hvarje *enda* års Bref-concept, under den sednaste tiden, innehöll lika många folier, som *åtta* eller *tio* års, under den nästföregående. Denna Läns-Styrelsens afdelning har likväl förnämligast at syssla med räkenskaper, hvilkas tilväxt den mångfaldigade brevexlingen således bevittnar. At en ouphörligen ökad massa af ärenden kan skötas väl med samma kraft, som funnits erforderlig för en vida mindre, anser jag icke vara möjligt. Med denna underdåniga anmärkning, af högsta vikt för Länets framtida tilstånd, slutar jag et mig i nåder anbefaldt arbete, hvilket jag icke hade kunnat sjelf verkställa, om jag skolat emellan detsamma och dagliga embetsomsorger dela den tid, som jag dertil behöft använda, och hvilket jag icke heller skulle hafva kunnat ålägga mina medarbetare, utan at derigenom rubba hela Läns-Styrelsens gång, som fordrar, at de icke ryckas, ifrån de löpande göromålen, til utomordentliga af alltför vidsträckt omfattning,

Fahlun den 31 December 1822,

H A N S J Ä R T A.

B i l a g o r.

TABELL öfver Folkmängden i Stora Kopparbergs Län

Fögdier	Socknar och Städer	Skattskrifne Personer			Befriade Personer						Summa Folk-mängd	Befrings-Manskap
		Männer	Qvinnor	Summa	Äldre		Minder- årige		Gemenskapen af Armen			
					Männer	Qvinnor	Män-kön	Qvinn-kön				
Näsgräds. W. Bergslags.	By	682	801	1483	111	201	379	353	34	2561	80	
	Folkärna	707	813	1520	116	195	360	329	32	2552	113	
	Grynäs	587	700	1287	63	133	313	317	23	2136	77	
	Gräpenberg	469	497	966	83	132	290	299	3	1773	66	
	Husby	1102	1285	2387	165	277	631	596	49	4105	172	
	Hedemora	1313	1526	2839	149	279	653	664	56	4640	194	
	Norrberke	1319	4954	2773	123	240	680	658	23	4497	202	
	Söderberke	1138	1143	2281	112	214	613	611	15	3846	199	
	Grängärde	1602	1734	3336	160	333	918	952	19	5718	218	
	Säters.	Säters	433	515	948	32	85	271	259	22	1617	59
Kopparbergs.	Gustafs	547	629	1176	52	121	332	341	31	2053	74	
	St. Tuna	2358	2731	5089	256	559	1310	1241	94	8549	318	
	Gagnäf	1194	1427	2621	193	409	810	753	76	4862	195	
	St. Schedvie	848	1122	1970	60	147	448	406	42	3073	118	
	Thorsång	283	346	629	12	34	137	131	6	949	40	
	Aspeboda	228	319	547	16	25	124	115	8	835	32	
	Kopparbergs	343	405	808	26	35	136	154	1	1160	52	
	Wika	404	551	955	47	74	228	220	9	1533	59	
	Sundborn	339	420	759	43	59	187	210	4	1262	48	
	Svärdsjö	1256	1452	2708	260	420	836	847	35	5112	180	
Nedan-Siljans.	Ähl	536	700	1236	52	118	330	276	22	2034	71	
	Bjursås	597	668	1265	62	133	334	349	15	2178	76	
	Leksand	2701	3274	5975	229	526	1421	1378	121	9650	435	
	Rättvik	1761	2158	3919	167	332	1014	1051	105	6588	251	
	Öhre	486	565	1051	43	72	291	290	25	1772	61	

mot slutet af år 1821.

Föglädier	Söcknar och Städer	Skattskrifne Personer			Befriade Personer						Summa Folkmängd	Bewärings-Manskap
		Männer	Qvinnor	Summa	Äldre		Minder- årige		Gemenskaper af Aiméen			
					Männer	Qvinnor	Mänköh	Qvinkön				
Ofvan-Siljans	Elfdahlen	764	999	1763	143	252	434	392	30	3014	103	
	Orsa	922	1178	2100	96	236	576	562	53	3623	125	
	Mora	1895	2173	4068	186	393	1182	1158	85	7072	252	
	Sollerön	393	456	849	49	87	223	217	27	1452	55	
	Wenjan	293	343	636	61	115	179	194	15	1200	44	
Västerdals	Lima	634	706	1340	110	205	330	340	38	2363	91	
	Malung	1037	1193	2230	118	195	576	629	49	3797	164	
	Äppelbo	265	275	540	22	54	144	170	28	958	31	
	Järna	621	686	1307	46	108	399	366	28	2254	88	
	Näs	526	575	1101	45	93	321	302	24	1886	74	
	Säfsnäs	544	552	1096	81	97	326	337	4	1941	99	
	Floda	496	582	1078	44	77	227	233	19	1678	77	
	Fahlun	1120	1616	2736	59	221	604	605	13	4238	147	
Hedemora	264	344	608	10	34	113	117	10	892	51		
	Säther	156	197	353	7	27	68	89	2	546	25	
Summa		33,163	39,170	72,333	3715	7367	18,748	18,511	1295	121,969	4818	

Anmärkningar.

Förestående Tabell är grundad på de i November och December 1821 förrättade Mantals- och Skattskrifningar.

Folkmängden i den icke uptagne Särna Socken af Ofvan-Siljans Fögderi, hvarest någon Mantals-skrifning icke förrättas, lärer upgå til circa 600 Personer.

Den sista Columnen uptager hela antalet af det Bevärings-manskap, som tillhör de, utskrifning underkastade, Fem Class-åldrar. Den tjenstbara Styrkan är något mindre, eller omkring 4000 Man.

N:o 1.

Beräkning öfver förhållandet emellan Skattejordens värde i Stora Kopparbergs Län, samt de Skatter och onera som betunga densamma.

Enligt Tabellen för Landet utgöra de egentliga Skatterna för Jordbruket:

Bevillning	-	-	-	-	-	Rd.	12,196: 47: 5.
Statsverkets medel	-	-	-	-	-	—	126,528: 16: 3.
Knekte underhållet	-	-	-	-	-	—	93,666: 32: —
Beo Rd.							232,391: 47: 8.

Om Skattejorden innom Länets antages, under förutsättning at den vore af Bergsfrälse-natur, at ega et värde af Rd. 19,000,000 Banco, så utgör ofvanstående Skattebelopp omkring $1\frac{7}{31}$ procent af denna värde-summa. Nedsättes denna til Rd. 16,000,000, så blifver procenten $1\frac{2}{26}$.

Til den, såsom grundskatt verkande, Summan af egentliga Stats-bidrag för Jordbruket eller - - - - - R. 232,391: 47: 8.

må nu laggas:

en hälft af Personalens afgifter, (då den andra hälften anses utgå af Bergverkens och Fabrikernas production,) med circa - - - - - samt en förmodad Jordbrukets och den jordbrukande Personalens andel i Clercie-Statens aflöning med -

24,000

80,000

Beo Rd. 336,391: 47: 8.

Denna sista Summa, som innefattar allt hvad af jordbruket och jordbrukare, såsom sådana, utgöres til *Statens* och *Religionens* uprätthållande, samt hvaruti frälse-jorden och boställen för *Bevilling*, *Personal-skatterna*, och *Clerecie-Statens* aflöning taga del med *Skattejorden*, uppgår til $1\frac{7}{9}$ procent å den högre *Värde-summan* för denna jord, samt til $2\frac{1}{10}$ procent å den lägre.

Skola åter ibland *Stats-bidrag* räknas utgifter til nödställda *Sockneboers* försörjning, samt anstalter at underhålla den inre communicationen, hvars fördelar jordbrukaren omedelbarligen eller medelbarligen åtnjuter, och hvartil han endast behöfver använda någon ringa del af den arbetskraft, som jordbrukets alster nära; så ökas den sist utförda hufvudsumman Rd. 336,391: 47: 8.

Med de i Tabellen uptagna för:

Fattigförsörjning	-	-	-	-	-	-	2148: 13.
Skjuts	-	-	-	-	-	-	25,000. —
Väghållning	-	-	-	-	-	-	15,000. —
Diverse Onera	-	-	-	-	-	-	6,000. —

Summa Bico Rd. 384,540: 12: 8.

Denna Summa, om den endast af *Skattejordens* production och medelst verklig utgift utginge, skulle belasta dess värde efter den högre beräkningen deraf (eller til Nitton millioner *Riksdaler*) med $2\frac{4}{19}$ procent, men efter den lägre (eller til Sexton millioner *Riksdaler*) med $2\frac{3}{8}$ procent.

Om man finge uträkna hela jordmassors värde efter gångbara pris för särskilda smärre hemmansdelar, så skulle *Skattejorden* i *Stora Kopparbergs Län*, äfven med tyngden af dess nuvarande beskattning, upgå til et totalvärde af 16 millioner *Riksdaler* och kanhända derutöfver. Men det vore oriktigt at så utsträcka en calcul, som endast grundade sig på tillfälliga köp, hvarvid den köpande *Jordbrukaren* mera åsyftar at vinna et eget eller et vidgadt falt för sin idoghet och sin arbetskraft, än ränta på et *Capital*.

Emedlertid torde det kunna såsom säkert antagas, at *Skattejorden* inom *Stora Kopparbergs Län* gifver, utöfver försörjning åt det antal af *Jord-*

brukare, som dess skötsel skulle oundgängligen fordra, samt utöfver alla skatter och onera, såvidt de med skäl kunna anses medtaga någon del af denna jords production, en *behållen* inkomst af 3 procent på et Capital af minst 16 millioner Riksdaler Banco, samt af mer än 6 procent på det, hvartil denna jord för Bevillning är uppskattad.

Häraf följer at beskattningen på jorden, långt ifrån at angripa Capitalförmögenheten, lämnar i behåll en ränta, som kan användas för dess tilväxt, hvarom äfven den ständigt utvidgade productionen vitnar.

N:o 2.

TABELL som utvisar förhållandet emellan Vexelkursen och Bergverksrörelsen samt antalet af Födde Personer uti Stora Kopparbergs Län under nedanskrifne år.

År.	Medelkurs på Hamburg.	Jernrörelsen.					Kopparrörelsen i Fahlun.						Födde Personer.						
		Exportera- de Skep:d.	Medelpris på Stockholms våg.				Fjerdeparts- Revenue.			Medelpris för Råkoppar per Skep:d.			Mannkön.	Qvinnkön.	Summa.	Lägre antal än år 1806.	Högre antal än år 1806.		
			Rd. B.co.				Rd. B.co.			Rd. B.co.									
1805	50 $\frac{5}{8}$	403,681	9	24	—	50	16	10	79	16	—	1,835	1,790	3,625	116	202	945	194	259
1806	53 $\frac{5}{8}$	336,508	9	8	—	38	31	4	72	32	—								
1807	55 $\frac{3}{8}$	310,614	8	32	—	14	12	—	61	32	—								
1808	53 $\frac{1}{2}$	195,053	6	20	—	7	36	3	62	—	—								
1809	59	273,335	6	4	—	8	26	4	69	—	—								
1810	78 $\frac{5}{8}$	264,672	6	8	—	37	12	—	83	—	—	1,756	1,675	3,431					
1811	110 $\frac{1}{2}$	320,340	7	4	—	57	—	—	87	24	—	2,054	1,830	3,884					

Anmärkningar til Beräkningen N:o 2.

De uppgifter, som denna Tabell sammanställer, äro hämtade: för Vexelcoursen och Jernexporten, ifrån en Artikel i *Stockholms Courier* för den 21 Februari 1821; för Fahlu Kopparrörelse, från en fullständig Taffla öfver alla dess delar, som Herr Bergmästaren och Riddaren *C. Wallman* samt Herr Geschwornern *C. F. Schultzen* upgjort och mig meddelat; samt, för antalet af födda, ifrån de utdrag af Tabellverket, som finnas införda i Kongl. Wetenskaps-Academiens handlingar för åren 1813 och 1814.

Förminskning af den *totala folknummern* inom et Rike eller en Province kan härjöra ifrån många tillfälliga orsaker, och deribland synnerligast ifrån härjande farsoter. Förminskning eller tillväxt af de *föddas antal* utmärker deremot säkrast näringarnas aftynande eller förhöjda liflighet. Der sedligheten är någorlunda allmänt bevarad, bevittnar detta antal minskning eller förökning i antalet af nya äktenskap, som säkra försörjningsmedel medgifvit at knytas.

Tabellen utvisar:

- 1:o At förminskningen af de föddas antal började 1807, sedan Bergsrörelsen begynt, redan under det föregående året, at aftaga.
- 2:o At den största förminskningen af födda följde nästa år efter det, då jernexporten och sjerdeparts-revenuen fallit lägst.
- 3:o At nästa år efter Regerings-förändringen, sedan jernexporten, sjerdeparts-revenuen och koppar-priset begynt åter at höja sig, antalet af födda öfversteg med nära en tredjedel, eller 751 personer, det föregående årets.
- 4:o At på andra året efter samma förändring, wid en ytterligare Bergverks-rörelsens framgång, de föddas antal öfversteg med 153 personer det högsta under föregående fem år, eller för 1806.
- 5:o At denna tillväxt af de föddas antal, bevittnande en då uplifvad allmän trefnad, sammanträffade med en förhöjning af vaxel-coursen, hvilken likväl

då ansågs behåda hela Rikets undergång, hvaremot en til hälften lägre cours, under åren 1806 — 1808, åtföljdes af allt mer och mer förminskade födelser.

Alla Statistiska beräkningar böra användas varsamt och endast såsom ledningar til vidare forskning. Til de förändringar af de föddas antal, som denna Tabell utvisar, har visserligen för någon del bidragit, at sjukdomar under åren 1808 och 1809 mer än vanligen upplöst äktenskap, samt at flera sådana, under det gifta krigsfolkets uteommending, varit ofruktsama. Men om näringarnas tilligare drift och, i följd deraf, en vanlig tilgång på försörjningsmedel, at delas emellan den hemmavarande arbetshopen, befrämjat nya äktenskap, så hade det väl icke kunnat hända, at 1147 personer mindre blifvit födda 1808 och 1809, än efter det årliga antal, som visar sig för 1806. Icke heller är det sannolikt, at det genom fältsjukdomar förminskade krigsfolkets återkomst efter freden kunnat allena verka, under åren 1810 och 1811, en förhöjning af 1977 personer i de föddas antal, sådant det skulle hafva varit efter förhållandet under året 1809.

Tabellverket framställer en *förökning* af folkmängden, ifrån 1805 til 1810, med 816 personer för Hernösands Län, som dock omedelbarligen drog tyngden af kriget 1808 och 1809; men en förminskning under samma tid af 616½ personer för Stora Kopparbergs Län. I det förra Länet ökades äfven antalet af födda ifrån det ena året til det andra, utom 1809, då det sänkte sig med endast 127 personer under det för 1806.

För *hela Riket* visar sig förhållandet sålunda, at år 1809 föddes blott 64,300, men år 1811 nära en tredjedel mera eller 84,863 personer. Denna sista summa öfverstiger äfven med 19,282 den för 1806 af 74,581 personer. Märkligt är det ock, at året 1807 ännu visar en fortfarande stegring af de föddas antal öfver hela Riket, ehuru minskningen deraf då började uti Stora Kopparbergs Län, der följderna af koppar-prisets fall kändes förr, än följderna af en mera långsam jern-exportens sänkning til quantitet och försäljningsvärde.

Då Stångjernspriset, sådant det uptages i den här upställda Tabellen, icke synes hafva för 1810 och 1811 betydligt höjt sig öfver de föregående årens, bör man anmärka, at detta pris är beräknadt för jern på *Stockholms väg*, ifrån hvilken Stapelstad utskeppningen då, under Continental-Systemets tvång, var svårare än från *Götheborg*. Den då gynnade *transitohandeln* befordrade exporten af jern ifrån sistnämnde handelsplats, hvarest prisen derå voro ansenligen högre än i *Stockholm*.

N:o 3.

*Upgift på Fjerdeparts-revenuen för försäld Malm
vid Fahlu grufva, samt på medelpriset för Rå-
koppar under nedanskrefne år.*

						Fjerdeparts-revenuen		Medelpriset för Skepp:d Rå-koppar		
						Banco		Banco		
År 1812	-	-	-	-	-	32	12	82	—	—
1813	-	-	-	-	-	14	19 $\frac{1}{2}$	78	24	—
1814	-	-	-	-	-	19	30 $\frac{4}{5}$	86	24	—
1815	-	-	-	-	-	38	—	111	24	—
1816	-	-	-	-	-	74	—	121	44	—
1817	-	-	-	-	-	57	11 $\frac{4}{5}$	106	9	—
1818	-	-	-	-	-	24	33 $\frac{1}{5}$	110	30	—
1819	-	-	-	-	-	28	35 $\frac{4}{5}$	125	2	—
1820	-	-	-	-	-	62	7	128	32	—
1821	-	-	-	-	-	54	18 $\frac{1}{3}$	110	7	5
						405	24 $\frac{2}{15}$	1061	4	5
Medium						40	26 5	106	5	3

N:o 4.

Resultaten af den, under ofvanstående Numer åberopade, vidlyftigare Specificationen öfver särskilda Jernverks privilegierade Smiden, år 1821, äro i den underdåniga Berättelsen införde.

N:o 5.

*Beräkning öfver de i Tabellen för Landet uptagna
Näringsgarnas production uti Stora Kopparbergs Län,
efter markegångs- och andra allmänna pris år 1820.*

<i>Jordbruket</i>					
anses gifva i medelgodta år					
180 Tunnor Hvete à 13 Rd. Baco	-	2,340			
60,000 Tr Råg à 11 Rd.	-	660,000			
53,820 Tr Korn och stridt Blandkorn à 8 Rd.		670,560			
200,000 Tr svagare Blandsäd och Håfre à 5: 32	16	1,133,333			
10,000 Tr Ärtor à 11 Rd.	-	110,000			
40,000 Tr Potatoes à 2 1/2 Rd.	-	100,000			
Lin och Hampa med spånad och väfnad deraf för husbehof torde kunna anta- gas efter minst 2 Rd. på hvarje ibland					
116,000 Personer	-	232,000			
Humla, Rotfrukter m. m. förslagsvis	-	21,766	32		
				2,930,000	
<i>Boskapsskötseln</i>					
Af 50,000 Kor beräknas productions-värdet til minst 2 Lepd Smör af hvarje, således					
100,000 Lepd à 4 Rd.	-	400,000			
Af Getter, mjölk m. m. til värde af minst		50,000			
Underhållna Får anses gifva minst 2 1/2					
Skålp. Uti til årlig förbrukning af hvarje					
person utaf Länets hela folkmängd; så- ledes omkring 300,000 Skålp. af bättre och sämre slag, som med den hemma eller inuom Orten förtjenta vinsten af spånad, väfnad, stickning m. m. kan skat- tas per Skålp. til 1 Rd.	-	300,000			
Slagt af oxar, kor, får, svin, getter, köll- var til minst 300,000 Lepd kött eller flask, öfverhufvud räknadt à 1 1/3 Rd.					
för person	-	400,000			
Transport		1,150,000		2,930,000	

	Transport				
Hudar och skinn til skor och kläder för 116,000 personer, med til det mesta in- besparad arbetslön, minst å 3 Rd. för person - - - - -	1,150,000			2,930,000	
	348,000			1,498,000	
Bergsbruk					
Efter medeltilverkningen under 5 år i Fahlun.					
4 1/2 marker Guld, 280 Ducater å 5 Rd. 28 sk.	1,563	16			
365 1/5 marker Silfver, circa 2822 Sp. Rd. å 2: 38	7,878	4			
4350 Skeppnd Koppar, garad samt til en- del valsad och smidd vid Awesta, efter medium af Garkoppar priset under skepp- ningstiden 1820 å Stockholms väg, (då det högre manufactureringsvärdet anses mer än ersätta transport och andra om- kostnader utom Länet) å Rd. 142 pr Skepp.	617,700				
123 Skepp:d Bly å 36 Rd.	4,428				
506 Skepp:d Victriol af särskilda slag efter deras särskilda pris - - -	10,000				
100 Skepp:d Svalvel å 25 1/3 Rd.	2,533	16			
834 1/4 T'r Rödfärg å 5 Rd. 44 sk.	4,935	47			
 46,350 Skepp:d Priviligieradt Stångjern och Manufactur, sammanslagne af samma or- sak, som garad och manufacturerad Kop- par, efter 20 Rd. per Skepp:d -	927,000				
45,000 Skepp:d Tackjern, som uti medel- beräkning anses gå til förädling uti an- dra orter, efter medium af 1820 års Au- ctionspris 7 Rd. per Skepp:d -	315,000				
För circa 350 Skepp:d Koppar af Garpen- bergs och Tomtebo Grufvor, som ej in- väges i Fahlun, efter Rd. 142 pr Skppd	49,700				
För Rödfärg, m. m. tilverkad utom Fah- lun, förslagsvis - - - -	1,000				
				1,941,738	35
Fabriker och Manufacturer					
anses årligen producera et sammanräknadt värde af - - - -				100,000	
Binäringar					
förmodas frambringa 1/5 af deras andel i Bergverkens och Fabrikernas production et värde af - - - -				450,000	
Summa Rd. Bco				6,919,738	35

Anmärkningar.

Denna beräkning har til det mesta måst upgöras efter *sannolikhets-gissningar*. Beräkningssätten för särskilda värden torde dock vara sådana, at, med användande af dem, säkrare speciella kunskaper kunna frambringa någorlunda säkra resultat.

Om de efter *förmodad* consumption beräknade värden af lin, hampa, ull, hudar och skinn sammanläggas, så belöper sig deraf för hvarje lefvande person å landet en årlig beklädnadssumma, som egna rudimaterier och eget bearbetande deraf producera, af $7\frac{1}{2}$ Rd. B:co. När det betraktas, at den största delen af Länets Allmoge icke köper främmande yllevaror, eller läder och skinn til skor, förskinn, västar, byxor, pelsar m. m., så torde berörde kostnadssumma, ehuru beräknad äfven för barn och ålderstigne, snarare finnas vara för låg än för hög. Värdet af blott en soldat-jacka, som anses uthålla men säkerligen icke uthåller 720 dagars slitning, upgick, efter 1820 års markgångspris för Länets, til 12 Rd. B:co.

Det beräknade quantum af 300,000 Lispund kött och fläsk, fördeladt på Länets hela folkmängd, gifver åt hvarje person icke fullt 1 mark i veckan. Den egenteliga Dal-allmogen förtär väl hemma föga kött, men behöfver dock sådant rökt eller torkadt på sina färder, utvandringar och arbeten i skogarna. En hälft af Länets folkmängd deremot consumerar vida mera kött än efter berörde beräkning, hvilken följakteligen i det hela synes vara nog låg.

Värdet af skinnvaror, som säljas utom orten, är ej uptaget i beräkningen, hvilken jag snarare velat bringa under än öfver verkliga förhållanden.

Då sädesproductionen är calculerad under en förutsättning, som sällan inträffar, nämligen den, at skörden öfver hela Länets och af alla slag varit medelgod, så torde, för beräkningen af skatters och besvärs förhållande til productionen, Åkerbruket och Boskapsskötseln böra, med afseende på partiella missväxter, såsom nästan årliga, nedsättas ifrån Rd. 4,428,000 B:co til jämt 4

millioner Riksdaler. Mot *allmännare* missväxter svara *allmänna* missöden för de öfriga Näringarna.

Om således productionen inom Länet antages i jämnt tal til $6\frac{1}{2}$ millioner Riksdaler, så utgör det i Tabellen för Landet utförda totalbeloppet af skatter och onera, eller Rd. 544,213: 10 sk. 4 rst., omkring $8\frac{1}{3}$ procent af berörde hela productionsvärde.

N:o 6.

Beräkning öfver hela Skattebeloppet för Stora Kopparbergs Län år 1658.

Lands-Boken för nämnde år uptager i den ingående Capital-Räkningen följande räntor:

Ordinarie Räntan och Kronotionden	-	Der Smt	56,213: 21: 1.
Qvarntulls-Penningar	- - -	-	14,951: — —
Skjutsfärds-Penningar	- - -	-	3,321: — —
Boskaps-Penningar	- - -	-	326: 40: 16.
Presternes Krigshjelp	- - -	-	410: 16: —
Öster-Bergslagens Tionde-Jern	- - -	-	2,892: 22: 19.
Åtskillige extraordinarie små Upbörder	- - -	-	2,568: 2: 4.
			80,684: 6: 16.

Härfifrån afgå afkortningarne:

På Ordinarie Räntan	- -	10,928: 16: 10.	
På Extraordinarie Räntan eller			
Qvarntullen	- -	1,114: 5: 9.	12,042: 21: 19.

Återstår anordnad och behållet	-	Der Smt	68,641: 16: 21.
--------------------------------	---	---------	-----------------

En särskild vinst af	- - -	Der Smt	6,113: 14: 7,
----------------------	-------	---------	---------------

å vissa räntor, mestadels för föregående år, har väl ytterligare ökat Kronans inkomst för 1658, men bör icke här beräknas.

Berörde Summa, Daler Silfvermynt 68,641: 16: 21, utgör räknevärdet af de årliga Skatterna, som til det mesta i persedlar utgått. Den bör följakteligen, för at kunna mätas mot nuvarande penninge-värde, förvandlas til sådana persedlar efter då beräknade pris. För at göra denna förvandling noggrann fordrades det at omsluta hvarje i Landsboken ingående Special-räkning. **Men**
til

til en ungefärlig öfversigt torde det göra tillfyllest, at ställa densamma på en enda persedel, och en sådan, hvars fordna värde står til de öfrigas i et med deras nuvarande värden någorlunda öfverensstämmande medelförhållande. En sådan är *Ränte-dagsverket* beräknadt til 6 öre Silfvermynt. En tunna Spanmål, beräknad til 9 mark, eller 72 öre Silfvermynt, ansågs följakteligen då lika med 12 dagsverken, hvarutöfver den nu betydligt stigit. En Stig Kol dere-mot, beräknad i olika Fögderier dels til 3 och dels til 2 mark, skulle, efter det första priset, svara mot 4 dagsverken, hvartil den nu i markegång icke uphinner. Efter Silfver, hvarå värdet sedan 1600talet allmänneligen fallit, öfverensstämmer berörde dagsverks-pris, närmare än Spanmåls-priset af $2\frac{1}{4}$ Daler Silfvermynt, med nuvarande varuvärden, och likväl ansågs det sistnämnda ännu år 1696 så nära enligt med myntvärdet, at de högste Embetsmän händre valde penninge-lön, såsom lättare at upbära och stadigare at beräkna, än lön i Spanmål efter sådant pris. År 1658 svarade $1\frac{1}{2}$ Daler Silfvermynt (48 öre) och följaktligen 8 dagsverken mot en Specie-Riksdaler, hvilken, efter den för 1820 års Hammarskatt beräknade cours, gällde 2 Rd. 38 sk. Banco-Sedlar, som, fördelade mellan samma antal dagsverken, skulle gifva åt hvarje et värde af 16 sk. 9 rst. Detta värde öfverensstämmer med nuvarande markegångs-pris i de flesta Län, och närmar sig til det af 24 sk. 8 rst., som 1820 års Markegångs-Taxa för Stora Kopparbergs Län bestämmer, hvaremot en Tunna Spanmål, hälften Råg och hälften Korn, beräknad i Silfver efter ränte- och myntvärdet 1658 til $1\frac{1}{2}$ Specie Riksdaler, icke skulle, vid berörde cours, hafva gällt uti nuvarande Banco-Sedlar mera än 4 Rd. 9 sk. — då likväl samma markegångs-taxa uptog den til 9 Rd. 40 sk.

Det synes alltså leda til et sannt resultat, at förvandla 1658 års behållna Skatte-summa til *dagsverken*, efter deras då beräknade pris, såsom et medium för de öfriga förnämsta räntornas af Kol och Ved, af Spanmål, och äfven af penningar. Om, för jämn räkning, denna summa antages til 69,000 Daler Silfvermynt, lika med 46,000 Specie-Riksdalrar, så svarar den mot 368,000 dagsverken, hvilkas värde, efter 1820 års markegångs-pris 24 sk. 8 rst., upgår til Rd. 189,111: i Banco-sedlar.

Skulle åter *Kol*, efter dess högsta Krono-värdie af 3 mark (24 öre), antagas såsom den persedel, hvartil samma totala Skatte-summa borde förvandlas, så blefve hennes nuvarande värde 92,000 Stigar Kol, gällande, efter medium af 1820 års tvenne olika pris för särskilda Fögderier (1 Rd. 30 sk. Stigen), Rd. 149,500 i Banco-Sedlar.

Skedde deremot förvandlingen i *Spannmål* efter 9 mark (72 öre), så steg *samma* skattebelopp til 30,666 $\frac{2}{3}$ Tunnor, hvilka, efter 1820 års markegång i Stora Kopparbergs Län (9 Rd. 40 sk. för hälften Båg och hälften Korn), voro värda Rd. 301,555: 26 sk. 8 rs. i Banco-sedlar.

Då förvandlingen til Kol gifver det *lägsta* och förvandlingen til *Spannmål* det *högsta* resultatet, så kunde et *medium* af begges anses uttrycka det allmänna varuvärdet för Räntor, som, til de betydligaste och sinsemellan nära jämnlika beloppen, uti dessa persedlar utgått. Efter et sådant beräkningssätt skulle 1658 års Skatte-summa svara mot omkring Rd. 225,500, i nu varande Banco-mynt. Deraf synes, at beräkningen efter dagsverkspriset åtminstone icke kan anses för hög, samt at med någorlunda säkerhet må antagas, hvilket äfven med flera speciellare calculationer vidare kunde styrkas, at de skatter, som af Fögderierna inom Stora Kopparbergs Län år 1658 erlades, upgingo, sedan afkortningarne blifvit afdragne, til et nu varande värde af minst Rd. 189,000 Bco, uti hvilken Summa Koppar-räntan och andra afgifter af Städerna, än Mantals-penningarne, icke äro begripna.

Af Fäbhu Koppar-tilverkning erlades 1658 til Kronan hvar 4:de Skeppund samt dessutom en afrad af 900 Skeppund, hvaremot Kronan likväl underhöll Konstverken. Denna tilverkning steg berörde år til 12,196 Skeppund. Således bör koppar-räntan och Afraden då hafva utgjort öfver 3,900 Skeppund, hvilka, beräknade endast som rå-koppar, skulle nu gälla minst Rd. 400,000 Bco. Lägges härtil Fögderiernas skatte-summa med Rd. 189,000, så blifver Kronans anordnade och behållne inkomst af Stora Kopparbergs Län, för året 1658, värd, i nuvarande Banco-sedlar, omkring Rd. 589,000.

Efter 1658 års Lands-Bok och dervid bifogade Special-Räkningar utgjorde de då varande Jernverkens andel i skatte-summan för Fögderierna:

Innom Wester-Bergslagen:

1237 Skeppund 13 marker tionde-tackjern, beräknadt til Dir	4,453:	9:	17.
38 $\frac{1}{2}$ Skeppund Hammarskatts-Stångjern	-	-	- 387: — —

Innom Öster-Bergslagen:

549 Skeppund 6 Lispund 10 marker Tackjern	-	-	1,757: 26: 19.
67 Skeppund 19 Lispund Stångjern	-	-	- 434: 28: —
Penningar	-	-	- 700: — —

Daler Silfvermynt 7,733: — 12.

hvilken Summa utgör omkring 11 $\frac{1}{2}$ procent af hela Skatte-summan Daler samt 68,641: 16: 21.

Drages nu 11 $\frac{1}{2}$ procent ifrån sistnämnde summas nuvarande värde Rd. 189,000, B:co, så återstå omkring Rd. 167,000, hvilka belastade det då varande jordbruket och Länets hela Personal, Städernas deruti inbegripen.

N:o 7.

Beräkning öfver Stora Kopparbergs Läns Skatter år 1820.

<i>Å Landet.</i>				Riksdaler Banco.			
<i>Jordbruk.</i>							
Krono-Tionde-Spaumål	-	-	-	43,610	37	4	
Diverse Räntor	-	-	-	77,246	11	2	
Saltpeter-Afgift	-	-	-	5,671	15	9	
Bevillning efter 2:dra Artikeln	-	-	-	11,258	36	5	
Fyllnads-Afgift derå	-	-	-	938	36	5	138,725 15 8
<i>Bergsbruk, Fabriker och diverse</i>							
<i>Näringar.</i>							
Tionde-Koppar, Tackjern och Hammar-	-	-	-				
skatts-Jern	-	-	-	97,336	26	1	
Bevillning efter 2:dra Artikeln	-	-	-	24,496	17	10	
Fyllnads-Afgift	-	-	-	1,708	44	10	123,541 40 9
<i>Personalen.</i>							
Mantals-Penningar	-	-	-	10,225	8		
Bevillning efter 1:sta Artikeln	-	-	-	29,856	6		
D:o — 3:dje D:o	-	-	-	3,799	22		43,880 36
<i>Om ifrån denna summa afdragas: Afgifter</i>							
<i>för Fahlu Grufva och Koppartilverknin-</i>							
<i>gen, nämligen Tionde af Koppar och</i>							
<i>Victriol m. m.</i>							
Bevillning och Fyllnads-Afgift för Koppar-	-	-	-	59,525	44	6	
tilverknigen, inbegripen uti Bergverkens,	-	-	-				
med ungefärligen	-	-	-	4,333	16		
Bevillning för Fjerdeparts-Revenuen	-	-	-	3,925			67,784 12 6
Så återstå skatter å Landet	-	-	-				238,363 31 11
hvar til böra läggas:	-	-	-				
Personalens i Staderna Mantalspenningar	-	-	-				761 24 —
Summa Rd.							239,125 7 11

Uti denna summa deltaga, utom Fahlu-Werket, de öfriga Bergverken med Rd. 55,976: 36: 6, eller något öfver 23 procent.

Af hela Upbörds-summan å Landet samt Städernas mantalspenningar år 1658, utgörande Rd. 189,000 i nuvarande Bancosedelvärdet, belöpte sig på hvarje af de skattskrifne 29,555 personer 6 Rd. 19 sk. B:co.

När åter den mostvarande Beskattnings-summan för år 1820, nämligen Rd. 239,125: 7: 11. rst., fördelas jämnt emellan de samma år inkom Länets mantalsskrifne 71,233 personer, så belöper sig på hvarje 3 Rd. 17: sk. 2 rst.

Total-summan af hela Länets beskattning, Fablu grufvas tionde och afrad deruti inberäknad, utgjorde år 1658, enligt Beräkningen N:o 6, Rd. 589,000 B:co, då likväl Rå-kopparen är uppskattad blott efter et pris af omkring 103 Rd. per Skeppund, men om den beräknas såsom 1820 års Tionde-koppar, efter 125 Rd. per Skeppund, upstiger skatte-summan til Rd. 676,500 B:co.

Total-summan af Beskattningen år 1820, när äfven Städernas Bevillning och utskylder til Statsverket tilläggas, utgör Rd. 317,306: 25 sk. 7 rst.

Anmärkningar til Tabellen och Beräkningen N:o 8.

Då alla mina forskningar leda til det resultat, at jordbruket icke kan anses vara öfverbetungadt med skatter och besvär, men detta resultat strider mot en nu allmänt yrkad mening, så har jag bordt söka at iakttaga all varsamhet i mina beräkningar. Således har jag nedsatt jordbrukets och boskapsskötselns calculerade production med Rd. 428,000 B.co. Jag har snarare för högt än för lågt beräknat värdet af skjuts och väghållning, hvaremot jag i Tabellen för Landet icke påfört Bergverksnäringen andra onera, än dem jag bestämdt känner, ehuru til dess allmänna Besvär kunnat räknas åtskilliga, dem jag ansett såsom enskilda. Vid fördelningen, emellan begge Näringshufvudgrenarna, af arbets-hopens personella utskylder, hade jag med skäl kunnat föra mera än en hälft på Bergsrörelsen, emedan de penningeförtjenster, som den lämnar åt allmogen, betydligen öfverstiga värdet af dennas öfriga binäringar, och det är biförtjensterna, som gifva medel til de personliga skatternas utgörande.

Emedlertid visar det sig, äfven vid en sålunda modererad calcul, at den *egentliga beskattningen* hvilat med en tyngre börda på Bergshandteringen, än på jordbruket, och at tilläggnngen af onera föga upbringar det sednares andel uti de såkallade *Statsbidrag* af alla slag öfver den förras. Härvid bör också betraktas, at jordens alster icke vidare belastas med några afgifter, sedan Landttullen uphört: men at för Bergverkens producter ytterligare erlägges utgående Sjötull, afgifter i Stapelstäderna m. m.

Det torde icke finnas något annat land i Europa, hvarest jordbruket särskildt och alla näringar gemensamt icke erlägga mera än 8 à 9 procent af productionsvärdet i Skatter, i Tionde til Presterskapet, och i alla slags tjenstbarheter för locala allmänna anstalter.

Om man icke må jämföra Sverige med Stater, hvilkas Financer, mer än dess, blifvit förstörda genom de sednaste långvariga krigen, torde man dock böra ihågkomma, (i fall man annars gjort sig underrättad om främmande Nationers tilstånd) at, före Revolutionen och under *Neckers* beprisade Förvaltning, Frankrikes skatter och besvär stego, enligt hans beräkning, uti vissa

N:o 8.

SUPPLEMENT - TABELLER som utvisa förhållandena emellan näringarnas Skatter och Onera i Stora Kopparbergs Län år 1820 samt deras Production, äfvensom emellan de förra och Personalen.

Supplement till Tabellen för Landet.

Näringsar	Productionens värde.			Skatter til Statsverket, Bevillning, och Knektehåll.			Ansens deltaga i personalens beskattning med:			Summa af grundskatter och personal-utskylder.			Ansens deltaga i Clerecie-Statens aflöning med:			Skjuts, Vaghållning Fattigförsörjning och diverse onera.			Total-beloppet af Skatter och onera.			Procent för egentl. Skatter och Koter.	Procent för alla Skatter och onera.
Jordbruk och Jordbrukares binäringar, så vidt de ej ingå i Bergverksproductionen -	4,450,000	—	—	232,391	47	8	24,000	—	—	256,391	47	8	80,000	—	—	48,148	13	—	384,540	12	8	5 $\frac{1}{2}$	8 $\frac{7}{11}$
Bergsbruk och Fabriker -	2,041,738	31	—	123,541	40	9	24,107	21	—	147,649	13	9	9,666	23	7	2,357	8	4	159,672	45	8	7 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{4}{7}$
Alla näringar -	6,491,738	31	—	355,933	40	5	48,107	21	—	404,041	13	5	89,666	23	7	50,505	21	4	544,213	10	4	6 $\frac{7}{12}$	8 $\frac{1}{8}$

Supplement til begge Tabellerna för St. Kopparbergs Län.

	Lefvande Personer.	Mantalskrifne Personer år 1820.	Skatter til Statsverket, bevillning, rotering och personella utskylder.			Clerecie Statens aflöning.			Skjuts, väghållning, m. fl. onera.			Totalbeloppet af Skatter och Onera.			På hvar lefvande Person.			På hvar Skattskrifven.								
															Af egentl. hvar utskylder och rotering.			Af alla Skatter o. Onera.			Af de egentliga utskylderna och rotering.			Belöper sig af alla Skatter och Onera.		
På Landet	116,000	67,627	404,041	13	5	89,666	23	7	50,505	21	4	544,213	—	—												
I Städerna	5,600	3,606	11,829	12	1				8,164	28	3	19,993	40	4												
	121,600	71,233	415,870	25	6	89,666	23	7	58,670	1	7	564,207	2	8	3	20	2	4	30	8	5	40	2	7	44	2

Provincer, ända till 30, men allmännast till 18 à 20 *Livres Tournois* på hvar lefvande person. Det belopp af 4 Rd. 30 sk. 8 rst. Banco på hvar sådan, hvar till alla utskylder och onera upgingo efter 1820 års markegångspris uti Stora Kopparbergs Län, svarar, efter 120 s. cours på Hamburg, (ansenligen lägre än den berörde är gällande,) mot omkring 10 Livres. Visserligen torde det vara något högre i andra mindre befolkade provincer, isynnerhet i dem, der vägunderhållet beräknas för ett hemman till 72 dagsverkens värde om året; der skoningen af en Ryttare-häst, som icke får nyttjas till tunga arbeten, skattas till samma kostnad årligen, hvar till man med *Skråmästare* härstädes betingat skoningen af en häst, hvilken dagligen drager malmlass på vägar, fyllda med slagg; der man, utom ersättning för tidspillan, beräknar *dagtractamente* för Rusthållare, då de fullgöra sina skyldigheter. o. s. v. Men troligen, vid riktiga beräkningar, skaff man i *alla* Svenska Provincer hafva orsak at lyckönska sig, äfven såsom Skattdragande, till detta Fädernesland.

Upbördskostnaderna, hvilka i andra länder undandraga en betydlig del af Skatterna ifrån deras bestämmelse, äro i Sverige ovanligt lindriga. En härvid bifogad Specification utvisar, at aflöningen för de Tjenstemän, som hafva at syssla med Upbörds-verket i Stora Kopparbergs Län, utgjorde efter 1820 års höga markegång endast Rd. 15,424: 27 sk. 10 rst. Bco, eller omkring 5 procent af all upbörd, som de haft at upbära, med mångfaldigt besvär indrifva, redovisa och bevaka. Men samme Tjenstemän, hvaribland de fleste måste underhålla enskilda medhjelpare, vårda derjämte Länets allmänna hushållningsärenden, Lands-freden och ordningen, Lagarnas verkställighet m. m. Om denna Specification således bevittnar Upbörds-kostnadernas ringhet, torde den äfven ådagalägga en kanhända icke måttlig sparsamhet vid Stats-utgifterna, då den hela Löne-summan, fördelad på 72 personer, endast kemnar åt hvarje Rd. 21¼: 11: sk. $\frac{46}{72}$ rst. Bco.

Specification på antalet af Personer, som hafva at syssla med Upbörds-Verket i Stora Kopparbergs Län, samt deras löner på Stat efter 1820 års markgång.

Antal Personer.									
	<i>Lands-Contoret.</i>								
1	Lands-Kamrerare	)	-	-	1,394	10	2		
1	Lands-Contorist	(	-	-					
2	Enskilda Skrifvare	)	-	-					
1	Läns-Bokhållare	-	-	-	344	43			
1	Landt-Räntmästare	)	-	-	379	35	7		
1	Enskild Skrifvare	)	-	-					
								2,118	40 9
	<i>Upbördsmän och Räkenskaps- förare.</i>								
7	Krono-Fogdar	)	-	-	5,469	39	8		
7	Enskilda Skrifvare	)	-	-					
6	Härads-Skrifvare	)	-	-	2,452	5	7		
6	Enskilda Skrifvare	)	-	-					
2	Krono-Inspectorer i Awesta och Fahlun	-	-	-	1,033	40			
2	Bergs-Fogdar	-	-	-	346	40			
	<i>För Upbörds-Restantiens indrifning.</i>								
35	Länsmän	-	-	-	4,003	5	10		
								13,305	35 1
S:a 72	Summa Rd. B:co							15,424	27 10
	Belöper sig på hvar Person							214	11 46/72

*Förklaring öfver de Statistiska Tabellerna för Storå
Kopparbergs Län.*

När et helt Läns economiska tilstånd skall göras åskådligt på et enda blad för Landet och et för Städerna, synes det vara nödigt, at de särskilda föremålen i möjligaste måtto sammanföras til *hufvudpartier*, om hvilkas *speciella* beskaffenhet mindre tallor kunde lämna mera omständliga underrättelser.

Det formulär för Statistiska Läns-Tabeller, som Kongl. Maj:t, med nådigt förtroende til Dess Landtbruks-Academies förslag, gillat och fastställt, har, å den ena sidan, icke lämnat mig rum för vissa upgifter och beräknings-resultat, dem jag ansett väsendtligen höra til en allmän Tafla öfver Länets näringar och beskattning, men, å den andra, fordrat en sönderdelning af hufvudpartier, som jag icke insett någon möjlighet at rätt verkställa.

För Länets befolkning samt för värdet af Boskapsskötselns, Bergverkens, Fabrikernas och Binäringarnas production har jag saknat columner uti Formulär-Tabellen. Jag har likväl trott mig böra söka at utreda *all* production, och icke *endast åkerjordens*, för at lämna en *fullständig* underrättelse om de tilgångar, af hvilka skatterna utgöras. Då jag icke kunnat uti Tabellen införa resultaten af dessa mina beräkningar öfver den *hela* näringsproductionen innom Länets, har jag framställt dem i en Bilaga til den underdåniga Berättelsen, äfvensom jag dervid fogat särskilda Tabeller, hvilka utvisa den nuvarande folk-mängden och dess tilväxt under tio förflutna år.

De upgifter, dem jag bordt utföra i de föreskrifna Tabellerna, äro dels sådane, som skolat utletas ur Uppbörds-Räkenskaperna och med dessa böra sammanstämman, samt dels sådane, som skolat sökas genom särskilda efterforskningar och calculer.

De förra blifva ej säkra, om de icke hämtas ifrån sjelfva *Räkenskaps-sluten*. Men då kunna de särskilda slutsummorna, til hvilka en mängd smärre äro efter fastställda methoder sammandragna, icke sönderskiftas för at i fractioner påföras de uti Formulär-Tabellen upgifne *delar* af det, hvilket uti Upbörds-Räkenskaperna anses för et *helt*. Jag skall vidare utreda detta, då jag kommer at visa, huru jag i Tabellen utfört Bevillingen och Skatterna til Statsverket för särskilda näringar.

Hvad åter beträffar de förhållanden, som icke finnas i Räkenskaper bestämda, så gifves det tvenne sätt at utröna dem; nämligen det ena at ifrån hvarje Socken eller Stad inom Länets insamla speciella uppgifter, som derefter endast fordrade at ordnas och medelst enkel addition sammanföras til hufvudsummor; det andra, at genom flera, hvarandra controlerande, sannolikhetsberäkningar leda sig, ifrån vissa kända förhållanden, til en approximativt sann förmodan om de okända,

Det första sättet vore på en gång det lättaste och det säkraste, om man blott finge antaga, at de infordrade speciella uppgifterna blefve någorlunda tillförlitliga. En sådan tillförlitlighet torde likväl föga vara at vänta inom någon vidsträckt Province med blandade näringar. Uti Stora Kopparbergs Län är den icke ens möjlig. De flesta socknarna äro der så vidsträckta och så folkrika, den odlade jorden så styckad uti små för hvarje egare spridda lotter, de många hushållens förmögenhet och consuntion så olika, samt biförtjensterna för allmogen uti särskilda byar så flerfaldiga, at noggranna beräkningar öfver hvarje enskild socknebos hushållning icke kunna upgöras. I många af dessa socknar finnes ingen enda kunnig Ståndsperson, som, med mera ledighet dertil än Presterskapet, kunde biträda detta, at samla underrättelser och granska de af allmogen upgifna. En skicklig och verksam Pastor är icke alltid en skarp-sinnig forskare efter Statistiska kunskaper, och äfven hans kall hindrar honom derifrån. Han bör icke, genom alltför noggranna undersökningar om utsäde, skörd och boskapsstock, ådraga sig Menighetens misstankar, at han dermed endast äsyftar förhöjning af sina egna inkomster. Tabellverket bevisar ock, huru opålitliga de underrättelser äro, som Presterskapet i de flesta socknar kunnat inhämta om dessa förhållanden. Wore de säkra, så behöfde jag nu endast at sammandraga dem til hufvudsummor för Länets.

Öfvertygad at speciella uppgifter i det hela skulle mera förvilla än berättiga mina begrep om Länets tilstånd, har jag icke velat, medelst et onyttigt offentligt infordrande deraf, väcka bekymmer hos en allmoge, som är upmärksam på hvarje ny allmän anstalt, och som kunde tro denna, näst före en instundande Riksdag, åsyfta någon ökad beskattning, någon förhöjning af hemmansräntorna eller någon afgift för underhållen boskap. Häldre än at blott summera *andras gissningar*, har jag, ehuru med vida större möda, sökt at ifrån vissa utredda förhållanden härleda *egna*, hvilka, om icke til hvarje resultat ytterst rigtiga, dock äro upställda på grunder, som jag anser vara de rätta för et generelt omdöme öfver det economiska tilståndet af et helt Län.

Man lär icke kunna vänta hos någon en speciel kunskap om hvarje hemman och lägenhet innom en Province. Men derförutan är det ej möjligt, at upgifva utsäde, skörd, boskapsstock, skatter, onera m. m. för hvar och en af de särskilda hemmansarter, som formuläret uppräknar, och således stycka det hela deraf uti lika många delar, som jordboken innehåller benämningar på Egen-dom. Jag har derföre nödgats härutinnan tillåta mig en afvikelse ifrån formuläret, och sammanföra, på *Jordbruk* i allmänhet, hvad jag icke kunnat sönderskifta. På lika sätt har jag förfarit med *Bergsbruk* och *Fabriker*, i afseende på deras andelar i beskattningen. Uti några särskilda specificationer har jag likväl framställt de underrättelser, som jag kunnat lämna mera omständliga.

Vid beräklandet af det *årliga utsädet* öfver hela Länets, har jag utgått från den bestämdt kända *åkervidden* innom socknar, som blifvit storskiftade, och från den af kunniga personer förmodade, innom några af de öfriga uti särskilda delar af Länets. Jag har jämnfört denna åkervidd för hvarje socken med dess folkmängd, samt deraf funnit, at, med några mer eller mindre betydliga variationer, på hvar person belöper sig minst et tunneland ständigt öppen åkerjord eller årligen besädd och trädgd del af den mark, som brukas i circulation. Sannolikt är dock denna beräkning nog hög för några af de öfversta Dalsocknarna, men om, såsom jag förmodar, personalen der skulle öfverstiga tunneland-talet, fylles bristen troligen i flera af de nedra socknarna, äfvensom i åtskilliga af de storskiftade. Uti en af dessa sednare, nämligen

Gagnef, utgjorde den öppna åkervidden vid det år 1816 fulländade storskiftet nära 6600 tunneland, hvaruti likväl 96, inom angränsande socknar boende, jordegare voro för mindre lotter delaktige; Folkmängden, efter 1821 års mantalsskrifning, upgår i samma socken til 4862 personer, ökad sedan 1817 års, med 329. Den nyligen storskiftade *Jerna* socken med en folkmängd af 2254 personer har 3613 tunneland 25 kappland såsom åker beräknad jord; *Äppelbo* med 958 personer 1314 tunneland. I *Nås* socken, som först undergick allmänt storskifte, funnos, redan för 20 år sedan, 1679 tunneland 23 kappland åker, som säkerligen blifvit sedermera genom odlingar utvidgad. Dess folkmängd utgör nu 1886 personer. För de tre sistnämnda socknarna äro ej Finnhemmamen inberäknade i åkervidden, men deras åboer i personalen.

Med afdrag af folkmängden i Städerna, hvilka, isynnerhet Hedemora och Säter, hafva et i förhållande dertil icke obetydligt Jordbruk, samt af Särna sockens, lefva 116,293 personer på landet. Deribland äro likväl Bruksarbetare, som icke hafva någon eller ringa jord. Men då desse afräknas, torde den jordbrukande personalen å landet upgå til omkring 110,000. Likväl anser jag mig icke böra uptaga vidden af åkerjord, Städernas deruti inberäknad, högre än til 100,000 tunneland. Om jag då för Städerna afdrager, såsom åker, hälften af deras, mestadels i circulation brukade, jord med 655 tunneland, så återstår för landet 99,345 eller i jämnt tal 99,000 T:d, hvaraf, efter det allmänaste brukningssättet, två tredjedelar eller 66,000 T:d kunna anses vara årligen besädda.

Enligt formuläret borde *medelafkastningen* af hvarje sädesslag, sedan utsädet blifvit afdraget, beräknas efter medium af fem (förmodligen de sednast förflutna) år. Detta vore möjligt för et enda hemman eller för en mindre socken, hvars alle hemmansegare fört räkning öfver sit åkerbruk. Men et sådant beräkningssätt kan icke användas, för at utreda sädesproductionen öfver hela Stora Kopparbergs Län, hvars fleste jordbrukare, om de ock hvar och en kunde särskildt höras, icke skulle kunna bestämdt upgifva sina utsäden och sina skördar, under berörde förflutna tid, hälst allmogon icke på en gång, utan småningom aftrökar den inbergade grödan. Jag har derföre beräknat denna production efter den åkervidd, som jag på ofvananfödda grunder förmodat vara

årligen besädd med särskilda sädesslag, enligt de allmännaste förhållanden dem emellan. Jordbrukare i trakten här omkring räkna ock sina egendomars sädesafkastning efter sådan jordrymd, och icke efter utsädet, som på tunnelandet är ofta betydligt olika, alltsom jordmånens beskaffenhet och häfd, väderlekens förhållanden, och frösädens olika art medgifva tunnare eller fördrå tjockare såning. Skiljaktigheterna härutinnan, isynnerhet för Råg, äro så stora at det högsta utsädet på samma vidd stundom öfverstiger med 100 procent det lägsta. För at kunna på någon säker grund stödja min beräkning, har jag förutsatt *medelgod årsväxt*, ehuru den kanhända aldrig på en gång inträffar för alla sädesslag och uti alla socknar af detta vidsträckta Län. Medelafkastningen af et tunneland, sedan utsädet derifrån afgått, har jag antagit til 6 tunnor af Råg, Korn och strid Blandsäd, för hvilka jorden blifvit tillräckligen gödslad, och til 5 tunnor af sämre Blandsäd eller Hafre, sådda på öppen åker det andra året efter gödslingen, eller på upbruten ogödd Lind. Detta medeltal skulle befinnas vara alltför lågt, om det jämfördes med räkningar öfver verkliga jordbruk på större egendomar och i Länets sydligare delar, när, såsom jag förutsatt, endast *medelgoda skördar* och icke *missväxter* intagas i calculen. På et besädt spannland (7200 quadrat-alnar eller föga mer än et halft tunneland) af den i circulation emellan säd och gräs brukade jorden omkring Fahlun erhåller man vanligen, näst efter gödslingen, 4 à 6 tunnor Råg, Korn eller strid Blandsäd, samt på ogödd nyplog eller så kallad torfsyra 5 à 7 tunnor Hafre. Äfven i denna trakt nyttjas, likasom i den öfre Dalorten, på några ställen, ständig åker, som trädes och gödslas hvar tredje eller fjärde år. Den gifver ock nära lika säde-afkastning, som den besädda jorden under vaxelbruk. När jag nu för hela Länets beräknat sädesproductionen på et tunneland, i medelgoda år, endast til vid pass hälften af den vanliga omkring Fahlun samt i andra af Länets sydligare trakter, och denna sednare, med et öfverskott af flere tusende tunnor, jämval ingår i samma beräkning; när de underrättelser, som jag förut under resor i Länets, samt nu genom samtal och brevväxling med kunniga personer inhämtat, i allmänhet sammanstamma til det resultat jag antagit; och när jag användt detsamma til det ringaste quantum af årligen besädd åkervidd, som jag haft anledningar at förmoda; så bör jag ock tro, at denna min beräkning snarare går under, än öfverstiger det hela af verkliga förhållanden för hvarje år, då betydliga missväxter å särskilda sädesslag

eller inom större trakter icke rubba alla sådana calculer. Efter min enskilda öfvertygelse har jag skattat åkervidden några tusende tunnland för lågt, men, emedan resultatet ändock öferskjuter, med omkring 50 procent, det som man härledt ifrån uppgifter til Tabell-Werket, har jag ansett varsamheten fordra, at inskränka min förmodan til det lägsta sannolika, nöjd, at redan detta utvisar et jordbruk inom Stora Kopparbergs Län, som tål jämnförelse med andra mera bördiga landsorters.

En control på min beräkning är den allmänneligen antagna consumtionen af säd på hvarje person, samt den sannolika införseln af spannmål ifrån främmande orter til denna. När man räknar 3 tunnor råg och korn om året för hvarje person i et hushåll inom Provincer, der Allmogen mera än i Dalarna förtär animalisk föda, så kan man icke heller anse et mindre quantum säd per person tilräckligt för en folkstock, som lefver förnämligast deraf. Min beräkning af productionen å landet svarar ock til tunnetalet 354,000, divideradt med Länets hela folkmängd 122,000, nära emot berörde consuntion; Men härvid bör bemärkas at 200,000 tunnor af den calculerade skörden bestå af svagare blandsäd och hafre, hvarföre man också, åtminstone i de nedra socknarna, anser 4 å $4\frac{1}{2}$ tunnor af olika sädesslag erfordras för hvarje person i et hushåll. At den egentliga Dal-allmogen sparsamt nyttjar dricka, minskar något dess, i öfrigt dryga, förtäring af säd. Införseln af främmande säd til Länet anser jag icke kunna i vanliga år öfverstiga 40,000 tunnor, mestadels råg och korn, eller ens upgå dertil. Vid Stångjerns- och Kopparverken torde årligen erfordras omkring 15,000 tunnor köpt spannmål, utöfver hvad egna landtegendomar lämna åt de flesta Bruk. Men af detta quantum uphandlas minst 3000 tunnor inom orten af Prester, Indelningshafvare och större Jordbrukare. Spannmålshandlare uti Städerna och på landet förskrifva eller emottaga troligen icke, ifrån främmande orter, mera än 8 å 10,000 tunnor. Den spannmål, som jernbergsmän och allmogen i åtskilliga socknar köpa eller tilbyta sig uti andra Provincer, förmodar jag utgöra 12 å 15,000 tunnor. Brännvins-consuntionen i goda år kan anses medtaga et quantum, nära svarande emot det, som ifrån främmande orter anskaffas. Således visar sig den antagna productionen af Länets eget åkerbruk icke vara för högt utan snarare för lågt beräknad. Emedlertid bör man alltid erinra sig, at en calculation öfver det

hela af förhållanden, som ständigt omvexla, i synnerhet i en Province af sådan vidd och med så betydliga climat-skillnader, som Stora Kopparbergs Län, kan svårigen för något visst år ega en motsvarande *verklighet*. Men variationerna i sädesalstringen jämnas genom inskrankning eller utvidgning af *consumtionen*, hvilken måste rätta sig efter spannmåls-tilgångarna.

Antalet af *underhållna kreatur* utaf särskilda slag har jag beräknat efter jämnförelser af upgifter, som jag kunnat anse någorlunda tillförlitliga, ifrån särskilda delar af Länets; efter den upptecknade boskapsstocken i några storskiftade socknar; samt efter folkhopens förmodade *consumtions*behof. I en redogörelse för Tabellverket, införd i Kongl. Vetenskaps-Academiens Handlingar för år 1814 (sid. 22) har jag väl funnit, at man skall i allmänhet anse tvenne dragare nödiga för at plöja 4 tunnland åker. Efter denna beräkning borde antalet af hästar uti Stora Kopparbergs Län upgå til 50,000 st. för at svara mot åkervidden; men en i den Underdåniga Berättelsen åberopad *Afhandling om circulationsbruket i Fahlun-orten* vitsordar det *verkliga* förhållandet, at här med en häst kan skötas en egendom af 40 à 50 spannlund i vaxelbruk, och således med 10 à 12 tunnland årligen plöjd jord. Denna betydliga skillnad, emellan beräkning och verklighet, må til någon del härröra ifrån en lättare jordmån uti denna Ort än i andra; men om på något ställe en dragare fordras för 2 tunnland, måste det förnämligast böra tillskrifvas åkerredskapen.

Formulärets fordran, at det uppskattade värdet, samt bevillning, öfriga skatter och onera skola i Tabellen utföras för hvarje Class af jordegendomar, Bergverk m. m. öfverensstämmer icke med den method, hvarest krono-räken-skaperna äro upgjorda och afslutade.

För at ifrån särskilda Statistiska åsigter kunna betrakta Bevillingen, hafva Rikens Ständer äskat *sammandrag* af Längderna deröfver efter en föreskrifven form, hvaruti olika naturer af hemman, särskilda arter af Bergverk m. m. icke äro åtskilda ifrån hvarandra. Skulle jag nu t. c. sönderbryta det sålunda sammandragna uppskattningsvärdet af hemman, som *innehållas under eganderätt* och beloppet af bevillingen för dem efter 2:a Artikeln, samt dela detta *hela* på Säterier, Frälse, Kronoskatte, Kronohemman och så vidare, ända intil utjordar och urfjellar; så måste jag antingen omsluta hvarje enda

Taxeringslängd, eller också på höft utföra summor, hvilkas ungefärliga beräkning ingen kunde controlera.

Efter et fullständigt och klart Räkenskapssätt, som Kongl. Stats Contoret i underdånighet föreslagit samt Kongl. Maj:t i nåder fastställt, hafva Specialerna öfver 1820 års kronoupbörd blifvit omslutade, hvarvid likväl Lands-Contoren blifvit befriade ifrån sammandrags-arbetet, som verkställes innom Kongl. Stats-Contoret. Utan sådana omslut hade jag icke kunnat komma til någon säker beräkning af alla hemmansräntor efter markegångsvärdet. Men äfven den nya räkenskaps-methoden, med statistisk åsyftning, sönderskiftar icke dessa räntor emellan olika hemmansarter.

Vid sådant förhållande har jag icke funnit någon annan upställning af den Statistiska Tabellen kunna blifva säker, än den som vore öfverensstämmande med fastställda Räkenskaps-metoder, och som hade til control de der-efter upgjorda sammandrag af de speciella Upbörs-räkningarnas mångfaldiga små-summor.

Aldeles omöjligt har jag ansett det vara, at, såsom formuläret föreskrifver, tillägga den *personella bevillningen til den näring, dit personalen hörer*. Mantalslängderna uptaga personer efter deras ålder, icke efter deras yrken. Eluru jag känner et tämmeligen stort antal af Länets Innevånare, skulle jag dock icke, äfven om jag företoge mig det odrägliga arbetet at omsluta berörde längder, kunna ibland 72,000 skattskrifne personer urskilja dem, som mera hufvudsakligen idka Bergsbruk än Jordbruk; ännu mindre dem ibland jordbrukare, som använda sit arbete på hvarje särskild art af hemman. I följd häraf har jag i Tabellen utfört på en rad alla de skatter och afgifter, som belasta *Personalen*, eller med andra ord *blotta lifvet och arbetsförmågan*.

Jag har sålunda ansett mig upfylla Kongl. Maj:ts Nådiga afsigt, at vilja inhämta en *säker och bestämd kännedom om Länets tilstånd*, då jag upställt den i nåder föreskrifna Tabellen på det sätt, som jag funnit vara det enda möjliga, om Skatternas belopp för hvarje näring skulle tillförlitligen kunna upgifvas.

Härvid

Härvid bör jag likväl anmärka, at jag, under rubriken af *Jordeboks- och hemmantals- samt diverse räntor*, måst påföra Jordbruket några mindre upbörds-artiklar, som icke ensamt tilhöra detsamma, men hvilkas belopp är ringa. Skulle jag för hvarje sådan artikel hafva updragit en särskild column, så hade Tabellen blifvit ännu längre, och i följd deraf ännu svårare at öfverskåda.

Särskilda bifogade beräkningar utreda för öfrigt vissa beskattnings-förhållanden.

För at kunna på et ställe sammanföra Bergverken innom Länets och deras beskattning, har jag å Tabellen för *Landet* uptagit äfven Koppar-rörelsen i Fahlun. Jag har dervid beräknat *Koppar-räntan*, såsom in natura erlagd innom orten, ehuru den omedelbarligen disponeras af Kongl. Kammar-Collegium och Kongl. Stats-Contoret, i följd hvaraf dess värde icke ingår uti Upbörds-Räkenskaperna för Länets. Deremot har jag icke beräknat den afgift, som, mot afdrag vid Sjötullens clarerande, insättes i Kongl. Stats-Contoret, för all ifrån Awesta våg utgående koppar.

Löne-bevillningen för Embets- och Tjenstemän har jag ansett mig icke kunna uppta ibland skatter, som betunga Länets producerande näringar, utan endast vid slutet af Tabellen för *Landet* utfört dess belopp. Denna bevillning, utom för boställena, är ej annat än et afdrag af de redan beräknade skatterna, som ökar Statens behållna andel af dem. Boställenas räntor äro likaledes anordnade åt deras Innehafvare, och bevillningen för dessa fastigheter är inbegripen under den för de öfriga löne-inkomster. Men sådana hemmans och lägenheters uppskattningsvärden äro bland de öfrigas uptagna, för at härutinnan vinna öfverensstämmelse med Bevillnings-Sammandraget.

I öfrigt bör det anmärkas, at *Fahlu Grufva* och dess tilhörigheter icke äro uppskattade til fastighets-värden, utan at Bevillningen för dem erlägges efter fjerdeparts-revenuen.

Knekte-underhållet har jag beräknat til 66 Rd. 32 sk. B:co för hvarje ibland 1405 Rotar, såsom et medium af högre och lägre enskilda Contract

emellan Rotar och Soldater inom Länets. Förslag til en skäligh sammanjämkning af de olika betingen, åtminstone för hvarje Compagnie, hafva blifvit upgjorda, men mött betänkligheter hos åtskilliga Rotehållare. Icke sällan hafva Herrar Regements-Befälhafvare och jag, vid Recruterings-förrätningarna, användt gemensamma bemödanden at nedsätta de emellan Rotar och Recruter öfverenskomna villkor, när vi funnit dem öfverstiga de förut vanliga inom Compagniet; men stundom hafva Rotarnes hufvudmän bestämdt yrkat, at de uprättade Afhandlingarne måtte ega bestånd. Eburu sålunda, genom en täflan emellan Rotar, hvilken icke härrört ifrån någon brist på Recruter, de årliga Knektelegorna, i några socknar af Länets, blifvit updrifna, kan dock icke, i det hela, Knekteunderhållet med mötespasevolance- och beklädnads-afgiften deruti inberäknade, skattas til högre kostnad än den i Tabellen utförda. Wid första Majorens Compagnie, med de flesta Rotarna i Leksands socken, är antaget et allmänt härhos bifogadt Knekte-Contract, enligt hvilket Soldatens lönesförmåner, beräknade efter 1820 års markgångspris, jämte de ofvannämnde afgifterna, icke fullt upgå til 66 Rd. 32 sk. Bco.

Clercie-Statens aflöning har jag icke kunnat fördela emellan näringarna och personalen, af hvilka den gemensamt utgår, emedan jag saknat säkra grunder för en sådan fördelning. Jag har derföre på en särskild rad i Tabellen sammanfört detta hela lönebelopp, sådant det vid 1820 års Bevillnings-taxering blifvit upskattadt, dock med afdrag af den åt några Pastorer samt åt Scholmästare anslagna Kronotionde-Spannmål, hvilken eljest hade blifvit dubbelt beräknad ibland allmänna bördor. At, såsom formuläret föreskrifver, calculera Presterskapets löne-inkomster, der de icke äro genom conventioner bestämde, efter *medium af hemmanens afkastning*, skulle leda til särdeles falska resultat, ty ingen Pastor inom detta Län, bekommer eller utkräfver tionden efter fulla skyl-talet, hvaraf en aldeles noggrann räkning knapt är möjlig uti vidsträckta socknar. Prestelörens afkastning hade väl kunnat afdragas ifrån den totala summan af *Clercie-Statens* aflöning, men då dessa boställen endast äro uppskattade til skållra fastighets-värden, hvaraf räntan efter 4 procent torde i det hela svara emot dags-verken, som de flesta församlingar utgöra til deras skötsel, har jag ansett et sådant afdrag icke vara fullt behörigt. Jag vill emedertid anmärka detta förhållande. Med Länets tre Städer äro förenade Landsförsam-

lingar, för hvilkas gemensama Presterskap löne-inkomsterne finnas i taxeringslängderna til odelade summor utförde. I följd häraf har jag funnit tjenligast, at i *Tabellen för Landet* utföra all aflöning åt Clerecie-Staten innom Länets, så vidt den belastar församlingarna.

Af *fattigvårds-kostnader* har jag icke kunnat upptaga andra än dem, som bestå i skatter eller allmänt öfverenskomna afgifter til de fattigas försörjning. Såsom sådana har jag ansett skillnaden emellan markegångsvärdet af den kronotionde, som i vissa socknar inlöses åt de fattiga, och det bestämda lösningspriset, efter hvilket allena detta sädes-qvantum ingår i beräkningen af samma hufvudrättas belopp; vidare Stora Kopparbergslagens afgifter til den allmänna Fattigvårds-Inrättningen i Fahlun, men icke dess eller andra Bergverks-Egares anstalter at försörja ålderstigne och vanføre ibland sina enskilda arbetare; samt ändteligen den til 3 sk. Bco för hvarje mantalsskrifven person stadgade curhus-afgiften, för hvilken skatt jag icke uti formuläret funnit någon särskild column, och icke heller någon mindre olämplig än denna.

För *skjuts och väghållning* har jag utfört kostnadssummor, som jag sjelf finner vara nog höga. De äro beräknade efter et medium af förhållanden innom flere socknar, der dessa besvär äro tyngre än i åtskilliga andra. Innom Leksands socken, som är indelad til skjuts vid sex särskilda Gästgifwaregårdar, hafva någre Rotar bortlegt densamma för året, emot olika afgifter, hvilka i medeltal upgå til 15 Rd. Bco. Väghållningen innom nämnde socken anses fordra, för en Rote, fjorton dagsverken, hvaraf åtta med häst; uti Tuna socken tolf häst- och karl-dagsverken o. s. v. Vägarne i nämnde socknar, isynnerket Tuna, äro dock svårare at underhålla och mera befarne än i många andra. Dagsverksprisen borde icke beräknas til det högsta för arbeten, som å lediga dagar hemma förrättas. Af de jämna summor, dem jag i *Tabellen* utfört, belöper sig, för *hvarjehanda skjuts*, omkring 17 Rd. 32 sk., samt för *wäghållning*, hvaruti äfven den icke ordinarie roterade jorden deltagar, omkring 9 Rd. Bco för hvarje Rote öfver hela Länets.

Begrepet om *diverse onera och allmänna besvär* måste vara äfvenså obestämmt, som dessa äro föränderliga vid särskilda tider och olika för olika socknar. Jag har, med anledning af flera inhämtade uplysningar, beräknat dem til de summor, som *Tabellen* utvisar. Då anstalter at tillfredsställa själens

heligaste behof skola upptagas ibland *allmänna besvär*; då, jämte underhållet af Religions-Lärare, underhållet af Kyrkor sålunda räknas ibland tunga skattebördor å en Chris:lig församling; och då de allmänna medlen til moralisk förnöjelse, i följd häraf, anses såsom ofrivilliga upoffringar af några medel til öfverflödiga kroppsnytningar; så vore det visserligen consequent, at beräkna ibland Landets onera den sedvanliga gärd åt en afliden Konungs minne, som benämnes *Kungs-ringning*, eller den nödvändiga åt en återvunnen constitutionel frihet, som består i *arfvoden til Riksdagsmän*. Jag har likväl icke i min beräkning öfver *diverse onera* intagit dessa kostnader, och jag är säker at hafva härutinnan handlat i öfverenstämmelse med det allmänna tänkesättet, åtminstone innom Stora Kopparbergs Län.

Ehuru ogerna jag velat med nya columner utvidga de redan nog vidsträckta Tabellerna, har jag dock funnit mig nödsakad dertil vid uprättandet af den för Städerna. I formuläret saknas sådana columner för de afgifter til *Statsverket*, hvilka erläggas för Städernas jord, för mantalspenningar m. m. Jag har ansett mig icke böra utelämna denna beskattning och icke kunna föra den under rubrikerna: *Bevillning* eller *Diverse Quera*.

Af den innom Fahlun Stad upburna Bevillningen efter andra Artikeln har jag flyttat afgifterna för kopparbergsbruket til *Tabellen för Landet*, der Bergverkens beskattning är sammanförd.

Städernas jordetal är utfördt efter Bevillnings-Sammandragen, ehuru troligen för Hedemora och Säter något lågt. För beräkningen af de innom Städerna underhållna Kreatur har jag mestadels antagit upgifterna til Tabellverket. Jag har ansett det vara af ringa vikt, at noggrannt undersöka dessa upgifters riktighet, då Jordbruk och Boskapsskötsel icke äro hufvudnäringar för Städerna.

Slutligen bör anmärkas, at grundräntan och onera för qvarnar å Landet, ehuru dessa Vattenverk enligt formuläret blifvit särskildt upförda i Tabellen, begripas under Jord-Egendomarnas med hvilka sådana lägenheter äro förenade.

Fahlun den 31 December 1822.

H A N S J Ä R T A.

TABELL för Landet af Stora Kopparbergs Län.

[illegible]

TABELL för Städerna.

[illegible]